KI KHANATANG

BAD

U SIER LAPALANG

DA

U PRIMROSE GATPHOH

KI KHANATANG

BAD

U SIER LAPALANG

DA

U PRIMROSE GATPHOH

PUBLISHED BY

Mrs. P. GATPHOH

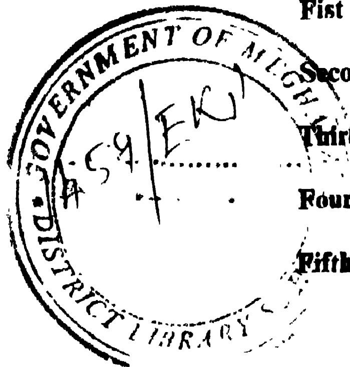
Fist Edition—1937

Second ,, —1947

Third ,, —1967

Fourth ,, —1977

Fifth ,, —1980

LA SHON HA RI KHASI PRESS, SHILLONG
1980

Ki PURISKAM, Ki PURINAM, Ki PAROM bad Ki KHANATANG ki don sawdong kane ka ri jong ngi, ha ki Trep bad ki Skum, sawdong ka Lyngwiar Dpei ba syaid bad ba rhem jong U Khun Khasi Pnar baroh. Hynrei ka long kaba eh shibun ban lum ban lang, bad ban tai ban peh bha ia ki shuwa ban pynsah ia ki ha ka thoh ka tar kum ki Mar Kynti ka ri. Kam long ka kam kaba suk ban lum na kaba shu iohsngew ka shkor, bad kaba shu kem na ka hamsaian shaphang kiei kiei kiba ngi ju iohsngew bad ia kreñ barabor hapdeng jong ngi, kum ia ki Khlawait, ki Thma, ki Kut, ki Kharai bad ka jingngeit ki briew ia ki Ryngkew ki Basa kiba don sawdong ki Lum bad ki Wah jong ngi.

La lum ia kine ki Khanatang, khyndiat nangne bad khyndiat nangtai,shi kyntien na une bad shi kyntien na utai. La donkam ban trei minot rot shi rot bad slem slem eh. La dei ruh ban thaiñ ia pra bun bun wat. Khyndiat eh kiba sngewthuh ia ka jingtrei shitom ki Nonglum kum ia kine kiei kiei ha kane ka ri jong ngi.

Ka don ka jingitynnad ha kine ki Khanatang ba la lum na sawdong ka ri, namar ba ki don ki Kyrteng jong ki Wah, ki Shnong bad ki Jaka, lem bad ki Kyrteng jong ki briew kiba la sdang ban jah rngai noh na ka jingkynmaw bad jingñiewkor jong ka Pateng kaba dang khie. Kine kin sa nang jah irat lymda ngi lum kloi bad pynsah ia ki ha ka thoh ka tar. Ka bor jong ka Kyrteng ka long kaba phylla. Namar kata, u Khasi u ong, '*U long Soh long Syntiew*' haba ym pat jer ia u Khyllung. Hynrei, shisien ba la jer ia u ha khmat u Klong u Skaw, u im ka Kyrteng bad sah ka Nam shaduh bymjukut.

Nalor kata ruh, kine ki Khanatang ki long kiba sngewtynnad ha ka jinglyngkot jong ki. Haba pule ia ki ngim lah khlem da sngewkwah ban leit jngoh ia kine ki jaka ki puta, bad ban kynmaw tympang ieit ia ki rukom pyrkhat uba rim ha ki spah bad hajar snem ba la lah. Ki don kiei kiei ha ki kiba ring ban pynpyrkhat ia ki Nongpule bad la thoh ia ki ha ki ktien kiba shai bad ba synlar eh. Ki kot kiba pynpyrkhat bad kiba bat ia ka jingmut jong u nongpule, ki ong, ba ki long bunsien kiba bysa ia ka jingpyrkhat bad kiba bha eh ban pule.

Ki Khanatang ki ju iarap bunsien ban khyllie ia ka Khanapateng jong kano kano ka jaid bynriew. Kan poi ka por, te ha kaba ngin sa donkam ban suh Kpieng lang ia ki shriak, la mynta ki long tang kum ki Symboh Ksiar saphred saphrong kylleng sawdong ka ri. Kane ka jinglum kan pynkhih ruh ia ka jingmut jong ki Nongkyndong ban sngewphuhmut ia la ki Khanatang ba ki la ioh lyngba bun pateng, bad ban pynim pat ia ki ha la ki Ïng bad ki Rympei. Katno kan pynshlur ia ki ynda ki la iohi ba ia kine kiba ki ju ia kren, la pynsah kumne ha ka kitab, bad ban iohi ia ki ktien jong ki ha kane ka dur. Ki ruh ki don hok ban ioh bynta lem ha kaba pynkhraw bad pyniar ia la ka Ktien da kaba pynlang shuh shuh sha ka bad ban pynpaw pyrthei ia la ki rukom pyrkhat ha ka thoh ka tar.

Ngim lah ban ieit ia la ka Ri khlem da tip ia ki Khanatang ki Longshuwa jong ngi. Ban bud dien bad ban wad ia ka Kpait ka rukom pyrkhat hyndai, ka long ka jingsdang kaba shi kyrdan sha ka jingieit ri kaba shisha. La ki Nongthoh bad ki Nongiathuh ki la pher, hynrei ki thymmei bad ki jingthmu na kiba ki la mih ki long ki juh.

Ki Khanatang ki pher na ki Puriskam namar ki don ka jingiasoh bad kiei kiei kiba ki briew ki tip bad ki ngeit ba ki long kiba da jia shisha, kumba la iathuh pateng shaphang jong ki. Te, kim long kiba ngi lah ban pynphuh pynphieng da ki shrong ki shrup, bad ban suit rong palat, bad ban pynjngai ia ki na ki jingshisha ba la iathuh bad ba ngi tip shaphang jong ki. Ki don ka jingitynnad ha ka jinglong jong ki hi kumba la iathuh pateng ha ngi. Namar kata, la thoh ia ki ha kata ka rukom ha kane ka kitab.

Ia U Sier Lapalang, uba ki khot U Sier Laparem shaphang ri Bhoi, la thoh ha ka rukom Ktien bad Kyntien Phawar ha ki 500 laiñ. Ha kane ka Jingphawar, la shat ki rukom im bad rukom pyrkhat Khasi kiba bun rukom, bad kiba ngam shaduh ki tlong ba bun syrtap ka jinglong jong ngi. Ngi ngeit ba kane ka jingpyrshang kan long ka jingprat lynti kaba soh bad kaba sah, bad kaba don hi la ka dor.

Ha ka Lynnong kaba khadduh, ki don kumba laispah duna ki '*Ktien bad ki Kyntien*' (Words and Phrases), bad ki jingbatai de, khnang ban iarap ia ki Nongpule. Lehse ngin sa ioh lad ban nang pynbha bad pynheh shuh shuh ia kine hadien habud, lada donkam.

Ki Nongthoh Kot ha kane ka ri jong ngi kaba rit eh, bad kaba dang duna than ha ka liang ka thoh ka tar, ki shem shibun ki jingeh ha kaba pynmih ia ki Kot Thymmai. Ka mynsiem kaba khim ka dang synshar jur hapdeng jong ngi. Tang khyndiat eh wat na pdeng ki Rangbah kiba da kat ki Rangbah shisha, kiba don ka jingmut kaba iar, bad ka

mynsiem kaba kylluid, khnang ban roi ka thoh ka tar ha la ka ktien. Khyndiat eh ruh kiba sngewbha ban kynpham bad pynshlur lem. Hynrei, ngi ngeit, ka por hi kaba ju pynkylla ia ka jingmut bad jingpyrkhat jong ki briew, kan pynpyrkhat ia ki da ka kumwei pat, ynda la poi kata ka juk. Nalor kata ruh, u Paidbah Khasi, Pnar, Bhoi, War jong ngi um pat bang bad ñiewkor ia ka jingpule ; u shu hun ha la jingtip ba u la ioh ha ki Skul, bad u sah kut tang katta haduh ba un da tymmen. Toi, ka la dei ka por ba ngi kum ka jaid bynriew ngin kham peit ngor shaphang kane, bad ban ia bud lem ia kiwei pat ki jaid bynriew ha kane ka ri India.

Shi hajar nguh namar kata, ia ki Rangbah kiba la kyrkhu kyrdoh bad kynpham lem ia kane ka jingpyrshang bad jingtrei shitom. Ki tip hi ba ym don kano kano ka jingtrei ha pyrthei kaba janai, la baroh ngi ia pyrshang ban kot sha ka. Ka mynsiem ia tei paralok ka long kaba ngi domkam eh ha kine ki por mynta, bad kane kan kren shibun ha ki Mynder ri shaphang ka jingsan jong ngi kum ka jaid bynriew.

Ngin nym da jer kyrteng ia ki Lok kiba la iarap ia ngi ha kaba lum ia kine ki Khanatang, bad ngi pynpaw hangne ia ka jingsngewnguh kaba khraw katta katta ia ka jingiarap jong ki. Hynrei, nga kwah ban pynpaw ia la ka jingsngewnguh kaba kham kyrpang ia kine ki Rangbah : Rev. Lyngsyun (*bam kwai ha ïng U Blei*), Rev. Manasan, Rev. Mania Lyngdoh, Mr. Sorendro Bareh, Mr. Seint Singh, bad khamtam eh ia i bah Subi Tham (*bam kwai ha ïng U Blei*), na iba nga la lum shibun ka jingtip bad ki jingbatai shaphang ki Ktien bad Rukom Pyrkhat Khasi. Nga sngewnguh ruh ia ki Khynnah Skul kiba la iarap shibun eh ia nga.

Nga ai nguh ia u Rev. T.B. Phillips, B.A.B.D., namar ka jingiarap sbun jong u. U Mr. Philips u ong ki Ktien kiba syriem kumne : "*Ban tip bad ban sngewthuh ia kano kano ka jaid bynriew, dei ban da ngam jylliew bad ban da nang bha ia ka ktien jong ki, namar dei ka ktien kaba pynpaw ia ka Jinglong bad ka rukom Pyrkhat jong ka Jaid Bynriew.*" U briew u bym ieit ia la ka ktien te, namar kata, um nang ban ieit ia la ka ri.

Nga sngewnguh ia kito ki para-Nonghikai kiba la pynshlur lem ia kane ka jingpyrshang. Bad nga iehnoh ha phi hi ki Nongpule ba sbun ban wad bad ban pule ia kiei kiei kiba don ha kane ka Kitab. Nga da kyrmen ruh ba kan ai jingpyrkhat eiei ia phi baroh.

Nga nguh let ruh hangne ia ki jingbakla hangne hangtai ha kaba thoh bad shon.

DATED, JAIAW HOSTEL, SHILLONG
THE 23RD. OCT. 1937.

U PRIMROSE G. GATPHOH.

KI KYNTIEN PYNSHLUR BAD KYNPHAM LEM

Nga la pule ia "KA KHANATANG SAWDONG KA RI" da ka jingkmen kaba khraw ban iohi ba la nangmihter shi ter ki Nongthoh bad ki Nongthaw Kitab ha ka Ktien Khasi. Ka tien thoh tien, tar jong kano kano ka jaid bynriew kam ju lah ban san ban rangbah bad ban phuh, ban phieng ha khmar ka pyrthei lymda ki Nongthoh bad ki Nongthaw Kot ki lum ki lang shuwa ia kiei kiei kiba la

don lypa hapdeng kata ka jaid bynriew, Ki Khanatang ki pynpaw ia ki rukom pyrkhat u Longshuwa Manshuwa ia kiei kiei kiba u ia kynduh u iohi bad u iohsngew ha kane ka pyrthei. Ki Khana Puriskam la ki long kiba shu shim kylliang na kiwei pat ki jaid bynriew, ki ai rukom kumno ban thaw 'tien-la-jong ia ki ktien kiba ym don ha-la-jong. Bad ki jingiathuh Khanapateng ki seng ia ka Nongrim jong ka Khanapateng (History) shaphang kata ka jaid bynriew.

Kane ka Kitab ka don ki Khanatang bad ki Khana-Puriskam kiba ki khynnah Skul ki dei eh ban pule khnang ba ka jingnang jingstad jong ki lashai lashisngi kan don la ka Nongrim ha ka rukom pyrkhat ka jaid bynriew Khasi. Dei da kane ka lad ba ka tien thoh tien tar Khasi kan ioh roi irat ter shi ter haduh ba un da khraw kyrhai u Tnum u Tyndai.

Dr. H. LYNGDOH M.B.E.
30-11-1937.

"KI KHANATANG BAD U SIER LAPALANG." Kine ki long ki jingiathuhkhana ba U Mr. Primrose Gatphoh u la lum na kylleng ki dong kine ki Ri Lum jong ngi. Nga tip ba u la sdang ban lum jingtip shaphang kine nyngkong eh ha ki por ba u la trei bujli kum u Sub-Inspector of Schools ha baroh ki lai (mynta saw) Circle, kata ha Khasi bad kumjuh ruh ha Jaintia Hills.

Ki kyrteng ki jaka bad ki kyrteng ki briew ba la ai lajan man la ki lynnong, ki long kum ki Tyndong rit na kiba ngi lah ban iohi maian maihn ia ka jinglong ki Kthaw Kulong

jong ngi ha ki Pateng kiba mynshuwa sawdong ka ri. Kane kan long ka jingiarap khlem artatien ia ki ban thoh histori napdeng jong ngi lashai lashisngi shaphang jong ngi ki Khasi, ki Pnar, ki Bhoi bad ki War.

U SIER LAPALANG, ba la thoh ha ka rukom Jingruwai, i shisha kumba u ieng kynshreng nalor ki lum pdeng ba jrong. bad ba u kren ha ki Samla ka ri ba kin da sumar bha ialade ha ki jingangnud jong ki ban ia kynjoh shaphrang ha kane ka jingim. Ka Kmie u Sier ka hikai na ka jingiam briew, ba hapdeng ki jynjar ka jingim, don ka jingshisha ne ka bor ba sha lyndet kaba dei ban synshar ia ki mon bad ki jingpang ka dohnud.

U Nongthoh u la buh bun ki Ktien bad ki Kyntien kiba donkam, bad u la ai ruh kawei ka lynnong ia ki jingmut jongki. bad da kata u la ai lad ruh ia ki Nongpule, la ki long ki khynnah ne rangbah, ba kin ieit ia ka *Ktien* da kaba pyrshang *ban ngam sha ki kpait bad ki Khuiñ jong ka* namar kino kino ki bym ieit ia ka ktien kim lah ruh ban ieit ia ki briew kiba kren ia ka.

U ONDROMONEY.
25-11-1937.

Kane ka dei kaba ar sien ba u Mr. Primrose Gatphoh u thoh bad pynmih kot ki ban ia pule paitbah, nalor ba u la pynmih kham mynshuwa ia ka kot Skout kaba nyngkong eh ha ka Khasi.

La pynmih hangne dang tang khyndiar eh na ki jingia-thuhpateng bad khanatang ka ri ba u Nongthoh u la lum lang baroh shi katta. Ynda haba la pynlang ia ki kumne

ha ki jingthoh, ka paw ka dur bad ka jingkordor jong ki, nalor ka jinghikai ba ki don ban ai ia ngi. Ia ka kot hi baroh kawei la thoh pliah bad ha ka rukom ba sngewtynnad shibun.

Ia ngi kiba im ha kine ki por ba tan bad pyrkhing katne katne, kane ka Kitab kan kyrsiew ba ioh ngin matlah ia ka jingma ha kaba ngi don kum ka jaid bynriew ba rit. Ki Longshuwa jong ngi dei ki khraw pyrkhat bad kiba iohi jngai, kiba shynrang bad kynsai ka akor, kiba bat hok bad wad Blei tip Blei, bad kiba im sngi shisha ban shakri la ka ri ; bad lada ngi klet ia kane, ym don ba lah ban iada ia ngi na kaba ngin nang troin bad nang dam nang dam noh kum ka jaid bynriew.

Shi kyntien na ka bynta ki Samla Shong Skul : Da kaba pule bha ia ka lynnong "Ki Ktien bad Ki Kyntien", ba la ai ha ka bynta ba shadien kane ka Kitab' ki khynnah skul kin ioh jingiarap shi kaddei eh ban kham sngewthuh ia ka jingmut na ki symboh ktien bad rukom kren lyngkot, ne tien tymmen ba ju pyndonkam kham barabor, bad kiba ki shait shem jingeh ha kaba ialeh eksamin.

Lada yn pule ia ka Kitab baroh kawei ha ka rukom kaba dei, kan iarap ia ki ban nang thoh beit, shai bad sngewtynnad ha la ka jong ka ktien.

U LAMPHRANG THAM, B.A. (HONS).
26-11-1937.

As a writter Mr. P. Gatphoh needs no introduction to readers. In this book he gives us not only information and entertainment, but mental food and discipline also.

Considering the tremendous trouble and patience that he must have borne in the collection and siffting of facts and materials, the author deserves a hearty congratulation from the reading public. The handling and fastidious pruning of the matter contained are simply masterly. The book does not only instruct but would tend to foster in the mind a desire for culture and literary awakening through the medium of our own literature. Here we find a sincere attempt on the part of the author in unfolding the literary value and bearing of the past and the antiquarian remains with which our Hills are associated from time immemorial. They may be mere legends but sometimes truth is stranger than fiction. They serve as a clue to the study of our olden people from all points of view. We hear about them but we are never familiar with what our people could aspire, think and accomplish. The author is conversant with the art of story telling in capturing the imagination of the readers. which is in itselt a tour-de-force. Apart from providing us with what is best in the life of our people, the book is sure to create an interest and love for study which are conspicuous by their absence. In language and diction it is a model for all simple and unadorned styles especially in lucidity, directness, force and felicitous conveyance of ideas into the most effective and suggestive words. It is of the student community for the book will surely supply their long standing want. I would like to refer those who are still having their schooling and the inquisitive grownups to the last chapter where the author sets their difficulties at rest. The glossaries and explanatory notes are very instructive and afford an easy way of mastering and

construing Khasi as a whole. Before concluding I invite the attention of the readers to the poems interspersed in the book. They serve as a relief that diversifies monotony and relaxes the tension of the stories. In '*U Sier Lapalang*' we have one of finest narrative poems written after the manner of English narrative poetry. The execution, craftsmanship, and development of the plot are very ably brought into the final catastrophe together, with side lights and nature painting. The poem is written in a five-foot heroic verse rhyming in couplets. But there are variations which correspond to the rise and fall of emotions and ideas. In this respect the author has shown beyond doubt the metrical and rhythmic possibilities of Khasi. In short, I need not dwell on the merits of the book as time will be the final judge, but with confidence I am convinced that the work is a commendable one deserving a welcome from those for whom it is intended.

DATED, QUALAPATY, SHILLONG. THE 27TH NOV. 1937 — U DONELTON PASSAH, B. A. (HONS.)

KI LYNNONG

SLA.

KI KHANATANG SAWDONG KA RI

I

KA DAIN THLEN

Ka jingiathuhkhana shaphang ka Kshaid Dain Thlen ka la iaid lyngba bun bun pateng briew ha kane ka Ri jong ngi, bad ym don mano mano ba lah ban ong naduh mynno kane ka jingiathuhkhana ka la sdang. Tang kane kawei ngi tip, ba kine ki jingiathuhkhana kiba naduh ba rim ba jah ki dang sah haduh kine ki por mynta, namar ba ki don ki jingiasoh bad ki lum ki wah sawdong jong ngi. Bad kine ki jingiathuhkhana jong ki, ki la iaid slem katta ba ki briew ki ngeit ba kine kiei kiei kiba la iathuh shaphang jong ki, ki long kiba shisha.

Kane ka Kshaid Dain Thlen ka don shaphang sepngi na Sohra. Ka long kaba jrong bad kaba itynnad shibun. Ka noh rymphai nalor ka riat shapoh ka lyhuh bah jong ka thaIn Ri War kaba la tap da ki khlaw kiba rben bad jyrngam synnia. Ka mih na khap jong ki lum kiba don ha pdeng jong ka Laitlyndop bad ka Laitryngew bad ka tuid nalor ki mawsiang kiba heh. Ha ka por ba jur u lapbah Sohra ka shlei, ka win bad ka kyrhuh halor ki maw ba bthuh bad sum arsut ia lade ha ka rukom kaba ishyrkhei. Ki dohkha ki shong ha kane ka wah, tlang bad lyiur, bad ki pongkhwai na sawdong kito ki jaka, ki sngewtynnad ban leit khwai ne tong sher ha ki por ba rang bad ba pyngngad ka bneng. Ki briew na kylleng ki jaka ki sngewbha ban leit bam lyer

ne leit bam khana ha kine ki pyntha mawsiang, ne ki khlieh riat kiba don harud kane ka wah. Ka ring ia ki briew na kylleng ka Ri ban leit jngohkai ia ka, namar dei ha kane ka jaka ba ki Kthaw Kulong jong ngi ki la pyniap bad ot tuma tuma ia ka doh jong U Thlen, uba shong ha kawei ka thliew kaba hajan kane ka Kshaid. Kane ka thliew ka dang don haduh mynta; ka long shaphang sepngi na kane ka kshaid, bad hapoh jong ka u shong une u Ksuid uba kup ia lade da ka dur jong u 'Len Pula. Kane kam shym jngai na ka shnong Rangjyrteh. Ha kata ka poi kane ka shnong ka la long kaba heh bad kham paw khmat eh; ka dei ruh hamar ka por ba ka dang ieng rasong artat ka Iew kaba hangta. La slem kane ka shnong ka la duh noh, ki briew baroh ki la phet noh sha kiwei pat ki jaka. Kane ka jaka ka don ha ka lynti bah kaba na Sohra sha Phudumsning bad Nongsteng, kaba ki briew ki dang ia leit ia wan haduh mynta.

Ki ong, ha kata ka por, une u Ksuid u ju pynshitom bad bam ia ki briew kiba ia leit ia wan na kane ka lynti. Haba ki leit iew leit hat, ne dei leit jingleit nangta, lada ki ia don lai, san ne hynñiew ngut, kata, uwei na ki uba tam, u shu jah rngai noh u tang shu poi ha kata ka thliew. Hynrei haba ki ia iaid lyngkut, ar, saw, hynriew ne phra ngut, kata ym ju lei-lei satia. Kumta u khun bynriew u la sngew lyngngoh shibun ia kane ka jingjia, bad la mih ka jingud man ka teng tang ka jah briew suda man ba iaid nangta. Kumta u khun bynriew u la lynniar kyrpad ha U Blei U Trai Nongthaw ban pynshai ia kane ka daw, bad ban iarap ia ki na kane ka jingshitom bad ka jingma.

U Blei Uba hok, U la iohi ia kane ka jingleh jong une u Ksuid ba u thew ban pynduh ia u khun bynriew uba

shong halor kine ki lum pyngngad ba U la buh ba un rep un riang bad ba un trei un ktah. U la sngewsynei ia ka jingshah shitom u bynriew, bad U la iohi ba lada Un nym pynduh noh ia une u Ksuid. u briew un nang duh bad nang rit suki-pa-suki. Kumta U la hukum ia u 'Lei Shyllong ban leit khmih ia kane ka jingiap ki briew, bad ia ka jingud jong ki shaphang kane ka jingjah rngai ki briew ha kata ka jaka.U 'Lei Shyllong u la ia wer lem ia u Syiem Syrmoh, uba kyrteng u Law Suidnoh ha ka Ri Sohra, bad ia uba ki ju khot ha kata ka por ha ka Ri Khasi Pnar kum u Syiem Kyrsan. Ynda u la swar bad tohkit bniah biang pa biang, u 'Lei Shyllong u la shem ba dei uta u Ksuid uba la leh ia kane baroh shi katta. Kumta u la hukum ia u Syiem Syrmoh ban pyniap noh ia u.

Une u riewhok u la kohnguh shisyndon bad u la thang da u narliang uba heh, bad ynda u la saw hain, u la leit rah ia u sha ka shyntur kata ka thliew. U tang shu poi tiap, u la ong, "*Ang 'um, ang! Kane ka kshong nga wan thied ia phi na Ïew.*" Uta u Thlen de u la ang heb la ka shyntur bad hamar kata ka khyllipmat, u la thep jluk ia uta u narliang bad ka la thnam shaid ka pdot une u ksuid, bad hangta hi u la lympat ia iap ia lade. Ka khlieh une u Ksuid ka long ha Rangjyrteh bad ka tdong jong u ka bsuh shaduh ka Ïew Umleng ha Ing-khrong Sohra haduh Riat Mawïew. Da ka jingkhih lympat une u Ksuid, la twa ka riat Mawïew jong ka ri Sohra haduh Sohryngkew, na khmat Riat Ksing bad ha khmat u Duba.

U Syiem Kyrsan u la leit iathuh ia kane ka jingiap jong une u Thlen ha u khun bynriew, bad baroh ki la dap da ka jingkmen ka bym lah ong shuh. Kumta ki la ialum dorbar lang ha Ïew Rangjyrteh, bad Dkhar bad Khasi, bad ba lieh

bad ba iong, ban ia bam ia ka doh jong une u Thlen. Namar uta u Syiem u la ong, ba lada kin shu iehnoh kumto, une u jingthaw un im pat, bad ba kin nym lah shuh ban pyniap ne pynduh ia u lano lano ruh. Te kumta ki la ia sei ia u bad ki la ia sait ia phler ia u harud wah halor ki mawsiang. Ki la sei la ki wait bad ki pdung bad ki la pra ia ka doh jong u bad ki la ia kut ruh ban bam lut khoit khlem pynsah tang shi saphit ruh ia ka doh jong u kat kum ka ktien uta u 'Riewhok. Ki la rai ruh ba lada un shem ia kano kano, ne uno uno uba pynkhein ia kane ka jingiakut, yn pynshitom bad pyniap ia u.

U Dkhar u la bam la ka bynta, bad u Khasi ruh u la pynkhuid la ka bhah. Ynda ki la ia rah la u kyndang kyndang ki la ia bam baroh bad hadien kata ki la ia pra noh sha la ki jaka jaka. Hynrei u Khasi u trai muluk u trai jaka u sah hadien bad u pam ia ki dak halor u maw ia ka wait tyngkrong u dieng shain doh bad u prah ha kata ka jaka. Hangta sa shisien pat ka synshar ka suk ka sain, bad sa bha ka trei ka ktah u khun bynriew shipor.

Hynrei ha pdeng kine ki nongbam la don kawei ka tynmen kaba la tyngkai ia ita i doh phylla na ka bynta i ksiew jong ka; ka la tyngkhap ia ita i doh ha ka tina. Ynda poi ha ïng ka la shim ia ita i doh bad ka la thep hapoh ka ruh, hynrei, ka maia aiure ka la shoh tyndep ia kata ka tynmen ba pli, bad ka la dem klet sa klet ban ai ia ita i doh ha la i ksiew. Te ha kawei ka sngi katba ka dang shong bam kwai marwei ha ïng, ka la iohsngew kyndit kyndit ia ka jingsawa kum ka jingkren i khun bynriew: "*Ngan im ne ngan iap?*" Bad la wan ka jingsawa pat na shalor: "*To im, namar ba u bynriew u pynlah ia ka hukum jong nga.*"

Kumta u Ksuid u la sain mynsiem suki pa suki hangta, bad ha kawei ka sngi, kane ka tymmen ka la iohsngew biang ia kane ka jingkren napoh ka Ruh:

"Ri ia nga, te ngan pynriewspah, pynroi bad pynmanbha ia ka kamai kajih jong pha baroh. Bret ia nga, ngan pynduk ksew ia pha shi rta."

Hangta ka tymmen ka la kynmaw khlek ia ita i doh sah ha kata ka ruh, bad ka la sngewthuh ba mynta u la im pat u Thlen. Hynrei, namar ba ka sngewthuh ia la ka jingleh bym dei, ka la ri khop ia u, bad namar ba kam mon ba kin tip ki marjan marpa, ne mano mano ruh, ka la thep ia u hapoh u Braw bad ka buhrieh ia u hapoh kamra thiah. Naduh kata ka por kata ka briew ka la roi ka kamai kajih ba kyrsei uta u Ksuid.

Hynrei ha kawei ka sngi, kyndit napoh uta u Braw, ka la iohsngew ia ki ktien kumne:

"Nga la pynroi bad pynman bha ia pha haduh katne! Phan ai aiu ia nga? Nga kwah, lang thoh khlieh ba ngan bam."

Kane ka briew ka la leit wad bad wallam ia uta u blang uba thoh tang na ka khlieh kumba u la ong. Hynrei uta u Thlen u la bitar bad u la thut shibun eh ia kane. U la mut ban nguid ia ka, hynrei u la jem pat ynda ka la nguh la dem [eh ia u da ki ktien jali jaum jong ka. Hadien kata u la ong pat: "Ngam kwah kum une! Khie wallam da uba ka dur kum ma pha!"

Hangta ka la triem na khlieh ha kjat, bad ka la sngewthuh ba u kwah bam briew. Te kane ka tymmen ynda ka la dih ia ka 'ïad-tang-snem ba la kñia ha uta u Ksuid ka la phet sharud 'nong sha ki jaka thoh dieng bad ki jaka kynjah,

bad ka la shohnoh briew ban ai dih ia ka snam bad ka rngiew jong ki ha uta u Thlen.

Ki ong naduh kata ka por sa roi sa im pat u Thlen ha pdeng u Khun Khasi Khara. Ki ong ruh ba u sang ban bam ia u kynja snap Dkhar baroh namar ba u la bam duh khoit ia u naduh kata ka por ba ia sam doh ha Rangjyrteh.

Haba ki briew ki shah ot jain ne ot shñiuh ha ki nongri Thlen, ki ju **'Ksan Blang'** ne **'Kñia Syiar'** haba **'Kup Thlen.'** Kim ju kñia ha ïng, bad ki bam lut phar ha lum ia ka ja ka doh baroh, namar ym bit pynsah miet ne wan rah sha ïng ia kaba tam. Lada jia ba ym lah pynlut, ki ju khot sngewbha ia la ki lok ki jor, ne ki kha ki man ban ia bam lem, bad lada jia ba ym lut hi, dei ban shu thang shu tep ia kata ka ja ka doh baroh ha lum.

Haduh mynta harud kane ka Kshaid ki dang sah kine ki maw ba la mutdur u Ñi u Kong jong ngi. Ka Wait Tyngkrong bad ka Pdung kim paw bha shuh, hynrei u Dieng-shain-doh u dang paw ki dak haduh mynta ba ki pom ba ki shain doh halor jong u.

— —

II.

KA SYIEM JALAPANG BAD KI MAṢI MAW

Ka Shangpung ka long kawei na ki shnong kiba rim eh hapoh ka ri Khadar Daloi, bad hyndai hajan jong ka la don kawei ka shnong kaba kham rit, hynrei kaba donnam shibun eh shaphang ki kut ki kharai ialeh thma jong ka. Kata ka shnong ka long ka Manar. Kine ar tylli ki ṣhnong kim shym da ia pajih eh kawei na kawei pat, lehṣẹ ki long tang kumba ar ne lai mail ka jingiajngai, hynrei kim ju don mynno mynno ruh ka jingiasuk ha pdeng jong ki. Man ka teng, tang ka ia ráh wait ia rah stieh suda. I jingjia iba rit eh i lah ban pynkhih buk ia ka mynsiem u Shangpung ban hiar da ka thma pyrshah ia u Manar; bad kumjuh ruh u Manar haba u shem ia kano kano ka daw, u lum u lang la u paid ban ialeh ia u Shangpung. Slem slem ki lạ ia shong ha kane ka jinglong para ki. Khadduh ka la khie ka wait kaba jur ha pdeng kine ar shnong, bad ha kata ka por ki don la ki jong ki jong ki Syiem. U Shangpung u long uba bun paid bad uba kham khlain, hynrei u Manar la u kham tlot bad kham duna paid, u don ki kut bad ki kharai iapom kiba skhem. Kumta u Shangpung um lah satia ban pyndem ia u Manar da ka thma. Ha kawei ka sngi ki la iakut ban shu phon noh ia u Manar ban mih na la ka kut da kaba tyrwa ban iasuk noh. U la pan iasuk bad u la ai la ka ktien soskular ba un ia bha ia miat noh, bad u la iakut ban ia shem ia u Manar baroh ha Thangskei, ka jaka kaba ha pdeng jong kine ki shnong Ki la iakut ruh ba ki Shangpung kin wallam bun phew tylli ki 'langlieh sada ban

kñia ha ka blei bad ban ialeh kmen leh sngewbha. Ki Manar ruh ki la sngew dei eh ia kane, bad ki ruh ki la kular ban wan ñiah 'lang lieh ban kñia ha u 'Lei Khyrdop u 'Lei Kharai bad u 'Lei Pud u 'Lei Sam, kum ka dak ka jingsngewbha ba la pynthiah suk ia ka wait ka stieh.

Ha kata ka sngi bad ka taiew ba la ia buh, u Manar u la wan niah ia kita ki 'lang lieh bad u la poi shuwa ma u ha kata ka shnong. Ki la ap slem, hynrei ym iohi dak satia ia u Shangpung. Kumta ki la pynmyllen ia lade da ki jingialehkai tamsa haduh ba kin da thait. Ynda la sdang phai ka sngi ki la iohi ia ki 'lang lieh da ki spah ba wan ñiah ki Shangpung bad ki la ia kmen ym don pyrthei shuh. Phewse, kim tip kiba pli ba kita ki blang ki dei ki briew ia kiba ki pynpar bad pynkup da ki spur-lieh, bad ba kine ki briew baroh ki dei ki rangbah kieng wait kieng stieh suda. Ki tang shu poi hajan ki la khie joit bad ki la pam ia ki Manar haduh ban da lut phar. Ki beh wia-wia nadien jong kito kiba phet sha shnong, bad ynda ki la rung hapoh, ki la wiang ia ki ïng bad ki la pyniap ia ki rangbah baroh hangta ha shnong.

Uwei na ki Manar, u briew uba khlain bad uba stet u la mareh bran bran sha shnong, bad u la iathuh ia kane ka jingjia baroh ha ka Syiem Jalapang. Ka la shah shkor ia ka jingiathuh jong u baroh, bad ka la iam sngewsih kthang eh namar la u khun u hajar, bad ka la sngewthuh ba mynta ym lah shuh ban pynim ia ka shnong na ka kti ki nongshun, kumta ka la phet sha pyrshah u Lum Tiniang.

Ka la rah tang uwei u khram bad ka ryntieh, bad ka la kiew suki jai ia u Lum Tiniang da ka dohnud kaba khia bad ka jingsngewsih kthang.

U une Lum u don hajan Mawkaïew; nalor jong u lah ban iohi kyndiang ia u lum Shyllong, Rapleng, Bahbo Bahkong, bad ki thain jong ka North Cachar. Ki lum Makashang ki paw bha kyndiang, bad katno ka long kaba sngew pyngngad bad sngew tynnad ban shong bad peit kai ia ka pyrthei mariang sawdong jong une u lum.

Ka Syiem Jalapang ka la iaid tawiar ha kliar uta u lum bad ka la ruwai sngewsynei ia la u khun u hajar uba la shah leh sat ha u nongshun bad ka la iam pait dohnud haduh ba kan da thait ïan. Hadien kata ka la dem khrup ha khyndew bad ka la duwai ha ka Blei ba kan sngewsynei ia ka jinglong rangli jong ka, bad ba kan phah ia ka lyer kaba jur ba kan kit noh sha jngai bak ia u khnam jong ka, bad ba ki briew kin kñia kin khriam ha kata ka jaka kaba un hap kum ka dak ba kin kynmaw ia ka junom. Kumta ka la phai sha Barato bad ka la wiat la ka ryntieh; hynrei shuwa ba kan pyllait la u khnam ka la pyrta artat kumne: "Ngan bud nadien jong me. Ha ka jaka kaba men hap, hangta ngan seng la ka shnong, bad u briew un leh niam leh rukom ha kata ka jaka, khnang ban sah jingkynmaw ia kane ka jingphet wir jong nga." Tang kumta de ka la pyllait thiaw la u khnam bad u la pom halor u mawsiang ha Barato bad u la pait saw liang ('So—Tno'- Saw-Tnaw).

Ka ruh ka la bud la u khnam kumba ka la ong bad ka la seng la ka shnong hangta. Ka la shong la sah hangta tang marwei bad ka la don tang kawei ka lok jong ka kaba ju leit ju wan sha ka barabor. Kane ka Syiem ka long kaba bhabriew eh bad kaba riewspah shibun: ka don kyrhai ka ksiar ka rupa, bad ka jingrep jingriang jong ka baroh ki man bha shibun eh. Kam ju mih shano shano ruh bad

ym don mano mano ruh ba nud ban wan sha ïng jong ka. Kane ka lok jong ka, ka long ka briew kaba duk hynrei kaba bha bad sngur jinglong katta katta bad ka Syiem kam ju shah ia ka ba kan mih noh na ïng jong ka khlem da bam da dih katba ka mon. Kumta ka ia lang tang bad kane ka briew.

Kumba lai pda maw na ka ïng ka Jalapang la don uwei u nongrep uba kyrteng u Mied Iarynsut. U long uba shai ka snieh doh bad uba bhabriew shibun. U smat, u sting bad u minot ruh ha la ka kam rep kam riang. Um ju pynlut lehnohei la ka por ha kano kano ka rukom. La dang step phyrngap u ñiah la ki masilur sha pynthor Latubah, bad u dei iaid barabor na khmat ïng ka Jalapang. Um ju iohi ia ka khmat jong ka, hynrei ka pat ka ju peit shin ia u barabor haba u leit bad wan trei lyngkha.

Ka Syiem Jalapang ka la iapmat ia u Mied Iarynsut, hynrei namar ba kam ioh lad ban pyniakynduh bad u, ka la thaw noh da ka buit. Ka la ia wer ia kata ka lok ban leit ia tong doh thli tong shalynnai narud ki hali u Mied. Ka la ong, "Ia pha ong lok ia leit bad nga. Lada ngan ioh ia kaba nga thmu mynta ka sngi, pha ruh phan ioh bynta lem bad kata ka jingsuk jong nga. Lada ngan bam ha ka pliang ksiar pha phan bam ha ka rupa. Lada ngan shong ha ïng paki dulan pha ruh phan shong ha ka ïng bha ïng miat. Phan shong phan sah bad nga, bad phan ioh ka bynta kaba duna na nga khyndiat."

Kumta ki la ia leit baroh ar ngut. Ynda dap shiteng sngi, ka Jalapang ka la ud ka la lynniar bad ka la kyllon ha khyndew. Ka la ong ia kata ka lok, "Khie leit khot ia utai u rangbah ba un leit bah ia nga sha shnong namar ngam

don pyrthei shuh kata ka jingsuh. Khie, ong un wan kloi kloi, ne ngan iap ha lam. Waw, ka apot aiu kum kane ba ngan wan iap khlemrain kumne!"

Kata ka lok ruh ka la leh kumba ka la ong. Ka la mareh bad ka la ong ia u Mied, kumne: "Ko Bah, lada me dei shisha u rangbah bad u briew uba bha kumba me paw na ka main bad ka dur jong me nga kyrpad ia me ba men sngewbha ban iarap ia katai ka lok jong nga ba ka suhtihar. Kan iap lada ym don mano mano ba leit bah ia ka. Nga kyrpad ia me ban iarap ia ngi ki kynthei ba khlem bor."

U Mied u la sangeh shi phang na kaba lur tar snieh. Hangta u la iohsngew ia ka jingud jong ka Jalapang. Te kloi lan u mareh nangta ban leit iarap ia ka. U iehnoh ia la ki masi bad ka lyngkor ha ki ryndang jong ki ha pdeng lyngkha, u da mut ban ia wan khala khala.

Da la ka jingmut sngur baroh u la ngeit ia ka jingong ka Syiem. U la bah ia ka, bad u la kieng artat ia ki kriah bad ki ruh jong ka Jalapang ha la ki tyrpeng. U la iaid bran bran bad ynda u la poi ha ing u la pynshet ia ka. Hynrei ka Syiem Jalapang ka la kyrpad ia u ba un shong sah noh hangta, namar ka ong, ba ka sheptieng ban iap khlem da don rangbah hajan. Kam shah shuh ia u wat tang ban leit law ia kita ki masi, bad ban mih shano shano ruh.

Kita ki masi u Mied Iarynsut ha pynthor Latubah ki sah kumba ki long, bad ki la kylla maw noh ryngkat bad ka lyngkor kaba wah ha ka ryndang jong ki. Kine ki dang don haduh mynta ha kane ka jaka.

Ka shnong Manar kam don shuh, hynrei ki dak jong ki nongrim ing bad ki kut ki dang sah haduh kine ki sngi.

Ia uta u Maw uba pait saw liang ha Barato ki dang kñia bad leh niam haduh mynta.

Kita ki 'langbriew kiba dei na ka jaid Dhar bad Sungoh, Ki ioh bynta eiei ha ka jingleh niam jong ki Shangpung shisien shisnem namar kane ka jingleh jong ki ha kata ka thma bad ki Manar.

Ki ktien bad ki sur jong ka jingruwai tympang ieit ka Syiem Jalapang nalor u lum Tiniang, shaphang ka jingitynnad bad jingithiang ka pyrthei ka mariang sawdong une u lum ki dang sah khyrdong hangne hangtai. Katno ka long kaba sngewtynnad ban iohsngew ia kine ki jingruwai ba kordor jong ki Longshuwa jong ngi.

III.

KA JINGSHAD U KHUN KHASI PNAR

Ki ri ka pyrthei baroh ki don la ki rukom shad kiba pher ba pher ban pynpaw ia ka jingsngewbha bad jingkmen ka mynsiem Naduh u riewkhlaw haduh u riewsor ki sngewthuh bad ki sngew donkam ia kane Kumba ki briew ki pher ha ka dur bad ka pyrkhat, kumta ruh ki pher ha ka rukom pynpaw ia la ka jingkmen mynsiem. Ym don kano kano ka jingshad kaba la neh kumba la seng nyngkong ia ka hynrei ka kylla dur suki-suki ryngkat bad ka jingiaid bad ka jingsan jong ka jaid bynriew. U riewkhlaw u shad haba u jop thma ne ioh rah khlieh, ban pynpaw ia la ka jingkmen ba u la ioh ban pynduh la unongshun. U sied, u ryngkoh, u kyrdem bad u shad wait ne risa artat artat kat kum ka jingshit bad sammut mynsiem ba u don ha kata ka por. Ynda haba ym don shuh′ unongshun u nongthma bad haba la iaid suk ka pyrthei, suki suki u kylla la ka rukom shad ban pyniadei dur bad ka jingiaid jong ka por. Nangta sa wan sa ki jingput jingtem ban ia hap bad ka shad ka kmen.

Khlem ka jingshad jingkmen kane ka pyrthei jong ngi kan jin da la long ka ri khlaw bad ka ri shyiap kaba tyrkhong tam ban im. Hynrei la pynthiang bad pynih ia ka da ki jingkylla ba har-rukom jong ka por. U briew pat uba im sngi eh tang ia ka ruwai ka put ka tem ka shad ka kmen, kum u puit tangkuli, u pynsting thew la ka long briew bad u kylla riew kai noh. Ki duhalia bad ki nongshad ki dei ban don, hynrei da ka por. Ka por ka long kaba kordor bad shisien ba ka la her, ngim lah ioh

shuh ia ka junom. Namar kata ka donkam ka jingstad kaba jylliew ban nang ban pyniapher ia kawei ka por na kawei pat: ka por ia ka ban kmen bad ka por ia ka ban sngewsih.

Ha kane ka ri jong ngi kaba rit, ki don rukom rukom ki jingshad. Bad bunsien ki jingshad jong ngi ki don ka jingiasoh eiei bad ka niam ka rukom. Naduh ba la thiah suk ka wait ka stieh ka jingshad rangbah ia khalai wait bad nonghikai ialehthma kim don shuh, kumta la sah kham bun satang ka shad niam. Teng teng ngi iohi ki mih mynta ki jingshad pyngngad ki briew ha la ki kyntoit kyntoit ha ki por leh sngewbha.

Ngim lah ban ong haduh lano ka jingshad u Khasi Pnar kan poi ha kaba long kawei ka dur. Kan shim por slem slem eh lehse, shuwa ba ngin poi sha kata ka jinglong. Kaba ngi donkam mynta ka long ban pynkhih ia ka jingmut jong ki briew ban ia pyrkhat kumno ban pyndonburom ia la ka shad. Ngi dei ban sngew sarong ia la ka shad ka kmen: ki jaid bynriew ka pyrthei shi tyllup ki kmen bad sngewphuh sngewphieng ia la ka jong, balei ngin nym sngew kumjuh! U Khasi, u Pnar, u War, u Bhoi, baroh ngi dei ban pynmih ha rong la ka jingshad bad ban pynwandur ia ka katba ngi lah.

Ki myntri bad kiba khraw ba tri mynhyndai ki long kiba nang shibun ban shad bad mastieh wait, bad baroh ki 'rangsaitthma ki hikai bad pynmlien ia lade ban long kiba nang ha kane ka kam. Ki don ka kti kaba tbit shibun, ki lah ban ot ia u ksai sohshkor bad u kpieng na ka ryngdang ha pdeng ka jingiakhalai wait khlem da ia mynsaw ei ei ruh em. Ki ong, dang khyndiat phew snem mynshuwa, uta u rangsaitthma ba don nam ki Sohra, u Mabi Tham u la long

uwei na kiba tbit tam ha kane ka kam shad mastieh, bad ki dang don haduh mynta kiba la iohsngew ia ka jingsaitthma bad kiba la iohi ia ka jingshad mastieh jong u.

Ki nongseng ka Shad Suk Mynsiem ki la sdang ia kaei kaei ka ban sah pyrto lashai lashisngi. Ki ai kyrwoh, ki wer, bad ki khot sngewbha ia ki nongshad na kylleng ka Ri shisien shisnem ha ka Lympung Weiking ha ka por Pyrem. Ki dang sdang ia kane dang khyndiat phew snem, hynrei ka la iaid bha khlem pud haduh kine ki por mynta.

Ha ka sngi kaba nyngkong tang ki rangbah ki leit shad noh-kjat Kane ka neh tang shipor, hadien kata ki wan phai noh ryngkat bad ka ksing ka lama Ha ka sngi kaba ar ki wan sa bad ki kynthei de. Ha kaba lai pat ki wan poi lut baroh ki nongshad kynthei bad shynrang. Ki nongkhmihkai ki ker pyllun ia ka jaka shad. Ki nongtem ksing bad ki nongput tangmuri ki shong ha ka jingker kaba kyrpang kaba don ka kynja rynsan. Ki don har-rukom ki jingpadiah ia ki 'sing-bah bad ki 'sing-rit kat kum ka jingiadei jong ka jingshad. Ki kylla kjat bad ki phai kat kum ka ksing bad ka tangmuri. Ki rangbah kiba dang sotti bad kiba la don khun, ki bit ban shad rong: hynrei ki kynthei ki dei ban long tang ki sotti-bad suda. Ka jingriam ki kynthei ka long kaba rem bad kaba lut shibun. Ki bym donbor na lade ki ju leit wai ia ki tiar ki tar na kiba riewspah. Man la ka nongshad ka don ka pansngiat ksiar ne rupa. Ka riam shad u rangbah ka long kaba i ba khraw bad i phieng shibun. Ki don u thuia, ka stieh rit, ka waitlam, u symphiah, ka ryngkap bad ki khnam. Ki nongshad ki dei ban long ki briew kiba sting bad kiba la mylien bha.

Ka shad Khasi ka long ka shad don ijot don hormot bad kaba ngi dei ban sngew sarong eh. Kane ka jingshad

ka la nang hiar katba ki briew ki la nang peit eh tang ia ka shad bad jingstad kiba wan na shabar ka ri. Ngi dei kum ki trai jong kine ki Lum ban pynim pat ia ki jingshad ba la seng uba rim baroh. Ia kaba sniew yn ia bret bad ia kaba bha baroh ngin ia pynskhem bad pynbha shuh shuh.

IV.

KA KREM LAMET KA KREM LATANG

Mynkulong, mynba ki laiphew sim ki laiphew doh bad ki laiphew jingthaw baroh ki dang hok, ki dang kren briew, naduh ki jingthaw kiba don ha suin, ha ryngkew bad ha duriaw bad mynba baroh ki dang peit bad ki ap ia ka bishar ka pynshong jong u khun bynriew, uba long u syiem bad u kynrad halor jong ki baroh; u khun bynriew u la ph'ah kyrwoh sha ki jingthaw baroh ban don ka jingshad sngewbha ha kawei ka lympung, baroh shi khrum ka bneng. Ha kata ka sngi bad ka por ba la ia buh, la wan poi lang khrui ki jingthaw na ki sawdong pud jong kane ka pyrthei, bad ki la ia shad ia kmen lang baroh. Ynda la lah shad baroh ki laiphew jingthaw, la wan poi sa ka Sngi bad u Bnai, bad, namar ba ki la sah khaddoh eh, ki la ia shad tang ar ngut hi shi para ha kata ka lympung. Ki la wan poidier por kumne, namar ka Sngi ka long ka pdeng pyrthei bad ba ioh iaid bakla lut kiei kiei kiba snoh kiba sdien ha ka, kumta ka la dei ban da pynbeit pynryntih ia kiei kiei shuwa ba kan wan hiar sha kata ka jaka. Te katba ki dang ia shad kumta, ka dkhoh, u dkhan, ka japieh, ka hynroh, u shrieh, u tngaw bad kiwei de ki jingthaw ba rit, ki la ia bein shyntur bad rkhie bein ia kine ar ngut shi para. Ka Sngi ka la sngew lehraia suin, bad ka la saw kyrang da ka jingbitar ia kane ka jingkhlem akor jong ki, da kat ia ka, ka pdeng pyrthei kaba synshar ia ka jingryntih bad ka jingim jong ki jingthaw baroh. Kumta ka la phet iamrem na pdeng kata ka jingialang bad

ka la leit buhrieh ia lade ha Krem Lamet Krem Latang.

Te ka la dum ka la iong ngit ka pyrthei thlip, bad baroh ki jingthaw ki la lyngngoh ngain. Ka bneng bad ka khyndew ki la dum tiaw: kat kata ka jingdum ym pat ju don mynno mynno ruh ha kane ka pyrthei. Hangta ka la mih ka jinglynniar bad jingiam kthang kaba jur na ki jingthaw baroh; ka jingpisa bad ka jingwin kaba kum kata ym pat la ju don mynno mynno ruh. Baroh ki la pyrta bad ki la iam ba ka Sngi bad u Bnai kin wan phai pat sha ki. 'Shi por, ynda la kham kynjah kata ka jingkulmar bad ka jinglamwir kaba mih na ka jingdum bym lah ong, ka la mih ka jingkylli na u khun bynriew: "Mano ban leit shaw pat ia ka Sngi bad u Bnai na Krem Lamet na Krem Latang na ka ri ki Snaiap hi?" Ka kynjah jar ka pyrthei ka mariang baroh, bad ka ap ban mih u Khraw Jutang, u Rangkynih u Rangphawar, u ban tyrwa lade ban leit kiew sha tyngkong ka Sngi ban bishar ban pynshong hok ia kiei kiei baroh. U Hati hangta u la ong: "Ngan kam la ka bishar la ka pynshong: Ko laiphew sim, Ko laiphew doh bad Ko laiphew jingthaw shi khrum ka bneng, nga te uba heh bad uba khlain, hynrei nga sheptieng ban leit sha Krem Lamet sha Krem Latang, ban ryngkang ia ka um ia ka duriaw bad ia ka ktich ia ka lwer. Ngan sahkut ka kti ka kjat, ngan liat ha thliew ha syar, ngan hap nalor riat, ngan hap nalor synrang. Khadduh ngan sa shu iap ei khlem da lah satia ban bishar ban pynshong bad ban khot pat ia ka Sngi Khyllung ia u Bnai Khyllung ban wan pynshai ia ka pyrthei. Nga namar kata, lada phi lah ban wallam pat ia ka Sngi bad u Bnai, ngan kit Syiem ngan kit Patsha bad ngan rah ngan rong ia kiba khia ba shon baroh

bad ngan shong shakri ha u khun bynriew." Hadien kata, baroh, naduh u kulai, u masi, u blang, u khla, u myrsiang, haduh ki mrad kiba her kiba par, ki la ia kam hi la ka bishar ka pynshong ha khmat kata ka jingialang.

Hynrei u Kohkarang u sngew sarong ia la ka jingkhlain bad jingbhabriew, u la tur bad tyrwa, kumne: "Ha sngap, Ko Sim, Ko Laiphew jingthaw! Ngan kit ma nga ia kane ka kam. Ngan leit shaw ma nga ia ka Sngi ia u Bnai, bad ngan bishar ngan pynshong hok ma nga ia kiei kiei baroh, kat haduh ba kin nym banse khlem da kohnguh bad wan phai pat sha ka pyrthei." Hangta la mih ka jingkmen kaba khraw ba la don uwei uba nud ban leit sha Krem Lamet sha Krem Latang.

U la leit 'weitriew, bad ynda u la poi ha tyngkong ka Sngi, u la iathuh ha ka ia ka daw ba u wan ha khmat jong ka ha kata ka por. Ka ruh ka la pdiang sngewbha bad don burom ia u; ka ai bam tyngkong bam tymbei ia u bad ka jaka sah ka jaka dem ha la ing. Ur ha ka jaka oa un pyndep la ka khubor, u la sdang ban ialuh samla pynban ia ka. Hangta ka la bitar lep bad ka la kawang ia u da ka lyngknot na ka khlieh, ka da mai ka da tim artat ia u, kumne:

"Khun ka khlemrain! Naduh mynta men kit ia kato ka lyngknot ksiar jong nga kat sha bad me her. Men ioh ka jyrhoh ka sahiaw shirta: men her da kynriang sngi bad men kit ka pap shi junom."

Da ka jingsngewrem kaba khraw u la her kylla pat sha ka pyrthei Na jngai ki la iohsngew ia ka jyrhoh bad ka sahiaw jong u. Baroh ki jingthaw ki la kylli na u'ia ka daw, bad da ka jinglehrain u la iathuh ia kaba la jia baroh.

Naduh kata ka sngi u Kohkarang um ju nud shuh ban her pyrshah ia ka sngi haduh mynta mynne.

Sa shisien pat ka la ud ka ramew bad ki jingthaw baroh; bad sa shisien pat ka la mih ka jingkylli na u khun bynriew: "Mano ban leit shaw pat ia ka Sngi Khyllung ia u Bnai Khyllung?" Hynrei ym don satia ba jubab. Kumta u la tohkit lada don ne em mano mano ba jah, bad ki la iathuh ba don sa tang u Syiar, ki da ong artat:

"Une u Khun lymboit u Khun lymbiang,
"Une u Khun ka sem ka kup shiliang:
"Marwei u krad ha trai ki Sning ki Stap;
"U dei ban kit ka pap ka sang ban iap;
"U nud ban pep ka Shad u Laiphew Doh,
"Un bah ryndang ka pap ka sang baroh."

U Briew u la phah khot ia u bad u la jubab, kumne: "Ko jingthaw, shi khrum ka bneng, nga kloi ban leit sha Krem Lamet sha Krem Latang ban bishar ban pynshong bad ban um ryndang ia ka lait ka let jong phi baroh. Hynrei kumno kein ngan paw ha khmat ka Sngi Khyllung u Bnai Khyllung haba nga uba lymboit uba lymbiang kumne? Lada phin ai ia nga u tdong u ryniaw bad ka khor ka khriam kaba biang, nga mon sngewbha ban leit. Lada phin kular ruh ban pyndon burom ia nga shi junom ban pynthiah ia nga ha ka duwan ka dupat ha ka kñia ka khriam jong phi baroh ynda nga la wallam ia ka Sngi bad u Bnai: nga la kloi ban leit noh mynta kumne ruh." Ki la ai ia ki jingpan jong u baroh bad nalor kata ruh ia u shyrtong uba saw bha ban pyniphieng ia ka khmat jong u.

Nyngkong eh u la poi ha ka Jri ka Kya. U la pan jaka thiah na ki ba u thait, hynrei ki la ong: "Ki ksuid ki

khrei ki shong ki sah hapoh ki tnat jong ngi: kine kin nam ia phi lada phin sah hangne." U ruh u la ong, "Lada phin shah ba ngan sah; ynda nga wan phai, bad lada nga lah ban wallam pat ia ka Sngi, phin ioh bynta bad nga ha u Snait ha u Lywa." Ki ruh ki la shah. Hadien pat u la poi ha u Sning u Stap bad u la nao jaka thiah kumba mynshuwa. Ia kine ruh u la kular ba lada un dang wan phai pat ha ka burom na kata ka ri ka Jingiap, ba ki ruh kin ia don bynta lem bad ka jingiap jong u ha khmat ka duwan dupat. Khadduh u la shem ia ka Lamet Latang bad u la ong kum juh: "Lada ngan wan phai pat da ka jingjop, pha ruh phan sakhi lem ia ka um snam um ryndang jong nga ha ka duwan dupat u khun bynriew shi junom." Ka ruh ka la shah.

Ynda u la iaid lyngba ia ka them ka syrngiew jong ka jingiap, u la leit poi tiap ha tyngkong ka Sngi. Ynda ka la sngewthuh ba u la wan ban bishar ban pynshong hok ia kiei kiei baroh, ka la pdiang don burom ia u, kum ia u khun binong bishon bad ka la ai bam tyngkong bam tymbet ia u ha ing jong ka. Hynrei da ka jingsngewrit, u la pan da u kba da u khaw pyrsit, bad u la taw ia kine na khap ki ñiut bad ki shyiap u da ong artat: "Ka bam tyngkong ka bam tymoet, te ka dei tang ka jong ki khun binong ki khun bishon. Ia nga u kup shiliang, u sem shiliang, to bam ha madan, da ka khyndew da u shyiap ruh bit hi."

"Iathuh," ong ka Sngi, "phi wan lei shane?"

U Syiar hangta u la jubab kumne: "Ko Syiem, Ko Kmie, la dum la iong ngit ka bneng ka khyndew naduh ba phi phet ma phi sha Krem Lamet sha Krem Latang. La bijar la buhkhoh u laiphew jingthaw ha suiñ ha khyndew bad ha um. Tang lada phin wan phai noh, ngan bishar

ma nga, ngan pynshong ma nga, ha ka hok bad ha la ka sap ka bynta riang. Ynda ki la leit la ka trei ka ktah, hangta kin sa klet lut ia kaba la jia baroh. Kane ka dei ka pap u khun bynriew, ba u khlem da pynsngew ia ka Blei haba u lum dorbar ban pynshad ia ki laiphew jingthaw baroh. Lada phin wan phai, ngan kit ma nga ia ka lait ka let u bynriew baroh. Kane, ka dak ka jingbishar hok jong nga, lada nga lah: lai kynti ngan kynther stieh bad lai wat ngan kyriaw: hadien kata, ngan pynliem ka wait ka stieh ba phin wan phai ma phi. Kane ka soskular jong nga, nga ai ha phi, lada nga lah ban pynbiang ia ka bishar ka pynshong hok jong nga ha khmat ki laiphew jingthaw baroh."

Hangta ka Sngi ka la ong, "Nuuma, Ko Rangkynih Ko Rangphawar, ngan bat ia ka 'tien hok sot jong me. Khie! krad ia ka lynti jong nga, bad ngan ap ia kita ki jingai dak jong me ia nga ha khyrdop ka Krem Lamet ka Krem Latang. Nga ai hukum ruh ma nga ia me, uba la ithuh ia kane ka lynti ki Snaiap ba men long naduh mynta u Krad Lynti u Krad Syngkien ia u khun bynriew shi junom."

U Syiar u la wan phai pat sha ka Pyrthei bad sa shisien pat ka sawa ka Ramew baroh kawei da ka jingkmen kaba khraw haba ki la iohsngew ia ka jingwan phai pat jong ka Sngi. U Iar Krad Lynti u la jop, kumta la ioh thiah suk pat baroh ki laiphew jingthaw. U pynskhem lut phar ia ka bishar ka pynshong jong ki jingthaw baroh kaba ki la kular bad kam la ka bynta ban shakri ia u bynriew ha kane ka pyrthei. Te ynda la biang ka por u Syiar u la kynther stieh lai sien bad kynih lai kynti sa shai biang ka sngi sa shisien pat. Hangta baroh ki jingthaw ki kmen ki risa bad ki ai nam ia u Rangkynih u Rangphawar uba la lah ban kit bad bah ia ka lait ka let u khun bynriew ha ka pyrthei.

Naduh kata ka por u khun bynriew u sa pynhap shuwa da ka ryndang bad ka snam syiar shuwa ban kñia ia kano kano ka jingkñia. 'Khlem da krad lynti ma u ia ka niam ka rukom ym lah ban leh eiei ruh em. Bad namar ba u la wan shisien na ka ri ka Jingiap kumta u kylla long ruh u Krad Lynti u Krad Syngkien ia u myniap baroh ha ka niam ka rukom. Ki ngeit ba khlem ma u kin bakla lynti lut baroh ki mynsiem ki nongiap ha kata ka ri kaba khlem dur bad ba iong synñia bad lano lano ruh kin nym poi'sha Dwar ka Blei.

Namar kitei ki kular ba pyndonkam ia ka kiad, u sning, u stap bad ka lamet latang haba kñia ne khad syiar haduh mynta mynne.

— —— ——

V.

U MAWSENG KA SHNONG MARNGOR

Ka Marngor ka long kawei na ki shnong kiba la rim tam bad kaba itynnad eh hapoh ka hima u Syiem-Nobosohphoh. Ha ki snem kiba mynshuwa ka la ju long ka nongbah jong kane ka Hima bad ka jaka shong jong ki Syiem Lieh; hynrei naduh ba la long syiem u Syiem Iong uba na Rangblang ka nongbah ruh ka la kylla noh sha ka jaka ba u shong ma u. Ki ong ba ka ïngsad ïngsunon bad ka tynrai ka niam ka rukom ki dang sah haduh mynta ha Marngor namar ba ka Syiem Sad hi ka dang don ha kane ka jaka.

Ha pdeng kane ka shnong u don uwei u maw pyllun uba heh bad uba ngiam kumba ar spah ngut ki rangbah ban shong halor jong u, bad ki jer kyrteng ia u 'U Mawseng' Naduh hyndai haduh kine ki sngi ki ju pynlong ia ki dorbar shnong baroh halor jong u. U Sangot u pyrta shnong nyngkong eh na une u maw, bad nangta u sa leit sha kiwei pat ki kyntoit jong ka shnong. Ka ju long ruh ka dustur jong ki ban pynmih nyngkong eh ia kano kano ka hukum nalor jong une u maw.

Ki la don bun ki jingkren bad ki jingpyrkhat kiba khraw halor une u Mawseng, ha la ki pateng-pateng, naduh ki sngi barim bajah, bad kine ki la kylla long ki ain bad ki riti ka hima pyllun kawei. U hyndai u burom katta katta ia kine ki dorbar, bad um nud ban pynlah ne leh bym suidñiew ia ki rai jong ki baroh kiba ki la pynmih. Uba iaid

mon bad uba pynkhein jubor, u ioh hi la ka shitom na khmat jong ka. Baroh ki don hok ban sait thma bad ban sei madan la ki jingpyrkhat ba shong nia, naduh uba rit haduh uba khraw. Ki tai ia ki nia baroh da kaba sumar bad kim ju pyndonkam ia ki ktien khlem akor iano iano ha khmat ka Dorbar. U tymmen u san, uba khraw bad u paitbah u sei da ki ktien kiba jem bad u khun la ka nia khlem da pynmong iano iano ruh. Ia uba kren bein Dorbar bad uba pyndonkam ia ki ktien poh, ki shain ka kuna ka kaij bad ki sei ia u shabar. Ia uba ieng kynther dorbar kim ju shah shuh ba un kiew ha khmat jong ka, ne kino kino ki jingialang pyrkhat kam baroh, haduh ba kan da ibit hi ban khot pat ia u, ynda u la pan map ia la ka jingleh bakla. Kim shah ia uno uno ban tem ktien, ne ban pynpaw la ka mat iriang; bad ban pait suh peit thar iano iano ruh ym ju bit, namar ka long ka akor ka bym dei bad kaba ñiew bein ia ka dorbar. Uba khraw u sngap ia ka kyntien uba rit, bad uba rit, u kohnguh ia ka nia uba khraw. Kim ju bret khyndew ia ka ktien kaba dei la ka mih nangno nangno ruh. Pyllun kawei ki pyndem ha khmat ka dorbar bad ki bud beit ia ka riti ba la buh ba la seng u Ñi u Kong naduh ba rim. Halor une u maw ka shnong Marngor, te la seng ia kiei kiei kiba khraw da ki Longshuwa jong ka.

Ki briew kiba dang bat la ka Niam Rim ki dang peit sha u kum u 'Lei Shnong bad u 'Lei Thma jong ki, uba iada ia ki na ka pang bad ka jynjar, bad na ka thma ka ktien u nongshun. Ki ngeit ruh ba u dei u 'Lei Ksaw 'Lei Kpong jong ki. Haba ki ioh mrad ba ki beh da ka shnong, ki ja wan bah ia ka sha une u maw, bad ki iaid tawiar lai sien ia u ryngkat bad ka jingphawar dngiem, ka kynhoi bad risa

sngewbha artat artat. Ia ka khlieh ki sieh ha u sieij bad ki pynieng nam hajan jong u. Bad ha ki por hyndai ki ju ialang halor jong u shuwa ba kin leit ialeh thma bad kano kano ka shnong ne ka hima.

Ha ki por ban sa ih u kba ki briew kim ju bit ban wallam shapoh shnong ia ka dohkha, sniang, blang bad kiwei kiwei de ki mrad da kaba jam ia kano kano ka wah bah: ym bit ban pom japung ne thaiñ shylliah; ym bit ban thoh sder ne sop ing; bad bun kiwei kiwei de ki hukum kiba kum kine, ki briew ki dang bat haduh mynta. Ki ju pynshitom ia kiba bakla na kane. Lada ki briew ki pynkhein ia kine ki adong, ki ong, ba u 'Lei Pynthor u pynshitom ia ki briew da kaba pynhap phria bad slap uba jur kat haduh ban da pynjulor ia u khaw u kba jong ki baroh.

Haba don ka khlam ne kano kano ka jingpang kaba iabit hapoh shnong, ne ki shnong kiba marjan, ki ju lum da ka Dorbar, bad ki rai ban khang shnong. Ki sieh ne ki pun ia ki dieng ne ki sieij baroh shi lynger ha man la ki dong bad ki lynti bah. Kim shah iano iano ban rung shapoh ne mih shabar shnong, tad haduh ba la pyllait hi ka Dorbar. Ki oh ka kuna kat ia uba pynkhein ne ryngkang ia ka hukum hadien ba la khang shnong.

Ki don ki kharai (*nat*) sawdong jong kane ka shnong haduh mynta. Ki ju iathuhkhana pateng haduh kine ki sngi shaphang ki kam pawnam ki khla ka wait jong ki, bad ia ki thma ba ki ialeh bad kiwei pat ki hima Syiem kiba marjan jong ki. Kine ki long ki jingiathuhkhana kiba kordor bad kiba ngin nym ioh shuh tang shu khyllait ka pateng ki kpa tymmen jong ngi mynta. Ka la dei ka por ia ngi ban lum ban lang ia ki symboh ba saphred saphrong baroh katba ngi lah ei ban khar na ki trep bad ki skum sawdong ka ri jong ngi mynta.

VI

KA PUBON BAD KI MAW JYMBUIN HA MAWSYNRAM

Ka Mawsynram ka long ka nongbah jong ka Hima Mawsynram. Ka long shaphang sepngi na Sohra. Ka don tang kawei ka lyhuh bah kaba pyniakhlad ia kine ki Hima. Ki briew na kine ki thain ki ia leit ia wan iew barabor bad tlang bad lyiur, lait noh tang haba kharg um khang wah. Ki lum, ki wah, ka khyndew bad ki jaka kim da iapher eh. Ka don kawei ka Pubon shaphang shatei lam mih ngi na Mawsynram. Ki ong, haba mih dang step ban iaid kai sha kane ka jaka, ki ju lap ia ki dienjat khyllung ha u shyiap. Kaba phylla ka long ba ki dak jong ki shympriah jat ki paw bha, katba ki khongdongjat pat kim da shai satia. Ki briew ki ngeit ba ki Puri ki wan ban shad halor une u shyiap barabor haba kynjah briew, bad ki ngeit ruh ba ka dei ka jaka shong jaka sah jong ki hangta. Ym 'don mano mar-o ba la iohi ia kine ki Puri: pynban ki ngeit ba ki don, namar bunsien ki briew ki kem pang puri nangta. Ka shyntur jong kane ka Pubon ka long kum ka krem kaba heh: ka don kumba ar phew ne lai phew pruh sawdong. Ka khmat jong kane ka krem ka long kum ka khilori ba la lape bha plin. Ia kane la pynlong da ka jingjylliam jong ka um ha ka por lyiur. Ka kham pathar na khmat krem bad ki briew ki lah ban rung shapoh khlem jingshitom, hynrei katba phi nang iaid kham shapoh, phin ia kynduh pateng pateng ia ki jaka kiba khim shibun eh. Ka par jong ka, ki ong, ka long kumba shipawa mail ne antad.

Kane ka Pubon ka don ha trai u wei u lum uba ha pdeng ar tylli kiwei pat ki lum. Ha khmat jong ka, ka don ka kynja them kaba madan, bad ki ranab jong kita ki lum ki wan suh sha ka. Kane ka jaka ka long kum ka shar. Haba jur u slap ka um ka dung shapoh jong kane ka krem bad ka kot haduh ka sad jong ka.

Ki briew kiba kwah ban leit rung shapoh ki dei ban khreh lypa shibun u prew ne ki dongmusa ba la pyndap umphniang bha, khnang ban nym jah lynti bad ban nym ur ne hap ha ki thliew ki syar. Ki don rukom rukom ki maw hapoh jong ka bad ki stem kum ka ksiar, hynrei ynda sei shabar, ki long tang ki mawleiñ ba la sop da ka 'dew stem. Kine ki maw ki long kum ki palong, ki miej bad ki khiew ki pliang. Teng teng lah ban iohsngew ia ki sur kiba sngewtynnad ba la pynlong da ka jingjaw jong ki um ha ki kamra ba lang pung; ki iew kum ka jingbsiat jong ki ksai ha ka duitara ne ki ksai marynthing. Hynrei ryngkat bad ka jingsngewtynnad, ka don ruh ka jingsngewphieng kaba shi rukom katba nang rung kham shapoh jong ka.

Shaphang shatei lam sepngi pat, ka don harud ka lynti ka ban leit sha Kmawan, kawei ka jynsut (ka jinghiar jong ka khyndew na kano kano ka daw hyndai) ha kaba don kawei ka jaka kaba long kum ka synrang bad ha kaba don ar tylli ki maw pyllun kiba lieh ia kiba ki khot ki Maw Jymbuin. Na tbian haduh sad kata ka synrang ka long kumba khadsan ne ar phew pruh antad. Nalor jong ki u sdien uwei u maw uba lieh, bad na khmut jong u pat ka jaw ka dud ha tbian. Na kata ka dud ka thaw sa uwei pat u maw ha tbian uba la jan dap shi piam star ka jingheh bad shi rynieng rangbah ka jingjrong.

Ki briew kiba dang bat la ka niam, ki ju leit buh jain sala, peisa, ne lyngkhot ksiar hangta, kum ka jingnguh ia ki Ryngkew ki Basa. Kito ki bym bat shuh la ka niam, ki leit khar ei ia ki. Ki kheiñ ba ka long kaba ma shibun ban leit shei thala ia kine ki maw, bad laoa ki briew ki nud ban leit khliah ne pynkhein ia ki, ki 'Lei Lum kin pyniap ia ki tang ha pdeng khyndiat por.

Ym don ba lah ban iathuh ha ngi da kumno kano ka jynsut ka la long hangta, hynrei katba shu antad, ki ong ba ka dei ban long ka jingkhih jumai kaba jur katta katta hyndai eh, kat haduh ban pynhiar kynsan ia kata ka jaka hangta.

VII.

U MASI KHLAM BAD KI KHYNDAI BAH RYNTIEH

Ha kawei ka por kawei ka jaid ka la roi haduh khmat khyndai bah ryntieh tang ki rangbah nongialeh thma jong ka. Kine ki la sarong, sngewroh bad sngewkhraw haduh katta katta ia la ka jingkhlain bad jingbun paid, bad ki la leh donbor bad thom bor kat ia uba don ba man. Ha kata ka juk, ki kynja khun kur khun ba khraw baroh ki ju leh trai khlieh ia kiei kiei baroh ki jong ki briew kiba hapoh jong ki. Ia kiba tlot bad kiba kham khyndiat briew leilei ki leh sat bad shoh bein ia ki katba ki mon. Ki briew kiba iadei kam bad ki, ki bat shkor bad kyrngah khlieh ia ka jingsarong bad jinglehbein jong ki. U dkhar u lyngkien u tieng shi kham mynsiem ia ki, namar ki shu knieh bor bad ki lynthaw lyngkhot lyngkhai ia ki mar ki mata jong ki ha iew ha hat. Haba ki briew ki ia pan sewbeh, ki kem da ki suri bad ki ai ba kin ri, bad lada kim lah pynjuh, ki shoh ki dat ia ki ha ban da jem. Lada ki pan Moina, ki riam da ki ryngab bad ki ai ia kita kiba pan, bad lada kim lah ban hikai kren ia ki, ki mai ki tim ia ki ha ban da biang. Te ka nam ka jingsarong bad jingleh meng jong ki ka la iaid kylleng sawdong ka ri. Kiba la tip ia ki baroh, ki shu peit matdong bad ki bein shyntur kat sha ba ki iaid ki ieng. Kim don ka jingrieij ban shim jubor ia ka jongno jongno ruh haba ki la mon.

Ha kawei ka sngi, haba dang ieng rasong bha ka jingsarong kine ki briew, ka Khlam ka la pyllait lan la u

Masi ba un bam phlang harud kawei ka khlaw kaba dang khie lap bha u lang lung ka pyrem. Kine ki briew ki tang shu iohi ia une u Masi Khlam, ki la ialum kur, namar ym don ba shlan ban ia leit lang bad ki, bad ki la ia beh ia u. Uwei na ki uba jam kti eh, u la siat ia u na ka krung bad uta u Masi u la kyllon iap hangta hi ha shen. Ki la thaw rynsan bad ki la rah rong ia u sha shnong, ki da ia phawar sngewtynnad artat artat lynti. Ynda poi ha shnong ki la ia pra bad sam mar mar khyndiat baroh riang ia kata ka doh. Baroh shi jait ki la ia shet bad ia bam sngewtynnad. Kawei ka tymmen ka bym lah shuh ban pajait ia ka snieh, namar ki shu iasam tyllan snieh, ka la thad ha tyngier hapoh ka ruh, ka da mut ban ai kjup ia ki ksiew jong ka haba i iam i iam. Hynrei kumno-re-kumno, kane ka tymmen ka shu dem klet ban ai ia kata ka doh, bad ka shu sah hangta kumba ka la buh.

Ka Khlam ynda ka la iohi ba u Masi jong ka um poi shuh sha sem, ka la leit wad ia u kylleng sawdong, hynrei kam man shem satia. Ynda slem ka la bna wer-wer ba kita ki briew ki la pyniap ia u. Hynrei namar ba ym ju don dustur ia ka Khlam ka Ngoh ban shu leh bein leh khoh iano iano ruh khlem ka daw kaba biang, ka la leit ban kylli tohkit bniah biang-pa-biang khnang ba kan shem ia ka jingshisha. Ka la leit rung ha man ki thliew ing hynrei kam man lap satia. Khadduh ka la leit lap ia kata ka snieh ba thad ka tymmen. Hangta ka la shla lep bad ka la shoh lut phar ia kita baroh kiba la bam ia ka doh uta u Masi.

Uwei u mraw jong kine ki briew uba kyrteng u Titon, u la don ha kata ka por sha Dkhar. Ynda u la bna ia kata, u la wan beh mar-mar sha shnong. U la leit jngoh man ki thliew ing bad u la shem ba ki la lah iap lut phar, bad

ba la khang khyrdep ia ki ing ki sem baroh. Khadduh u la leit lap ha kawei ka ing ia iwei i khyllung ba i ialehkai bad wad buin na ka met iap la ka kmie. U la sngew synei ia i haduh katta katta, hynrei u la sheptieng ban rung shapoh. Kumta u la kheit ia i 'tiew Wallang bad u la teh ha khmut u ryngwiang uba jrong, bad u la suh shapoh ing na pongshai. Haba ita i khyllung i la kner la ki kti ban shim ia uta u syntiew, u la kynran khyndiat pa khyndiat haduh ba in da poi hajan. Hangta u la shim ñiat ia i bad u la phet bak na kata ka shnong.

U Titon u la sheptieng ioh ka wan bud ka Khlam ia u, kumta u la ialeh katba lah ban phet rieh na kata ka jaka, bad u la pam na phang lin kat kaba u ia shem ha lynti. Nyngkong u la ia kynduh ia ka Kait, u la khet ia ka ar dkhot. Kham ha pajih u la shem ia u Dieng Sohiong, u la pom ia u haduh ba un da kyllon. Khadduh u la ia shem ia u Mawpyrsut bad u Niangtyrkhang. U la iateh lok bad ki, bad u la iathuh ha ki ia kaba la jia baroh. Ki ruh namar ba ki sngew sangsot ia ita i khyllung, ki la ai ktien ia u ba kin nym iathuh hano hano ruh shaphang jong u bad ita i khyllung.

Ka Khlam ynda ka la bna ba uta u Mraw u la rong noh ia ita i khyllung, ka la bitar bad ka la buddien sia ia u. Ka la shem ia ka Kait bad ka la kylli: "Pha iohi ne em ia u briew uba rah ia i khyllung nangne?" "Ngam iohi balei?" ka la jubab. "Khmih u la pam ia nga bad nga la san haduh katne! Khie bud ia u, u iaid nangné." Hangta ka la ia kynduh ia u Dieng Sohiong, bad ka la kylli kumjuh. U ruh u la iathuh: "Kmih u la khet ia nga na dyngkhong bad nga la khie lung pat katne. U iaid nangne. Tip,

phin dang lap ma ia u!" Poi ha u Mawpyrsut, ka la kylli biang na u ruh. U pat u la ong: "Shi ka kynthei bieit. Pha da lah ñiew shuwa ia nga, te ngan sa iathuh." Shiphang ka la ñiew, hynrei kam lah. Ka la bitar lep bad ka la khat ia u ha ka jain kyrshah bad ka la kynting ia u thiaw sha suin, ka da ong artat: "Me don katto keiñ." Hangta hapoh maw, ka la lap ia u Niangtyrkhang, bad ka la kylli na u. U pat u la ong: "Pha da lah ñiew shuwa ia ki kjat jong nga, kata ngan sa iathuh." Ka la sdang ban ñiew shi phang hynrei, hamar ba kan sa lah, u la pynkhih rieb bad ka la bakla lut phar. Ka la ñiew bun wat, hynrei kam lah, namar u pynkhih sa pynkhih kumta. Ynda ka la salia, ka la phet iamrem noh bak nangta sha la ïng.

Ki ong, na ita i khynnah sa roi sa par bad sa long kur, long jait pat, bad sa iar u tnum u tyndai bad man parum pareh haduh kine ki sngi.

Ine i tiew Wallang i don kynrei eh sha Khadsawphra, bad i long kulmar ia ka lum ka wah baroh. I don i shriew iba rit hapoh khyndew, bad ki khynnah ap masi ki tih bad bam kai ia i. Ki ong, i buid haba bam im, bad i bang haba da thang. Ia ine i shriew ki khot i 'riew Wallang. Ine i syntiew i iap myntlang bad i khie lung pat mynlyiur. Ki tymmen ki ju ong ba u Niangtyrkhang u long ka dawai bah dawai san ia kiba pang khlam, namar kam shym lah ban ñiew ia ki kjat jong u ha kata ka por hyndai.

— ———

VIII.

KI JINGTEI BAD MAWPUN NA JAINTIAPUR SHA JOWAI

Ki lum bad ki wah ha kylleng sawdong ka ri jong ngi ki dap da ki jingiathuh khanatang kiba phylla suda. Ki Longshuwa jong ngi ki la pynsah la ka matti ha ngi ki Longdien ha ki jingtei bad ki kam phylla jong ki, khnang ba ngin kynmaw ia ka jingkhlain ka met bad ka jingproh ka jabieng jong ki. Kylleng kat sha ba ngi iaid ngi ieng ngi lap ia ki Kor, ki Mot, ki Kpep, ki Mawbynna, ki Mawniam bad ki Mawpun ba la tei nam uba rim da ki bun spah snem mynshuwa. Don na ki kiba dang ieng, don pat kiba la khein, la twa, ne kyllon. Don na ki kiba ki tymmen mynta ki dang lah ban iathuh ha ngi ia ki nongtei, bad don pat kiba la shu jah noh kumto. Haba bishar na kine kiei kiei, ngi iohi shai ia ka jingstad u Hyndai, ha kaba u iathuh kumno u Khasi Pnar u la nguid ia ka Kot ba la ai U Blei ha u khun bynriew: ka Kot naduh kata ka por ka la long doh long snam hapoh jong u: kumta u proh ka jabieng bad u tbit ka kti ban trei ban ktah ia kano kano ka kam, kum uno uno u jaid bynriew uba la nang ia ka thoh ia ka tar. Ka mariang ka ju sei ki riew khraw riew phylla ha la ka pateng pateng naduh hyndai, bad bansien kum kine ki briew, ha ki sngi ba rim, ki ju ioh jaka ban shong ha ki ïng Syiem ïng Patsha bad ki ai nam ia ki, "Ki Mar".

Hyndai ki tymmen ki iathuh ba la don ar ngut ki kynthei ha ka shnong Jowai kiba ia ieit shi mynsiem. Ki long baroh

ar ngut kiba la iap lok, bad ki don mar ar ngut ki khun shynrang. U Mak bad u Maklai na kawei ka kmie, u Luh bad u Tapum na kawei pat. Kine baroh saw ngut ki la kilan bha ialade naduh dang rit ban long ki 'riewkhlain bad ki Mar ha ïng Syiem. Ynda ki la samla bha ki la ia pyrkhat kumno ban pynsuk ia la ki kmie, namar ba ki la tymmen eh bad ba ki duk. Ha kawei ka sngi ki la ia shong dih duma halor u Lum Tlep Tasam, bad u Mak uba rangbah eh na ki, u la iathuh ia la ka jingmut ba u kwah ban leit shong noh ha ïng u Syiem Jaintiapur, bad ban trei katba u phah ne u donkam ia ki. Baroh ki la mynjur lang ia kane ka jingpyni lad u Mak. Hynrei ki kmie jong ki kim sngewbha satia ia kane, namar kim mon ba kin don sha jngai na ki. Pynban, ha kaba khadduh, ki la pyndem ia la ki jingsngew ha ki jingkwah ba bha jong kine ki samla, bad ki la kyrkhu kyrdoh ia ki ba kin im bad ba kin man bha ha ki kam ki duk jong ki baroh shuwa ba kin nih.

Kumta da ka jingmut kaba sting bad ka dohnud kaba kmen, ki la ia leit baroh saw ngut sha ka Dulan jong u Syiem Suna Raja, uba long u Syiem ka ri Jaintia ha kata ka por. U la long uba riewspah shibun bad uba im jingmut ia ka jingbha bad jingsuk la u khun u hajar baroh. Bad u la hukum ia kine ki saw ngut ban tei ia ki jingtei kiba itynnad bad ban pynbha ia ka lynti naduh Jaintiapur haduh Jowai. U la ong ruh ia ki ba kin nym khein eiei ia ka jinglut jingsep baroh, bad ba kin thung ia ki Maw-pynieng bad ki Maw-pun ha ki jaka jaka katba ki ibit. Kine ki 'Mar' ki la long ki briew kiba tbit shibun ha ka kam mistri maw, bad ki la sdang nyngkong eh ban shna ia ka dur jong ka Sngi, u Bnai, ka Pung bad u Hati ha Rupesor. Hadien kata ki la pun jingkieng maw ha ki wah baroh. Ka jingkieng

kaba itynnad eh ka dei kaba ha Um-iaknieh. bad kaba khadduh eh kaba ki la tei ka long ha Thlumowi. Ha kane ka jaka ki la mut ban pun tang da uwei u maw na shiliang sha shiliang, hynrei katba ki dang ia sei ia u na khlaw, u la khein noh. Ia kane ka jaka ha kaba uta u maw jong kine ki saw ngut u la khein, ki khot haduh mynta, 'I Kyndon Mokhain' Hadien kata ki la ia thaw noh mar uwei uwei u maw; uba nyngkong u jong u Mak, uba ar u jong u Luh, uba lai u jong u Maklai, bad u ba saw u jong u Tapum. Ynda ki la dep la ka kam ki la leit phai pat sha ïng u Syiem Suna Raja, bad ki la shong duh hangta haduh ba kin da iap, bad la ai nam 'Mar' ia ki baroh saw ngut da une u Syiem, namar ka jingkhlain bad jingstad jong ki bad namar ba ki la lah ban pyndep itynnad katta katta ia kine ki jingtei jong ki.

Kine ki maw ki dang don haduh mynta; hynrei u maw jong u Maklai uba ha Thlumowi u la khein noh ha ka por ba iaid u hati jong u khun u Hari Sahep, uba shong hyndai ha Sohra, ia uba ki Khasi ki ju khot, 'U Liaw Sahep.'

Ia uta u lum ha uba u shong u Suna Raja, ki dang khot da kane ka kyrteng haduh mynta.

Ha ki khyndiat phew snem ba la lah, ki ong, uwei u nongkhaï uba na Jowai, uba kyrteng u Ter Kyndiah, u la pynkhein ia u luta une u hati maw ha Rupesor. U wan na lynti Jaintiapur, bad ka kup ka shat ka khein ba u ngat khieshoh na Syndai na kane ka pung. Kumta, ynda u la koit, u la kawang da ki maw ia u luta uta u hati haduh ba un da khein.

Ngi maham ia phi ki nongpule ba sbun jong ngi, ba ngi dei ban burom ia ka Matti jong ki Kthaw Kulong jong ngi, bad ba ngin pynsah ia ka nam jong ki da kaba ngi si mar

ban nym pynduh thala ia kano kano kaba ki la leh. Ka jingshai bad ka jingshisha haba ka wan ka pynskhem ia kiei kiei kiba bha baroh kiba la don lypa; kam ju pyndam noh ia ki. Ki ri kiba la shai baroh ki sngewthuh ia kane, bad ki da sumar bniah eh ban nym leh thala ia ki jingtrei jong ki kpa tymmen jong ki. Kine ki kren briew ha kito baroh kiba iaid pyrkhat bad kiba sngewbha ban khrud ia ki dien 'jat jong ki Longshuwa kat haba ki lah ban shem ia ki. Ngin burom ia ki jingtrei jong ki baroh kiba ngi lap hangne hangtai, bad ngin pynmih ia ki ha ka thoh ka tar hapa shai haba shynna, ba kan tip ka pyrthei kumno ki hyndai jong ngi ki im bad ki iap namar la ka ri.

IX.

KI KHYNDAI UMTONG

Mynhyndai eh, shuwa ban jop ia ka Ri Bhoi da ki Syiem Mylliem, la don kawei ka shnong kaba heh shibun ha ki phang Nongsohbar, kaba ki khot ka Khyndai Umtong. Ki briew ha kata ka por ki la man bun bad ki la roi haduh katta, ba ka la donkam ban pynpait pnat ia ka um bam jong ki haduh khmat Khyndai Umtong ne Khyndai Shyngiar. Ia kane ka shnong la synshar da ki Syiem Nongsohbar ha kata ka por. Namar kane ka long ka jaka kaba ki juh bad kaba bha ka rep ka riang, ki la shong slem slem ha kane ka shnong bad ki la tih ki kharai kiba jylliew baroh sawdong jong ka, khnang ban da ia ka na ki nongshun kiba thew ban wan pynjot ia ka. Ki la thaw tang kawei ka khyrdop na kaba ki rung bad ki mih. Mynsngi ki plie ia ka bad mynmiet pat ki khang.

Shisien la don uwei na ki Syiem Nongsohbar, uba ha Khyndai Umtong, uba kyrteng u Jaw Umbar, uba la leit shong kha bad kawei ka Syiem Narlein, kaba kyrteng ka Ur. Ki Narlein ki don la ki Basan bad ki Lyngdoh, nalor la u Sviem u Kmie. Hynrei ka la don la slem eh ka jingiaat ha pdeng kine ki ar Syiem na ka bynta ki kam hima sima. Da ka jingiapoi kha jong U Jaw Umbar bad ka Ur, kata ka jingiasngewsih ka la shu dam shi por bad ka shu sah jyngngan shapoh kum ka ding u bun.

Ynda la dap shi snem tam, ka Ur ka la ioh uwei u khun shynrang bad ka la jer ia u, u Samkiri. Tang shu la lah tap lubri bad ai jymphong ia u, kumba dei ka niam ka rukom

ka Ur ka la khreh la khrum ban leit nguh kiaw kurim, bad ban leit pyni artat ha ka ia u khun jong ka, u Samkiri. Ka la song la ka jashulia, u khaw pnah, ki kpu ki skam baroh bad ka la rah jainkup ryndia-muka bad ki kpieng ki ksah ban ai sngewbha ia la ka kiaw kurim. Ka la leh baroh katba ka lah ban pynpaw ia la ka jingburom ia la ka kiaw kurim, bad ban pynsngewbha ia u kha u man baroh, kat kum ka dustur ba buh ryntih uba rim uba jah.

Ka Ur, ynda ka la nguh dem ia la ka kiaw kurim ka la law na jingbah ia u Samkiri, bad ka la ai ia u ha ka ba kan kyrkhu kyrdoh ba un shait un khiah krat u khun. Ka ruh ka leh mynleh ieit bad ka la doh la dait ia u, bad ka la pynsum pynsleh umphniang ia u naduh shynrong khlieh haduh sla jat. Ha kawei ka sngi ka la phah leit thohdieng ia ka Ur na sha khlaw, lem bad ki shakri jong ka. Ka ruh namar ba kam mon ban pynsngewsih ia ka, ka la leit khlem ia kylliang ktien, bad namar ba ka jngai ka jaka thohdieng, ka la jah baroh shisngi.

Haba ka kmie kam don kumne, ka ding jong u ing tyrkhong ka la kynroi ha ka shadem jong ka ia ki Narlein, bad ka la thew ban pynhiar kput ha une uba pli u khyllung. Ha pdeng ka jinglamwir ka jingbitar, ka la shim da u shiah sohphoh bad ka la dung na ka jabieng u Samkiri haduh ba un da iap. Hadien kata ka la bah pat ia u kumba ym shym lei lei satia. Ynda ka wan ka kmie, ka la pan ban ai buin ia u, hynrei kam man ai satia, ka ong pynban ba u dang iohthiah. Ynda la dum, ka la pan biang, hynrei la katta ruh kam ai. Kumta ka la shu knieh kynthet noh na jingbah jong ka, ba ka sngew sahnud eh ba ka khlem da ioh ktah ia u baroh shisngi. Ka dum ka iong ngit tiaw ka bneng ka

khyndew ynda ka la iohi ba U Samkiri u la iap, bad mar kumta hi ka phet noh sha la shnong da ka jingsngewsih kaba khraw, ka da pyrta ia iam artat artat lynti.

Ka la nam bad ka la iathuh ha la ki kur ki jaid bad ha shnong ha thaw ia kane ka jingleh ka kiaw jong ka. Baroh shi shnong ki la khih tik, bad ki la smai ba kin pynhiar kput ia kane ka kam sniew la kumno kumno ruh. Ki kiar na kaba ialeh da ka wait ka stich ba kim mon ban shu ia iap khlem da lah pynhiar kput ia u Khyndai Umtong, namar ba u khlain bad bun paid eh.

Ha kata ka por la don kawei ka Nongkhaï kwai-tympew kaba na Nongkseh, kaba kyrteng ka Larkaiew. Ki Narlein ki la ia suh buit bad ka, bad ki la kular ba kin siew kylliang ia ka da kaba shah sngewbha ia ka ba kan khaï pateng ha ka duwar ka lynti jong ki khlem shim eiei ruh na ka, bad ba ka jaid jong ka kan long ka jaid Basan ha Ri Bhoi pateng la pateng. Ka ruh ka la kohnguh, bad ka la leit sha ka shnong Khyndai Umtong ban khaï kwai-tympew kumba ka ju leh mynshuwa. Ynda la janmiet ka la leit sah ha ing la ki lok, bad ka la shim ia ki khun jong ki ban pynshad kai ha la pneh, ka da phawar artat artat, kumne:—

"Ehe, Ehe, Ahai!
Ung khlieh pha te la khrai!
Ehe, Ehe, Aho!
Ung khlieh pha te to ho"!

Ki kmie Khyndai Umtong ki la lyngngoh shibun eh ia kane, bad ki la knieh noh ia la ki khun na ka. Ynda shiteng synñia, ka Larkaiew ka la khie sor bad ka la leit plie ia ka khyrdop shnong ba kin rung ki khlawait ki Narlein.

Laiphew ngut ki rangkhalai wait ki la rung shapoh shnong bad ki la wiang ia ka shnong baroh kawei, ki da pam ha khmat khyrdop kat kiba mut ban phet iap na ka ding. Ki la pyniap lut phar bad ki la pynsah tang ia kawei ka kynthei ban sah jingkynmaw pateng la pateng ia kane ka jingleh jong ki namar ka kam runar jong ki Khyndai Umtong.

Kine ki laiphew ngut ki la wan phai da ka jingkmen bad jingrisa kaba khraw sha la shnong. Ki la sait ia la ki wait ha ka wah kaba ha kjat u lum Mawrong bad naduh kata ka por ki khot ia la, ka Um Sait Wait. Ki pynieng ruh artat ia uwei u Mawbynna ban pynsah nam ia u Samkiri. Une u maw u dang don haduh mynta ha kjat u Lum Mawrong bad hajan ka Um Sait Wait bad ki khot ia u u Maw Samkiri.

Hadien kata ki la khot ia ka Larkaiew bad ki la pyndep ia la ka kular bad ki la shah ba kan khaï pateng ha ka duwar ka lynti jong ki baroh shirta. Ynda ka la poi ha Nongkseh ka Larkaiew ka la jied ia uwei na pdeng la ki kur ba un long u Basan Nongkseh u ban khmih ia ka ri Bhoi bad ia ka ka n ka duk baroh kata sha kito ki thain.

———

X

U KHNAM KA RYNTIEH, KA WAIT KA STIEH

Ym lah ban ong naduh kano ka por ba la saang ban pyndonkam ia u Khnam ka Ryntieh ka Wait bad ka Stieh. Hynrei na ki dak ki shin baroh ngi lah ban pynsabut ba u khun Khasi Pnar baroh u la pyndonkam ia kine naduh ka por ba la seng ia ka niam ka rukom da u Nï u Kong naduh hyndai kulong. Haba jer ia u khun shynrang dei ban don lai tylli ki khnam bad kawei ka ryntieh bad haba jer ia i khun kynthei dei ban don ka wait ka khoh bad u star. U shynrang baroh u long u riew ialeh thma ha la ka jingim ha kano kano ka rukom. La pynkhamti ha u namarkata da u khnam uba nyngkong ban da ia lade; uba ar ban da ia la ka ïng ka sem ne ka kur ka jaid; uba lai ban da ia la u Syiem u Kmie bad ia la ka Shnong ka Hima. Ka kynthei pat kan thoh la u prew, kan tong la ka um ka wah, kan set la ka syiar ka blang, kan trei la ka kam shet kam tiew, bad kan lum kan lang la ka ïng ka sem baroh. Te, u khun shynrang, Khasi bad Pnar, u sngew donburom ba la jer ia u ha khmat u Klong u Skaw ryngkat bad la ka ryntieh bad ki khnam.

Ka jingiasiat khnam kam long, namar kata, kaba dang wallam u mynder sha kane ka ri jong ngi; ka la long lypa ka mar kynti kaba la don ha ka doh ka snam jong ngi naduh ki Kthaw Kulong jong ngi. Mynta, naduh ba la wan kiew ka Sorkar ha kane ka ri, bad naduh ba la synshar ka aiom thiah suk ka wait ka stieh, kane ka kam ia siat ka la long noh tang ka kam rongbiria. Ngi dei ban kynmaw

ba kane ka long ka jingialehkai trai ri jong ngi, bad kaba ngi dei ban pynjanai ia ka.

Ngi ioh shibun ki jingmyntoi na kaba pynmlien ban long u nongsiat uba beit. Ka donkam ban pynmlien ym tang ia ka jingtbit ka kti, hynrei ia ka jingmut ruh kumjuh. Ka donkam ka jingiaishah ruh ban nang kumno ban pyneh la ka tyrpeng ban '*kad ha skhor, bad wiat ha sop;.*' Nalor ba ka hikai ban long uba beit, uba tbit, bad uba khlain, ka wallam ruh ia kata ka jingsngew tynnad jong ka jingsngew skhem ha lade hi. Ka pynkynmaw ruh ia u kynja rangbah baroh ban long uba shlur bad u bym rieij ban ieng ha ka liang kaba dei. Kumba ka dei ia ngi ban da bishar shuwa ban pyllait ia u khnam ha ka sohpdung, kumta ruh ka pynlong ia ngi ban da thew bha biang-pa-biang, shuwa ba ngin khlei la ka ktien bad ka jutang, bad ban kren ha khmat ka pyrthei. Kumba ia u dieng bah la thum hapoh i kob shyieng iba rit, kumta ruh kine ki jingpynmlien na ka 'per-sara jong ki kmie ki kpa, kin sei ki dieng bah bad ki dieng blei ha kawei ka sngi ha khmat ka pyrthei.

Ka jingkhlain ki riew hyndai ka long kaba phylla. Ki ryntieh jong ki kieh kumu nar; bad haba ki siat, ki khnam jong ki, ki pei lyngba ia ki sier bad ki mynthna khlem wit eiei ruh em. Ki siat ia ka shynrong pylleng na jngai bad ki dei khlem bakla Kim ju iaid sha ki jaka mynsaw khlem da pyndap la ka ryngkap da ki 'namsop bad ki 'nampliang Ki thaw stieh da ka 'nierkyndad, bad ki bah ha tyrpeng ia ki sum kiba nep. Ki shad mastieh bad ki ia khalai wait para rangbah ha ka madan ialehthma bad jaka ialeh sngew-bha. Ki khla ka wait na ki mamla ki ia mih para marwei ban ialeh da u khnam, ne da ka wait ban raikut ia ka thma.

Haba ki ialeh thma paitbah, ki thiah ia ka krem ia ka kroh bad ki ngam ia ki lawbah lawsan khlem sheptieng eiei ruh em. Ki bam da ki soh khlaw, ki phan dieng bad ki thied dieng rukom rukom.

Shuwa ban ia long da ka wait ka stieh, ki ju pynmih ia ki rangsait-thma na ki mamla ban ia sngewthuh haba shai haba shynna ia ka nia ka jutang, bad lada ym ia biang ym ia beit ki ia hiar da ka thma. Bunsien haba la ieng u khraw jutang ban sait thma, ki ia suk ia bha noh bad ki pynthiah ka wait ka stieh ha madan khlem da ia mynsaw ne um snam. Nangta ki ia teh ka jutang bad ki ia suit ia shor ha khmat u klong u skaw ban neh ka ia bha ia miat bad ban ia shong suk shong sain para marjan marpa. Ki sheptieng ia ki pap ka ramshandi ban shu ia nam ia pyniap khlem da wad shuwa biang-pa-biang ia ka lynti ia suk ia bha baroh.

Ki riew hyndai kim long ki riew khawpud, namar ha kylleng sawdong ka ri jong ngi, ngi iohi ia ki Kut bad ki Kharai ia pom jong ki ba ki dang sah haduh mynta. Ha khmat la u nongjop, ki pynthiah la ki wait, bad pynliem la ki stieh. Ki ap ia ka jutang bad ki siew dep ia ka bai kliar wait baroh. Ki nongjop ki risa bad ki shad mastieh sngewbha ynda la wai, ne haba ki ioh rah khlieh ia uba ialeh para marwei. Ban khmih ka ramshandi bad ka tyrut ka smer ki ju kñia ha khmat ka Duwan shnong da u lang pyniasuk.

Mynta kine baroh kim don shuh, bad la sah khyrdong sa tang ka ia siat rong biria shi sien shi taiew ha ki shnong jong kane ka ri jong ngi. Ynda la tam '*u 'nam Lieh u 'nam Saw*' ha ka ar-ia-phai, ki nongjop ki risa bad phawar sngewbha khlem ia sngewsih, ne, batnud eiei. Ki don

kiba wad bad kiba pyndonkam ia ki Stad Nongkhan Khnam. Kine ki shong ha lyngngop bad ki tim ki kñia ban jop la ka liang. Hynrei katba nang iaid ka pyrthei shai mynta, kine ki la nang duh suki pa suki, bad ka sah sa tang ha ka jingtbit hi ka kti u nongsiat. Suki mynta ki briew ki la sdang ban pyrkhat ia kane ka jingialeh sngewbha trai ri bad ynda la duh ka **'Khang Khnam'** bad ka **'Iathong,'** hangta te kan sa long ka jingialehkai kaba donburom para khun ka ri shityllup kawei.

Ynda u briew u la iap na ka pyrthei ki ju pda lai tylli ki **'nam tympem**: (1) uwei shaphang shatei na ka jingthang, (2) uwei shaphang sepngi, (3) bad uwei shaphang shathie ban beh ia ki ksuid ki khrei kiba lah ban wan rap wan khang ia ka mynsiem u briew ba kan poi beit sha Duwar u Blei. Ynda u briew u la dep la ka thma ka ktien ha pyrthei, ki ong, dei ban pynphai ia ki khnam jong u sha khmat jong ka Blei.

Katno kiba rim ki long kiba khraw pyrkhat haba ki seng kum ia kine kiei kiei, naduh badang shu jer ia u briew, haduh ba un da leit sha khmat la u Nongthaw.

———

XI.

KA KONGKHEN

Ka Mawphu bad ka Thiedoieng ki long ki shnong ri War kiba hapoh u Syiem Sohra, bad ki don shaphang shatei lam sepngi na Sohra. Kine ki ia long mar shilliang ka phud wah Umiam. Ki briew kiba na kine ki thain ki wan iew barabor sha Sohra, bad ki iaid lynti na jan Pamdaloi. Mynlyiur ka Umiam ka heh shibun haba jur u slap ha Ri Khasi bad ka lam arsut ia ki dieng ki siej bad ki maw kiba heh kiba don harud bad ha pdeng jong ka. Ka win bad ka byrthen sngew shyrkhei shibun ha ka por mynmiet, kham tam leilei haba jur ka lyer, u pyrthat bad ka leilieh. Ha ki jaka ba ka hap kshaid na ki mawsiang, ka lymphup bad ka thnam ha ki thwei kiba iong. Ka iaid na khap ki khim mawsiang bad teng teng na pdeng ki mawlong mawteh, haduh ba kan da poi sha Disong, shuwa ba kan ngam sha i Dkhar. Haba ieng ban peit kai na khlieh riat, ki khlaw ba rben ki tap lin ia ki them bad ki lhuh, bad ki ïng ki paw hangne bad hangtai na khap ki dieng. Ki lynti ri War ki long kiba shitom shibun ban iaid, namar ki thiep bad ki jur, Ka long kaba jem ruh ban jah lynti ha kine ki thain, namar ki don shibun eh ki lynti bri ba la pynkhuid bad sumar bha. Ki don teng teng ki jaka ha ri war kiba dei ban pynieng jingkieng da ki siej na khap ki mawramsong, bad katno ka long kaba shitom ban iaid ha kum kita ki jaka. Hynrei ki trai shnong jong kito ki jaka, ki iaid thiaw thiaw ryngkat bad la ki jingkit jingbah. Ki la mlien ban kiew bad ban hiar, kumta ki kjat jong ki, ki sting bad ki smat. Kine

ki briew ki ju khot ia kiba shong sha ri Khasi ki Nongphlang.

Ki Mawphu ki ju ialeit ia wan bad ki Thieddieng bad ki Mawsynram, bad ka don kawei ka jingkieng na kaba ki ju iaid ha ka por lyiur. Ki shna ia ka ha kawei ka khim mawsiang, kaba ki khot, ka Kong Khen. Kane ka jaka ka long kaba khim bad jylliew eh, bad ka um hangne ka her kumba siat. Ha kjat kane ka Kong Khen ka don kawei ka thwei kaba iong. Ki ong ba ka kham heh bad kham itieng shibun mynta naduh ba la khih u jumai 1897. Ka par kane ka khim na shiliang sha shiliang ka long tang kumba shi lynger skong bad ka lyer kaba jur ka mih na kane ka phud.

Ki Mawphu bad ki Umblai ki pun ia kane ka jingkieng man ki por, ryngkat bad ka leh niam leh rukom. Ia ki jingkñia baroh dei ban pyndep da u lyngdoh, bad khlem ma u kum u khlieh kane ka kam, ym lah ban tei ia kane ka jingkieng. Kane ka long ka dustur kaba ki la bat naduh hyndai. Ki lah ban shu maramot ia ka haba donkam, hynrei kim lah ban pra ne thaw thymmai da kawei pat, khlem da leh bad ka niam ka rukom thik pa thik. Ki briew ki ngeit ba ka long kawei na ki Basa kaba sumar bad kaba da ia ki na ki jingmynsaw haba ki jam ia kane ka wah. Ki ong ruh ba dei na kane ka daw, ba ym ju bna mynno mynno ruh ba don ba iap mynsaw ne hap na kane ka jingkieng. Ki ju ap haduh ba kan da hap, ne khein hi ka jingkieng rim, hadien kata ki sa shna da kawei pat. Lada jia ba ka heh um ha kano kano ka snem kat haduh ban da rong noh ia ka jingkieng, kata khlem pep kan jia ka nemsniew lane ka jingpang aiu-ma sha kito ki thain.

Shuwa ba kan jia kumta, ki ong ka Kong Khen ka ud sngew shyrkhei haduh katta katta. U ñiuh khlieh u tymmen bad u san ha shnong ha thaw u ieng haba u iohsngew ia ka jingud krem jong ka ha kata ka por. Kane ka jingud ka sngew shyrkhei eh ha ka por mynmiet. Kum ha kita ki por, ym don mano mano ba shlan ban leit shajan jong ka, bad ka shnong ka thaw baroh ka pisa bad ka kylli, kan jia aiu?

Hajan hangne, ka don kawei pat ka jaka kaba ki khot ka Phatok. Kane ka long ha shiteng riat. Ka ngiam tang kumba shiphew ngut ne ki rangbah ban shong. Ka biar Mawsiang ka long kaba phlein-phlein. Bad ha trai jong ka pat ka don ka thwei kaba jylliew. Ia u kynja basniew baroh ki set ki pynshitom hangta. Ki pynhiar da ki jyrmi ne ki tyllai bad ki wallam jingbam na shnong ia ki nongshah set. La bun snem kim ju pyndonkam shuh ia kane ka phatok; ka pyrthei ka la dang shai bad ki kam eh-rang baroh u Hyndai ki la nang duh.

Ki briew ki im da ka rep ka riang. Ki don bun rukom ki jingrep sha kito ki thain; ka shriew, raisoh, raitruh, phan, kait, soh, sohmrit khlaw, latyrpad, kophi bad kiwei kiwei de, kumba ia long lem sha phang ri War baroh. Ia u khaw ki ioh na Dkhar ne Sohra. Myntlang ki kit die ia ki jingmih jong ki sha hat Phali. Ha ka por kheit soh, ka wah ka saw hain da ki lieng soh ñiamtra suda ba wan kit soh ki dkhar. Ki briew ki long kiba smat bad ba sting shibun. Kham bun na ki, ki ia sngewthuh ban pyniaid kam da ka ktien dkhar kaba na sha kata hi ka thain. Ki ioh jingmyntoi shibun ruh na kaba ri ngap. Ki skei ki khiat ki la duna shibun mynta. Ki huleng, ki shrieh, ki risang bad ki niangkhied

ki kynrei bad ki pynshitom shibun ia ki nongrep sha kito ki thain. Khnang ban pynduh ia ki, ki ju ai ka Buskit Shnong ia kito kiba wan rah ia ki tdong jong kitei ki mrad. Ki briew ki long kiba eh bad kiba don ka sap korbar kam.

XII.

KI KHLUR

Mynmiet haba khuid bha ka bneng ngi lah ban iohi ia ki Khlur ba ki phyrnai itynnad ha suid. Ki bun katta katta ba ym don mano mano ba lah ban ñiew ia ki: ki long syriem kum u shyiap harud duriaw. Ki don ha sahit bneng bad sngi bad miet, la ngim lah ban iohi ia ki, namar ka jingtyngshain jong ka sngi. Ki jngai klur klur mail na kane ka pyrthei, namar kata ki paw kum ki thngiat kiba rit eh. Ki riewstad ki ong ba don na ki, kiba kham heh bun bun shah ia kane ka pyrthei ha kaba ngi shong. Na ki met bneng baroh ha suin, u bnai u long uba jan tam eh ia ka pyrthei. U dhad sawdong ia ka, katba ka pat ka tyllun sha khmat bad ka iaid sawdong ia ka sngi, ha la ka lyngwiar, ia kaba ka pyndep ha ki 365 sngi tam. Nalor kane ka pyrthei, don sa kiwei pat ki Khlur heh kiba iaid sawdong ia ka Sngi; don kiba kham tam bad don kiba kham duna ban ia ka pyrthei ha kaba pyndep ia la kaba lyngwiar sawdong jong ka. Ki briew kim lah ban im ha kine kiwei pat ki met bneng, ne ki Khlur, namar ba ki long ki met kiba thang bad ki bym don lyer.

Ka Sngi ka long kaba thang bad kaba khluit haduh katta katta, hynrei kaba phyllla ban pyrkhat, ba katba ngi nang kiew artet sha suin, katta ka nang duna ka jingshit jong ka. Ki ong, lada u briew un kiew da ka Balun sha suin, bad ynda u la kiew khyndiat mail shajrong, un poi sha ki syrtap lyer kiba stang bad kiba pjah. Bad katba u nangkiew

nang kiew kham shajrong. un shem ba ka lyer ka nang stang bad nang duna bad ka nang kham khriat. Ha kine ki khyndiat snem, hadien ka Thma Bah, uwei u breiw u la kiew da ka liengsuin jong u shajrong katba u lah ban shah, bad u la poi shaduh kata ka bynta ha kaba ka jingkhriat ka la jur than eh, bad ka kor jong u ka la sangeh, bad um lah shuh ban leh eiei ruh, namar ka jingtyrsain kaba jur. U la long shipor khlem tip briew, bad ka kor jong u ka la hap sha tbian. Hynrei shuwa ba kan kynduh khyndew, u la kyndit bynriew pat, bad u la pynim biang ia la ka kor, kumta u la pynhiar suki bad u la lait khlem jingmynsaw. Ki khmat jong u ki la kiew snam uamar ka jingkhriat bad jingstang jong ka lyer. U briew um lah ban ialeh pyrshah ia katei ka haw-haw bad ia ka jingring jong kane ka pyrthei.

Ki kjat sngi ki don bor tang haba ki wan shoh halor ka pyrthei kaba pdiang bad kynshew ia ka jingshit jong ki. Ki sam lyngba bun milian mail ia ka haw-haw shuwa ba kin poi sha kane ka pyrthei, pynban ka jingshit jong ki ka sah.

Ki nongbishar khlur ki ong ba don ki khlur kiba jngai katta katta na ngi, ba ka jingshai jong ki ka dang poi sha kane ka pyrthei jong ngi dang tang ha kine ki khyndiat snem. Katno kane ka long kaba phylla! Ka jingshai ka iaid jan dap ar spah hajar mail shi sekhon. Pyrkhat kein ia ka jingjngai jong kine ki khlur, ka long haduh katno, haba ki shim bor da ki milian milian snem ban poi ka jingshai jong ki sha ngi! Ym lah ban ong haduh katno ka lynter, ka pyngkiang, ka jingjrong bad ka jingiar jong kane ka haw-haw ba phylla.

Ki khlur ki long kum ki sharak rit ba ai jingshai ia ki nongleit jingleit ha ka por miet Khlem ka jingshai jong ki, kan long kaba shitom shibun eh ia ngi ban iaid myamiet

Ngim donkam ia ki mynsngi, namar ka jingshai jong ka sngi ka biang ia ngi

Ki Maji ha pdeng ki duriaw bah ki pyniaid la ki lieng khaï bad ki lieng iapom khlem bakla lynti tang da kaba peit sha ki khlur mynmiet. Ki jer ki kyrteng kiba pher ia ki khlur kiba shong marwei, ne, kiba ia lang shi hara hara, bad ki pyndonkam la ki buit kumno ban ioh jingiarap na ki. Ha ka ri jong ngi don tang khyndiat ki kyrteng kiba ngi tip shaphang jong ki, kum u Mangkara, u Lurstep, u Lurshai, ka Surok Khlur, u Bah Bhar, ka Ruh Syiar bad kiwei kiwei de.

Lada ngi mih shabar man ka miet ban peit pyrkhat ia ka jingitynnad, jingheh bad jingjngai kine ki khlur, ngin pei phang malu mala ia ka jingkhraw bad ka jingstad ba la buhrieh bad ba janai jong U Blei, U Nongthaw bad Nongpyniaid jong kine kiei kiei baroh. Kine ki Khlur ki bun katta katta hynrei kim ju ia pakhuh lane bakla lynti. La pyniaid ia ki da ka jingstad bymjukut bad ki ain bymjukylla. Ka long sha palat ka bor jadieng briew ban sngewthuh ia kine kiei kiei baroh, bad ym don u nongthew matamg uba lah ban khein ia ka jingpher ki jingjngai jong ki. U Blei U la pynskhem ia ki da ka jingstad, bad u khun bynriew shityllup ka pyrthei, u lyngngoh ia ka jingkhraw bad ka bor jong U.

Ka bha ia ngi, namar kata, ban mih shabar haba khuid bha ka bneng ban ia syllok bad ka jingstad ba la buhrieh na ngi ki briew. Ki riewstad na ka ri Persia hyndai, ki la iohi ia u khlur uba phylla tam uba la ialam ia ki sha ka Shyngoid ha Bethlehem, namar ba ki long kiba minot ban peit bniah ia kiei kiei kiba ha bneng. Ki jaipdeh bad ki

riew shong suk kim mon ban pynshitom ia lade ban lum ia ka jingstad kaba iaid lait nalor ki tnum ïng jong ki man ka miet. Ki riewstad kim ju shong thait, hynrei ki sngewbha ha la ka jingtrei shitom, bad ki wad bniah khnang ban ioh lom ia ki phngit jingtip ba kordor man la ki khyllipmat. Te ha kawei ka sngi, u briew uba wad un shem bad un long kum u Khlur ba tyngshain ha sahit bneng, bad ka jingshai jong u kan ialam ia kiba bun kumno kin ïim ha ka pyrthei. Ngi dei ban pyndonkam bha ia la ki talen bad ki sap-baroh kiba don hapoh jong ngi khnang ba kiwei kin im bad ba ka ri kan shai.

XIII

KA SYIEM JITLAKHAI

(Ne ka 'Lei Khadhkrat)

U Maw Shyllaitbit u don shaphang sepngi na ka shnong Mustoh bad u long uba donnam shibun eh sha kito ki thain ri War. U long u maw uba heh bad uba jrong shibun eh, bad lah ban iohi ia u wat na ki katto katne ki bynta jong ka District Sylhet. Une u maw u ieng ha khap jong u Lum Laitkynsew. La ju ngeit ba ha ki por hyndai, ka Syiem-blei kaba kyrteng ka Jitlakhai, ka shong ha kane ka jaka ryngkat bad la u khun u hajar. Ka long kaba bhabriew eh bad u ñiuh khlieh jong ka uba jrong bad stem kum ka ksiar. Ki ong, ym ju don mynno mynno ruh ka briew kaba jrong u ñiuh khlieh kat u jong ka.

Ha jan une u maw la don kawei ka wah kaba ki hot ka *Umbloi.* La khot kumta ia kata ka wah namar ba kata ka Syiem-blei ka shait leit sum barabor ha ka Ha kawei ka sngi, katba ka dang sum, uwei u ñiuh khlieh jong ka'u la hap bad u la tuid arsut shaduh ri Dkhar. Te la jia ba uwei u Khai Bamon u sum ha kata ka wah, bad da kumno re kumno u la leit kum woh ha ka kti jong u. Une u Pukir u la itynnad ia ka rong uta u shñiuh bad u la sdang ban kyllain ia u. U la kyllain slem ia u haduh ba un da dap shi khyllong heh, tang uta uwei u shñiuh. U la sngewphylla haduh katta katta bad u la leit pyni ia u sha u Syiem Dkhar. Uta u Syiem ruh u la sngew lyngngoh bad u la kut jingmut ban leit wad ia kata ka briew kaba phylla. Kumta u la mih bad la ki

shipai ki swar, lem bad la ki khla ki hati. U la bud artet artet ia ka phud wah haduh ha un da poi ha Shella. Hangta u la sdang oan tohkit shaphang kane ka Syiem, hynrei kim shym la iathuh eiei satia shaphang jong ka, ne ia ka jaka ba ka shong.

Ki Labasa ynda ki la iohsngew ia ka jingkyrhuh ki 'laoah ki la ialum dorbar hajan kawei ka kharai kaba jylliew ha pdeng Mustoh oad Shella Kine ki Labasa ki la ia kut ba lada ki hati oad ki laman uta u Syiem kin lah ban ryngkang sha shiliang kata ka kharai, kin phet shnong noh ma ki bad kin aiti ia kito ki phang baroh ha ki ban synsgar; hynrei lada kim lah, ki dei ban leit phai noh sha ri Dkhar bad ban nym wan pynkulmar ne iuh top ia ka raij jong ki. Kita ki mrad u Syiem Dkhar ruh ki la mynjur ia kane ka jingong jong ki, bad namar ba kim lah ryngkang, ki la leit phai kylla noh sha ri Dkhar khlem da wan kiew shaduh Mustoh

Uta u Syiem ynda u la iohi ba ki mrad jong u ki la rem, u la leit kiew da ka kjat bad katto katne ngut ki nongbud jong u shaduh Mustoh. U la thaw da ka beit kumno ban ia shem bad ka Jitlakhai Ynda u la lah pynbam tyngka ia uwei u briew uba duk, u la ioh ban leit rung shaduh shajan ka dulan ka Syiem. Da ka oit sianti jong une u Syiem bad ka jingsiar kylla ki briew jong ka hi, kata pli ka Jitlakhai ka la mih shabar ban ia kynduh bad u. U la khroh ia ka ban leit bud noh ia u, hynrei kam treh satia Hamar ba kan sa phai ban rung shanoh ki khyrdop ka dulan jong ka, ki briew une Syiem ki la bat khak ia ka, bad ki la thaw ban rong noh ia ka da ka bor. Hamar kata hi ka por, ka la lynñiar bad duwai Blei, bad ha kata hi ka khyllipmat ka la kylla rngai noh, bad kita ki dulan jong ka ki la kylla maw baroh.

Haduh mynta ka dur jong ka jingkhang nar ka dang don ha une u maw, bad ki ong ba dei na kane ka khyrdop, ba ka Jitlakhai ka rung shapoh bad ka mih shabar la ka dulan. Ki ngeit ba kane ka briew ka la kylla rngai noh naduh kata ka por.

Hajan une u maw don bun ki jaka ba la seng duwan da ki Longshuwa jong ngi ban ainguh ha kane ka Syiem-blei. Ia kine ki jaka ki khot ki '*Khoh-lad*'. Hyndai ki Mustoh bad ki Shella ki ju kñia da u masi ba la sop reng ksiar shisien shisnem ha kane ka jaka. Ia kane ki leh khnang ban khiah krat ka shnong ka thaw, bad ban lait na ka khlam ka ngoh, kaba lah ban wan kiew na ri Dkhar, ban pyniap ia ı khun Khasi Khara sha kito ki phang.

La kane ka jinglehniam lehburom ka la duh noh pynbaa kine ki dak ki dang don haduh mynta mynne ha une u maw Shyllaitbit.

———

XIV.

U KYLLANG NONGUM BAD U SYMPER KMAWAN

U Lum Symper u don shaphang mihngi na ka shnong Kmawan kaba hapoh ka hima u Syiem Maharam. U long tang marwei hi u lum uba jrong ha kawei ka pyntha. U don shaphang kamon, haba iaid na Laitmawsiang sha Mawsynram. Namar ba u long tang marwei, bad ba u kham pajih na ki lum ba sawdong kata ka pyntha, u paw itynnad shibun eh na jngai. Ym don dieng don sieij halor jong u. Ki don katto katne ki briew na kito ki thain kiba dang mane ia u kum uwei na ki Basa jong ki. Ki ju leit kñia ha u barabor. Lah ruh ban kiew halor jong u na ka liang kaba shaphang shatei.

U Lum Kyllang pat u don ha ka hima u Syiem Nongkhlaw, bad shaphang kadiang na ka lynti kaba na Khadsawphra sha Mawnai. U long lajan baroh uwei u lum tang da u maw suda, bad u don ha pdeng kiwei pat ki lum kiba sawdong jong u. Ki don ar tylli ki maw, u khun bad ka kmie. Hynrei haba peit na jngai ki long tang kum uwei. Na ka liang kaba shaphang mihngi, ka long synrang na khlieh ha kjat. Lah ban kiew da ka jingkieng na shaphang sepngi halor jong u. Ki briew na kito ki thaiñ ki ju leit kñia ha une u Ryngkew barabor.

Ka long kaba sngewtynnad shibun ban ieng na ki *symper* jong kine ki lum. Ka lyer ka pyngngad bad ka beh hir-hir man la ki por ha kliar jong ki. Pynban

ynda la kem iongreiñ, kim long shuh ki jaka ba sngewtynnad ban shong marwei. Ka don ka jingsngew kynjah bad ka jingsngew phieng kaba pher ha kine ki jaka tang shu sdang dum.

Mynba ka pyrthei ka dang dum, ki kthaw tymmen jong ngi ki mane ia ki 'lei lum 'lei wah kiba ker sawdong jong ki. Ki jaka kiba kham itynnad, iphylla, ne ishyrkhei, ki long ki blei bad ki dken jongki. Ki im ha pdeng ka mariang bad ki iohi ia ka jingkhraw jong u Nongthaw ha ka jingpynlong jong U, bad, ha la ka jingrgeit sngur, ki mane bad sheptieng ia U Blei lyngba kine kiei kiei kiba ki iohi. Ki sngew ia U, ba U long kum U Syiem bad U Nongbishar, hynrei ym kum U Kpa jong ki. Haduh mynta mynne ki dang bun kiba sheptieng ia ki Ryngkew ki Basa, bad ki ngeit ba lada leit shei ne leh thala ia ki lawkyntang bad jaka shong jong ki, kin pynsh'tom pynpang ia ki bun jaid.

Nalor kata, ki tymmen jong ngi ki long ki 'riew proh jabieng, bad khnang ba kine ki lum kin sah jingkynmaw ha ka pyrthei kaba khlem thoh khlem tar, ki rung ia ka jingmut jong ki khun ki ksiew jong ki, da ki jingiathuhkhana kiba sngewtynnad shaphang jong ki. Kumta ia ki lum ki wah jong ngi la pynkren briew ha ki bun ki rukom da ki Longshuwa jong ngi.

Ki ong, u Kyllang bad u Symper ki ia long shipara. U Kyllang u long uba kham sniew mynsiem bad uba dom riang shibun eh. U ju mih bunsien na la ïng bad u leit sha ka ri Khadar Daloi ban pynjynjar ia u khun u hajar u 'Lei Synteng. Une u 'Lei Synteng ruh u ba phoi bad uba thut shen eh. U ruh u wan ban pynpang *'rih'* ia u khun u hajar u Kyllang barabor ha ka ri ki Laiphew Syiem. Kine ki

Ryngkew kim ju iasuk, kat haba ki ia kynduh haneng harum, ki ia leh thma barabor. Kumta haduh mynta u Kyllang u ju leit shaphang Synteng, na sepngi sha mihngi, bad u pynjot pynduh ia ki ïng ki sem ki briew; bad kumjuh ruh u 'Lei Synteng u wan pynpang '*rih*' ia ki briew barabor sha ki hima Khasi kiba sha sepngi.

Ha kawei ka sngi u Kyllang bad u Symper ki la ia kawang tyllong riewhadem kai shipara. Kumno-re-kumno u Kyllang u la khie bitar kynsan kynsan buk, bad u la kawang ia u Symper da u stong. Nangta ki la ia saang ia tih ktieh bad ia kawang stong baroh shisngi. Kumta na ka kam kai, ki la ia poi sha ka kam shisha, bad kim man ia jem shuh katno katno ruh. Khadduh u Kyllang ynda u la pang bad la sngew iamrem eh, u la tyllun noh ia lade naduh Kmawan shaduh Khaosawphra. Kumta ka la hap lut ka khyndew na ka met jong u bad u sa lyndum haduh mynta. Ha kjat u Symper ki dak ia khlong stong jong ki, ki dang don haduh mynta. Bad u Jaut, ba kawang u Symper ia u Kyllang u dang sah symbai haduh mynta, naduh kata ka por.

Nalor u Lum Mawkneng, uba don ha ka lynti ban leit na Sohiong sha Kynshi, lah ban ioh bha ia kine ki lum baroh ar tylli; uwei sha kamon bad uwei pat sha kadiang. Ka Mawkneng ka long ka lynti jong u slap bad ka lyer kaba jur shibun ha ka por lyiur; hynrei ka long ka jaka kaba pyngngad bad itynnad shibun ha ka por synrai, bad ka long kawei na ki jaka ba sawang eh ha ri Khasi.

Dei ha kane ka jaka ruh, ki ong, ba kata ka ïew donnam ki laiphew mrad, '*ka Luri Lura*' ka la long hyndai. U don uwei u mawsiang harud lynti, uba don ki dak dienjat jong ki laiphew mrad baroh. Ka dur jong ka *tungtoh* ba la theh

pashait ki laiphew mrad na ki shang jong u Bngem, u thawlang ki laiphew ksew ha pyrthei. ka dang paw bha. Namar ba jur eh u slap, bad ba la slem eh, ki dien mrad kim da paw bha eh shuh. Bad hajan kane ka jaka don kawei ka thwei kaba phylla, kaba ki khot '*ka Wei Khang Pliang*'.

XV.

KI KHUN KA BTHUH

(*U Bnang, u Wein bad u Ramhah*)

Mynba ka shnong Rangjyrteh ha ka Hima Sohra ka dang long kaba heh, bad mynba ka Iew Rangjyrteh ka dang long kaba donnam eh sha kito ki phang baroh sawdong jong ka, ka la don kawei ka briew kaba kyrteng ka Bthuh. Kane ka la don lai ngut ki khun shynrang, u Bnang, u Wein bad u Ramhah, bad kynsien ki briew ki ju khot ieit ia ka, *ka kmie ki-lai*. Ka ieit eh ia ki bad ka sumar bha ia ki biang pa biang naduh ba ki dang rit. Kine baroh shipara ki ia ieit bad ialeh khlain barabor tang baroh lai ngut hi. Ynda ki la ia rangbah, ki la long ki riew khlain kiba pawnam eh ha ka ri baroh kawei. Ki long ki riew kylluid jingmut bad kiba kloi ban iarap ia kino kino kiba jynjar, haba ki wan ud wan nam ha ki ia la ki jingshitom bad shah ban beiñ nano nano ruh. U tang shu iap u kpa jong ki, u Bnang bad u Wein, ki la kut jingmut ban leit noh sha ri War bad ban rep kwai rep tympew, bad ki soh ki pai hangta. Kumta u Bnang u la leit shong ha Dewsaw bad u Wein pat ha Nongtrai. U Ramhah u sah marwei ha ri Khasi.

Ka kmie u Bnang ka la itynnad shibun eh ban rep ia kawei ka madan kaba hajan ka wah Bokra, bad ka la ong ia u ban leit prat bad shyrti lyngkha hangta kat bym pat kloi ki briew ban leit sdang. U pat ba um da imon eh, u la pyntud da kumne bad kumtai man ka teng. Ka kmie

ynda ka la sngewsih eh ba u pynlah bad pynlyngiar ei ia ka por, ka la mai ia u, bad ka la ong ba u dei ban leit soi nur baroh sawdong kata ka jaka kloi katba lah, namar ba lajan dier artat ka por thung por tep kata ka samoi. Kumta ha ka sngi leit hat Shella. u Bnang u la mih na ing dang step phyrngap, bad u la phut lut phar ia ki dieng ki sieij naduh dyngkhong, bad u la bret ia ki shapoh um. Tang shu den u la hiar artat sha hat. U la thied ia ki mar baroh kiba u idonkam oad ikwah na ki khar Mahajon. Ynda la janmiet ki wan beh peisa na u. Namar ba um mon ban siew ia ki, u la pyllait da u lwai, uba u la wan kit lypa shi khoh dung hangta ha pdeng hat. Ka kulmar lut ka iew thlim, bad baroh ki mahajon Dkhar ki phet iap nangta da ka jingkynthah jong ki. Kumta kim ju nud par peisa shuh na u.

Ka Bthuh ka la sngewbha shioun ban iohsngew na u, ba u la pynpliah ia ka lyngkha baroh kawei. Hynrei ynda ka la leit jngoh, ka la iam bad lynniar sngewsih eh, namar la khuid plan ka khyndew ka shyiap baroh bad la paw sa tang u mawsiang suda. Ym long thung long tep eiei shuh hangta. Haduh mynta ia kane ka jaka ki khot ka *Lyngkha U Bnang*.

U Bnang bad u Wein ki ju ia leit ia wan barabor. Teng teng ki ju ia kren kai na shiliang sha shiliang. Haba leit thied dohkha u Wein na hat Mawdon, u ju kawang katto katne tylli sha u Bnang na Nongtrai, bad haba leit hat Shella pat u Bnang, u ruh u ju kawang dohkha na Dewsaw sha Nongtrai.

Ha ki sngi pohia, kine ar ngut ki ju leit ia siat khnam kai haneng Mawryngkhong. Ki pynieng sohpdung da uwei u maw uba heh halor uwei pat uba kham heh. Ki dang sah haduh mynta ki dak khnam ha une u maw ba ki siat kine

shipara, bad ki khot ia u '*u Maw sohpdung*' u Bnang bad u Wein. Kine baroh ar ngut ki la mut ban thaw lieng da ki maw kiba heh. Kumta ki la stah katto katne tylli ki mawlieng ha kjat uta u Maw Sohpdung, hynrei namar ba ki la lap ba iap noh, kine ki la shu sah kumto khlem pat dep. Kine ki Mawlieng ki dang sah haduh mynta ha kata ka jaka.

Ha kawei ka sngi, u Bnang u la pyrkhat ba kan kham bha bad kham suk shibun lada lah ban pynlong noh iang kawei ka hat. Kumta u la seng maw ban pyntylli bad ban pyniasoh noh tang kawei ka wah na Dewsaw haduh hat Mawthap (Mawdon). U la sdang ban lum bad ban kit ia ki maw kiba heh khnang ban pyndep ia kane ka jingthmu jong u. Hynrei ba la thoh hi la ka sngi ban iap tyrut, katba u dang kit ia uwei na kita ki maw, u siar jong u la dkut, bad u la ioh ban ia u naduh skhep sharum. Bun bun ki la pyrshang ban iarap ia u, hynrei kim lah satia ban khyllie ia uta u maw, bad u la sah kut hangta ha ka jingshitom bad jingkordit kaba khraw. La katta ruh, um ud ne lynniar tang khyndiat ruh, u kan hi jak. Ynda ki la iohi ba ym don lad shuh, ki la phah shaw briew bran bran ia ka kmie jong u. U tang shu iohi ia ka, u la ong: "Ko Mei ngam don pyrthei shuh. Nga la suk ka iap ban ia kaba im dkoh bad u bym larkam eiei shuh iano iano ruh. Ai ja ngan bam khadduh na ka kti jong phi." Ka ruh ka la ai kumba u pan. U la khem ia kata ka ja bad u la nguid lang bad ka wait-tari shapoh kpoh. Tang ha pdeng khyndiat por u la iap suk jai.

Ynda u Wein u la iohsngew ia kane, u la sngewsih kthang eh na ka bynta la u hynmen. Bun sngi u la shah jingit bad u la sleh da u dpei. U sngew kynjah bad sngew tmang

haduh katta katta. U ruh ym slem shuh hadien kata u la iap.

Shuwa ba un iap, u Wein u la thaw kawei ka synduk ha pdeng u mawsiang uba heh ha u lum Nongtrai. Ym don mano mano ruh ba tip aiu u thep hangta hapoh. Ki ong, shuwa ba un khang ia kata ka synduk u la duwai u la kyrpad ia ka blei bad u la tan ding, da ka jingsmai bad jingtim, ia ka baroh sawdong ba lada don uno uno ne kano kano, kiba nud ban tamti ne leit shei thala ia ka, kin jan rta bad kin iap. Kumta kane ka shu sah kumba u la iehnoh ia ka haduh mynta, bad ki khot ia ka '*Ka Synduk u Wein.*'

Na ka bynta kano-ma ka daw ka jingleh jong u ia ka hat Mawdon, ka jong ki '*Hynriewphew Seng*', ki Thieddieng ki ju kñia ha u shisien shisnem haduh mynta. Ki ngeit ba u la kylla long uwei na ki blei ki dken jong ki. Ki trai, kane ka niam kñia ia u Wein, ki dei ki Nong-Thieddieng bad ki dang bat skhem haduh katta ktatta ia kane ka jinglehniam.

Ki ong ba u Ramhah ruh u la iap tyrut ha ka juh ka rukom kum u Bnang hi, tang ma u, u nguid ha ka ja-khem da u sdi. Kane ka kyrteng ka long kaba ngi shait iohsngew haduh mynta ha pdeng u paid Khasi jong ngi, bad u donnam eh namar ki kam khlain jong u kat sha ba u iaid u ieng. Hangne hangtai ki dang lap ia ki dienjat jong u haloi ki maw ba u iaid mynba u dang im.

XVI.

U MAW LIEHPOH

Ha ka juk ba u Khun Khasi Khara shityllup ka ri u dang phah ktien phah khubor sha kiwei pat ki ri ki jaka da ki kyrwoh thri, la don kawei ka kynthei kaba bhabriew eh ha ka thain Iapngar, ha ri Bhoi, kaba kyrteng ka Luh Shadap. Ka long ka briew kaba duk eh, bad ka ioh la ka bam tang da kaba shu leit dung leit peh sha ïng ki briew; bad haba dei ba dei pat ka shu leit die ha ïew da ki soh, kiba ka kheit na shnong bad na khlaw ban tang ioh bai siew. Ha kawei ka sngi ba la dkut bai siew tdot, ka leit tyrwa soh ha ïng ka Syiem Iong Saring, ka da kyrmen ba kan leh isynei bad ba kan thied ia ki soh jong ka. Kane ka Syiem ka long ka briew kaba meng bad ba khor ktien palat lok. Ka tang shu iohi ia ka Luh Shadap, ka la mai la tim ia kaba pli, ba ka shlan da kum ma ka ban wan tyrwa soh ha ka ïng paki jong ka. Ka la byrngem byrsit ban phah khum phah teh ia ka, bad ban sympat ia ka ha khyndai lad. Hangta ka la nguh la dem ia ka bad ka da pan map mynta shiwat, hynrei ka nang byrngem tyngeh pynban ia ka, kumne:

"Khun ka poh jait! Pha wan rah lei ia ki soh kyntait sha nga? Ngam ju bam kum kine. Ki soh hula bad ki soh khmat baroh na ka hima jong nga, ki dei ban poi shuwa ha ïng jong nga; kumno pha nud ban wallam kum kine kiba la sti? Bret ia ki sha khyndew, kin bam ki sniang jong nga."

Ka Luh Shadap ka la dem la ka khmat sha khyndew da ka jingsngewrem ka bym lah shuh ban batai, bad ka

la ong: "Ko Syiem Kynrad kine kim dei ki soh kyntait ba nga la wallam. Ki dei ki soh thad ba nga la jied kynsai na tyngier ban wallam ha phi. Da mad ia ki bad phin shem ba ngam shym shukor ia phi. Ki ktien bad ka sur jong phi ki thar eh ia nga, hynrei ngan leh kumno, nga dei kein ban shah ia kine, nga kaba la jia hi la ka sngi.'

Hangta leilei ka la nang bitar shuh shuh, bad ka la nang kren ia ka sa tang da ki 'tien tim 'tien mai suda, bad ynda ha kaba khadduh, ka la ong: "Ngan ai la ka Iong Syiem ha pha, lada pha lah ban pynjawdud ia nga da kine ki jingbam jong pha. Bad lada pha jawdud ne nguid umbiah pat, haba nga bam ma nga da ki jingbam syiem jingbam ba khraw jong nga, phan iap: ngan phah shoh ia pha da u tangon u lymban mynta hi ka sngi. Pha sngewthuh!"

Ka Iong Sariang ka la lum la ki Myntri bad u Korbari-ri Rangbah jong ka, ba kin ia don lem ha kane ka jingbishar ha pdeng jong ka bad ka Luh Shadap. Ka Syiem de ka la pynsngew ia kane ka jingiakut ha khmat kata ka dorbar, khnang ban nym don mano mano ba sngewthuh bakla ia ka. Ynda la biang baroh, ka Iong Saring ka la sei la ki jingbam thiang jingbam bang baroh, bad ka la sdang ban bam. Ka la bam khyndiat khyndiat na iwei iwei i jait, hynrei kam man lah satia ban pynikwah ia ka. Khadduh ka la ong: "Nga larem: bam sa ma pha." Ka Luh Shadap kala sei da u sohmyndong na ka iarong. Ka la siah stang, bad ka tang shu thoh mluh bad pyndei ha u thyllieid, ka Iong Sariang kam don pyrthei shuh, ka kum nguid umbiah ha khmat kata ka jingialang. Hangta la risa baroh u tymmen u san bad ki la rai pynksan ia ka Luh Shadap.

Ka Iong Sariang ka la duh la ka long Syiem bad da ka jinglehrain kaba khraw ka la phet sha Khadar Lyngdoh, bad ki para jong ka pat ar ngut ki la phet noh sha Nongjngi. Haduh mynta kine ki jaid Maring ki dang don ha Khadar Lyngdoh, bad kita pat kiba la phet sha Jaintia ki la khot ialade da ka jaid Sariang ne Sarian haduh kine ki por.

U Syiem Jaintia u ju wan barabor ha kita hi ki por sha ki thain Iapngar, bad u la pynlong tnga kliar ia ka Iong Saring, bad u la ai shibun ka spah ka hajar ia ka. Ynda u la iap, ka la khie ka thma kaba jur ha kito ki thain, bad ka Iong Sariang ka la sheptieng ba ioh kin lehbein ia ka mynta bym don shuh mano mano ruh ban iada ia ka. Kumta ka la kut jingmut ban phet noh nangta. Ka la lum la lang noh ia ki mar ki mata bad ka ksiar ka rupa baroh katba ka don, bad ka la leit thep ia la ka spah ka phew baroh hapoh uwei u maw, uba don ka kynja thliew hapoh jong u. Ki ong, ka la thep shibun ka pliah bad ki thlong ki synrei ksiar bad rupa de.

Ka Iong Sariang ka la don uwei u Seiniong ia uba ka la ri naduh ba u dang rit ha ïng jong ka. Ka ai bam ia u tang da ka dud bad ka doh. Ynda u la heh, u bud ia ka ha kti ha kjat. Une haba u la iohi ia kane ka jingleh jong ka, u la bud ia ka. Ka, namar ba ka kwah ban phet marwei, ka la beh ia u bunsien hynrei um sngap satia, bad ynda kam lah shuh ban leh da kumno kumno ruh, ka la shim da u synsar bad ka la sympat ia u. Te naduh kata ka por um bud shuh ia ka, bad u la leit beit sha kata ka krem ban ap ia ka spah ka hajar jong ka. U bam da ka khyndew bad u jliah ia uta u maw bad um phet shano shano ruh nangta. Naduh kata ka por ki sa khot ia uta u maw, '*U Maw Liehpoh.*'

Na uta u bsein sa roi shibun ki bsein ha kata ka jaka. Ki ong, ba ym don ka jaka ka ban kham bun seiniong hangno hangno ruh palat ia kane ka jaka. Ki iathuh ruh, ba ki briew kiba la leit pyrshang ban wad ia kane ka spah ka hajar ka Iong Sariang, kaba ka la ioh na U Syiem Jaintia, ki ia kynduh ia ki seiniong kiba rit bad kiba heh sawdong jong une u maw, bad kim shlan ban rung shapoh kata ka thliew ba ka mih ka jingpyrsat kaba sngewtriem napoh jongka. Bad ki dang ngeit ba kata ka spah bad ka ksiar ka rupa ki dang don haduh kine ki sngi hangta, bad ba dang ap ia ka da kine ki seiniong. Bad ki ngeit ruh ba ki don ki *Thapbalieh Ksuid* kiba heh kat kat ki trab, kiba shong sah hangta man la ki por. Kine ki thap pynbaiong ia ki briew baroh kiba pyrshang ban rung shapoh. Hangta ruh ki dem da ki spah bad ki hajar ki lymoit bad ki labadur, bad tlang bad lyiur. Kane ka krem ka long hamar shiteng riat jong uta u maw. Ka long kaba shitom eh ban leit shata. Hynrei lah ban iohi ia ka jinglieh ba shapoh krem jong kata ka synrang na sha shiliang jong uta u lum.

Naduh kata ka por ka Luh Shadap ka la sah ha Iapngar, bad ka la roi la par ha kane ka jaka. Ki jaid Shadap ki dang don haduh mynta. Hynrei ka Iong Sariang ka la phet noh sha Mawlwai, bad ka la shong marwei halor uwei u lum haduh ba kan da iap uba ki khot haduh mynta '*U Lum ka Iong Saring*'.

— — —

XVII.

U LUM RAITONG BAD KI SHKEN KHONGPONG

U lum Raitong u don shaphang kamon na ka lynti Shillong-Gauhati: um shym jngai na U Lum Sohpet Bneng bad U Lum Shyrwat jong ka Umroi. U long u lum thad uba jrong bad u bym don ki khlaw kiba heh halor jong u, la shisha, ki don shaphang shatei na ka shnong Raitong khyndiat ki khlaw ha kiba ki shong bun ki mrad haduh mynta. Ha ki paham une u lum, kiba shaphang sepngi bad shatei, shuwa ban wan boi ki kharmuid na Nepal, ki lawbniap bad ki law lynnong kiba ha kito ki thain, ki dei ki jaka shong jaka sah jong ki bthong bad ki skei. Hynrei naduh ba la wan iuh kjat u Khar-khuti, bad da kaba shah ba un siew khajna shi khlieh jingri man la ka snem sha ka hima kine ki mrad ki la duna mynta. Bad lehse, ha kine ki khyndiat snem kin nia' katta katta sha kito ki thain, bad kiwei de ki jaka ba la shong u khar-muid. U Khar-khuti u kynriah jaka man ka aiom, bad kat sha ba u la poi ma u, la pliah lut phar ki lum bad ki wah. Ki kjit ia ka khlein jong ka ri bad ki iehnoh ia ki trai muluk ki trai jaka sa tang da ka dew shrah suda. Ki diengblei, ki bliat bad kiwei kiwei de ki dieng bha, ki long ki mar kynti ka hima kiba kordor eh ia u khun u hajar; bad ki khlaw ba la sumar da ka raij, katno ki pynshngain ia ki shnong kiba sha kyndong. Ha kine ki khyndiat snem, ka ri jong ngi kan sa donkam ia ki ing bha, ynda la plie ia ki lynti ki syngkien, bad kine ki khlaw kin iarap ia ngi shibun

eh ha kata ka por. Ubarim naduh hyndai u buh ia ki Lawkyntang ban hikai ia ngi ban nym leh than ia ki khlaw da kaba pynduh ia ki. Ka jingshai khmat uba rim ka long kaba phylla, bad ngi nang iohi ia ki man la ka sngi, katba ngi nang ngam ban khyllie ia ki kam bad ki jingpyrkhat jong u ha kine ki juk mynta. Hato, ia ka sbur ka ri jong ngi, ngin ai noh sha ki mynder! Ne, ngin im sngi mynta ban pynkylla par ksiar ia ka ri jong ngi, da kaba bud ia ka jingtrei u Kthaw Kulong jong ngi ha ka kper Eden, ban suk ban riewspah ka ri! Ngi ruh ngi dei ban trei smat kum kiwei pat ki jaid byuriew lane ngin sa duh la ka jinglong trai shnong trai muluk. Ka umsaw jong ka jingwan tur kiwei pat ki jaid bynriew sha kine ki lum, ka la dei ban pynpeit mat ia ngi bad ba ngi dei ban ieng la ka rep ka riang ban skhem la ka jinglong trai shnong trai muluk.

Kane ka long ka jingiathuhkhana pateng shaphang une u lum Raitong. Shisien la don uwei u briew uba la iap duh khoit ki kur ki jaid jong u. U la long u briew uba don ba em, namar u la ioh na ka nongtymmen ki kiaw ki kthaw kulong jong u; hynrei namar ka jingshem pap jong u, u la sleh ia lade da u dpei bad u la phong da ki jain khain suda. Mynmiet u sum u sleh bad u ruwai u kmen, bad u put u tem marwei hapoh ïng, bad u khang kut ia lade baroh sawdong. U long uba nang shibun ban put sharati, bad dei na u uba la lap nyngkong eh ia kane ka rukom put. Kat sha ba u iaid u ieng ha shnong ha thaw, ki briew ki sin ia u, u Manik Raitong. Ka ïng jong u ka long mar pyrshah bad ka ïng Syiem, bad lah ban iohsngew kyndiang ia ka jingput ba sngew thiang jong u na kamra thiah ka Syiem. Ka Mahadei bunsien ka la pyrshang ban thaw lad ban ioh

leit sngap kai ia u ba u put, hynrei namar ba ka sngew poh ban iohi ki briew ba ka leit sha ïng jong u, kam shlan satia ban leit mynsngi. Ha kawei ka miet, haba u Syiem u leit bishar kam sha ri Dkhar, ka la leit tied ia ka jingkhang jong u Manik ba ka kwah eh ban iohi kumno u put ia kata ka sharati. La ka la tied bunsien bunsien, um plie satia. Kumta ka la peit syntiat na ki snur syrdeng bad ka la iohi ba u khapbrip ngain ngain bad u pynnoh la ka khlieh shiliang, u da kyrngah artat artat, kat kum ka jingiashoh ka jingriew ka sharati jong u. Ka Mahadei ka la sngew lyngngoh ban iohi ia ka jingbhabriew jong u Manik, bad ba u da phong da ki jain kordor bad ba rem suda. Khadduh ka la pharia da ka wait ia ka jingkhang bad ka la rung shapoh. Ka la kyrpad ia u ba un put un tem khnang ba kan sngap kai. U la beh ia ka ba la miet eh, hynrei kam man sngap satia; bad ka la phet sha ïng ynda la riew u yiar-nyngkong. Kumne ka leh man ka miet, namar ba u Syiem u slem sha ri Dkhar ban pyndep kam.

Ynda u Syiem u la wan phai, u la shem ba ka Mahadei ka la ioh khun, bad u la dap da ka jingbitar ia ka namar kata ka daw, bad u la phah ia u sangot ban pyrta shnong bad ban lum dorbar shi syndon. Ka dorbar ka la shong kyrkieh kat kum ka jingkwah jong ki Syiem. La wan poi lut baroh u khmat rangbah ha kata ka jingialang. Te khnang ban shem ia u kpa trai uta u khyllung, la hukum ia uwei pa uwei na ki, ban wan rah la ka kait-khun bad ban pyni ha u khyllung. Ha uno ma ba un kner la ki kti bad un shim ia ka kait, uta u dei u kpa jong u. Uta u khyllung um bud um kner satia iano iano ruh ha kata ka dorbar. Te la kylli u Syiem lada dang don ne em ba dang jah ha kata

ka jingialang. Khadduh ki la shem ba dei sa tang u Manik Raitong uba jah. Ki don kiba ong ba ym donkam ban wallam ia u, kiwei pat ki ong ba dei ban pyndep ia ka hukum jong ki Syiem, la u long uba kumno kumno ruh. U tang shu poi, uta u khyllung u la noh na ka met bad u kner la ki kti sha u, bad u la wiat iawbei artat ia u. Hangta la shem ia ka kam runar jong u, bad la rai kat kum ka ain ba u dei ban iap da u tangon u lymban. Hynrei ynda u la iathuh ia kaba la jia baroh, bad ba u la nguh la dem eh, ki la shah ba un shu thang im ia lade

Ha kata ka sngi la mih u bynriew baroh ban leit jngoh ia kata ka jingthang im u Manik ia lade. U la sum u la sleh bad u la riam da ki khor ki khriam suda na khlieh ha kjat. U put la ka sharati baa u shad kynran dadien artat artat sha ka ding. Ka Mahadei, kaka kyrteng ka Lieng Makaw, ka la nang iohi na pongshai ia ka khmat jong u, namar ba u kynran da dien. Ka la sngewsih eh na ka bynta jong u. Ka ruh ka la kup la sem bad ka la khreh ban leit noh ia lade hapoh ding ryngkat bad u. U Manik u la tawiar lai sien ia ka jingthang, bad u la padat lai wat ia ka sharati na shiliang sha shiliang jingthang, hadien kata u la sieh da khongpong ia ka hangta harud kpep, bad u la rynsied shapoh ding. Hamar kata ka poi ka Lieng Makaw ka la mareh bad ka la ryngkoh pum hapoh ding ryngkat bad u Manik Raitong.

Kata ka jingthang ka la kylla puri, bad na kata ka sharati pat la mih da ka shken khongpong. Kine ki don haduh mynta halor une u lum, bad na kata ka daw ki sa khot ia u, *U Lum Raitong* haduh mynta.

Shaphang shatei na ka shnong Raitong harud lynti u don uwei u maw uba heh bad uba don ka shyntur kaba ang kum ka jong ka rakot. Ki ong, ba ka dei ka Rakot kaba ialeh bad u Ramhah, bad namar ba kam lah ban jop ia u, ka la phet iap sha une u lum. Hangta ka la pait ksang, bad u la lap ia ka ha kane ka jaka, bad u la dung ia ka da ka wait na ka shyntur bad ka la iap bad kylla maw hangta. Ia uta u maw ki khot u *Mawsiarkot* haduh mynta..

Ka *Lieng Makaw* ka dei ka kynja dieng bah kaba heh ki sla bad lam lieh na shapoh. Ki ong, naduh hyndai haduh mynta, ba lada don uno uno uba nang bha ban put sharati, wat haba jem ka lyer, ki sla jong ka ki shad khlek-khlek. Imat, dei na kane ka daw ba u Khasi hyndai u iathuhkhana shaphang ka Lieng Makaw bad u Manik Raitong, khnang ban ialam ia ka jingmut jong ki briew bad ban hikai ia ki ban bishar bha ia kiei kiei kiba sawdong jong ki.

XVIII.

KA KSHAID SUNA PANI

Ha kane ka ri jong ngi ki don shibun ki kshaid, bad la jan kawei pa kawei na ki, ki don la ka jingiathuhkhana, bad bunsien ruh kine ki don ka jingiasoh bad ki jingjia kiba shisha. *Ka Noh Kalikai*, *Ka Latara*, *Ka Noh Sngi Thiang*, *Ka Ur Ka Liar*, bad *Ka Yiale* kaba hajan *lew Ksiar*, kine baroh ki don la ki jingiathuhkhana kiba la iaid lyngba bun bun ki snem ha kane ka ri jong ngi. Nalor ba ki kyrteng jong ki ki long kiba sngewtynnad, ki long ruh ki jaka ba pyngngad bad itynnad ban iaid kai ha ka por synrai bad haba khuid bha ka bneng. Hynrei ka Kshaid Suna Pani kaba don harum ka jingkieng Mawlai sha kadiang na ka lynti Shillong-Gauhati ka don ka jingiathuhkhana kaba, ki ong, dang jia mynta dang khyndiat phew snem. Ka kyrteng jong ka ka wan na ka ktien dkhar: *Suna* ka mut ka Ksiar bad *Pani* ka Um (*Ka Um Ksiar*).

Ka wah Umkhrah kaba pynlong ia kane ka kshaid ka mih na ki krung u Lum Shyllong. Ki Wah duit kiba phud ia ka Sor Shillong bad kiba kit ia ka jingjakhlia ka nongbah baroh kawei, kiba khambun na ki ki wan hap ha ka. Ki don ki lynti iaid kai narud jong ka. Ha ki snem kiba mynshuwa kane ka wah ka don bun ki dohkha bad shisien la ri ia ki khasaw ba la wallam sha kane ka ri ha ka, bad ha kita ki por, ka long kaba sngewtynnad ban iaid kai bam 'erwah harud jong ka, ha kine ki surok kyllain. Katba

ka nang heh ka Sor, katta ka jingjakhlia kane ka wah ka nang jur. Ka phud Um Sohsun ka long kaba iwkhong bad jakhlia eh na ki phud baroh kiba wan tuid sha ka. Kine ki wah kiba kdup ia ka Sor Shillong ki long ka jingkyrkhu kaba khraw ia ki nongshong shnong baroh: kane ka pynpaw ruh ia ka jingstad ki kpa tymmen jong ngi kiba la seng nyngkong ia kane ka shnong. Lada lah ban sumar bad ban pyntuid lat-lat ia kine ki phud shnong baroh, kan iarap shibun eh ia ka jingkoit jingkhiah ka shnong ka thaw baroh kawei. Hynrei lada shah ba kin lang pung bad sah jakhlia, kin long ki jaka pdem pylleng khñiang jingpang ba har rukom ha ki, khamtam leilei mynta ba la bun u briew bad ba la ia khleh ki jaid bynriew ha shnong.

Kane ka Kshaid ka noh naloi u mawsiang bad ka hap ha kawei ka thwei kaba ha shiteng riat, kaba jylliew shibun eh. Ka hap ar kyrdan, bad ia ka kyrdan kaba ar lajan kerkut, ia ka baroh sawdong da ki riat kiba ieng beit bad kiba jrong. Ha pdeng riat ki don pateng pateng ki kyndub maw ha kiba ki Lyntait bad ki sim Kshaid ki buh skum bad puh khun. Ki tnad jong ki dieng kiba ha baroh ar liang jong ka, ki dem bad ki khun shaphang ka thwei. Ha ka por lyiur bad haba heh um, ka tdem lyoh ka kiew artet na kane ka kshaid, bad ka mih ka lyer kaba jur kaba pynkhih ia ki dieng ki siej, kiba don sawdong jong ka. Haba ka sngi-lapd-mynsaw ka shat pyrshah jong ka, u paw u syimpyllieng ha ka tdem jong ka. Ki don ki mawlong kiba heh ha pdeng wah naduh kjat jong ka haduh ka shka mawsiang ba ka ia kynduh bad ka Um Shyrpi. Ki don ki krem maiñ bad jaka shong khasaw baroh shilynter kane ka jaka.

Ka long kaba sngewtynnad shibun ban leit bam lyer na khlieh kane ka kshaid, bad ka long ka jaka kaba bha eh ia kiba khrew ba khriap ban shong kai bad ban bam 'erwah. Ia ka lynti na khlieh lum, kaba shaphang kadiang, haduh trai, la sumar bad pynkhuid itynnad bha mynta naduh ba la tei ia kane ka ïng enjin.

Kane ka Kshaid ka don ka jingiathuhkhana lyngkot kumne:—

Ladon iwei i khynnah kynthei iba bha briew iba kyrteng i Suna. I don u ñiuh khlieh uba stem bad uba kdor itynnad shibun. Ka dur jong i kumta ot. Hynrei ki kmie ki kpa jong i ki la iap noh naduh ba i dang khyllung. Ka kmienah trai jong i ka la ri bad sumar ia i da ka jingbymbanse, namar ba ym don ki kur ki jaid kiba ia shong jan bad ki. Ka la shong bad kane ka kmienah haduh ba kan da sdang samla bha. Kane ka kmienah ka long ka briew kaba dukhi bad kaba sniew shyntur shibun. Ka mai ka tim bad ka shoh ka dat ia ka barabor. Kane ka jingleh jong ka, ka la pynsniew jingmut shibun ia kane ka khynnah, bad bunsien ka la kwah ban iap noh, bad ia ka im saja katta katta ha ka jingsumar kane ka kmienah. Ha ka ei ka sngi, kane ka kmienah ka la leit thohdieng na sha khlaw *Pam Shella*, bad ka da ong ia ka Suna ba kan lum kan lang ia ka ïng ka sem baroh, bad ba kan shet kan tiew shuwa ba kan wan. Ba la jia hi ka sngi kaba sniew, hamar ba ka dang rah ia ka dud na ding, ka la kum lait ka kti bad ka la kum pyntheh lut phar ia kata ka dud ha khyndew. Ka tang shu wan lum kata ka kmienah, ka la iathuh ia kaba la jia baroh ha ka. Ka, namar ba ka la thait bad sliang eh, ka la bitar lep bad ka la sympat ia ka haduh ba la at bylliang ka met ka phad

baroh, bad la khein ki kdait lyngkhot lvngkhai. Ka Suna namar kam lah shah shuh, ka la mih na shakiar ïng bad ka la phet sha kane ka kshaid. Ka la iam sngewsih bad ka la duwai ka la kyrpad ba kan ia shem noh bad la ka kmie bad u kpa bad ha pdeng kane ka jingsngewsih kthang, ka la noh iap ia lade nangta. Bad naduh kata ka por la khot ia ka, ka *Kshaid Suna Pani.*

XIX.

U BIRBOR BAD SHI KHRA KA JINGSTAD

U Birbor u long uwei na ki myntri jong ka ïng Syiem Delhi ha ka por hyndai. U Myntri Korbar-ri jong kane ka ïng Syiem um iadei jingmut satia bad u Birbor ha ki kam pyniaid hima sima baroh. Kumta ka la don shibun ka jingia-at ha pdeng jong ki. Une u Myntri u la thap bunsien kumno ban ioh daw ban pyniap bad ban pynkhlemrain ia u ha khmat ka Dorbar, hynrei um man ioh kaou satia. Ha kaba khadduh u Birbor u la sngewngiah ia kane ka jingiashrut para rangbah man ka teng, kumta u la phet noh sha kawei ka nongrit kaba ha kjat jong ki lum kiba jrong. U la im suk im sain shibun hangta. Naduh u khynnah uba dang shu mih na ka kob, haduh u tymmen u ban sa leit sha ka ruh, ki ieit bad sngewtynnad ia u. Ha ki jingialang jong ki baroh kim bit duh ia u, namar ba u don u thyllieid uba pmah bad ki buit kiba har rukom ban pynsngewbha ia ki. U kren tang da ki 'tien sngewbha da ki 'tien tynnad suda ia ki briew baroh. Um ju don ruh mynno mynno ka khmat kaba dum, hynrei ha pdeng ki jingsngewsih bad ki jingeh jong u baroh u shai ka khmat bad u dap da ka 'mat wiat samrkhie suda ia baroh.

Haoa u Syiem Persia u la iohsngew na ka khlieng ka tyngab ba u Birbor u la phet jyndat na la ka kam Myntri Korbar Thma u la sdang ban tynjuh bad ban pan ktien na ki Syiem Delhi kumne: "Ko Para Syiem, Para Kmie,

da kane ka kyrwoh nga pyntip ha phi ba nga kwah ba phin pyndap ia kine ki khra jong nga da ka *Jingstad*, bad ba phi dei ban pynpoi ia ka hapoh ka shi snem. Lada phim lah, ha ka por lyngkhuh snem, naduh ba phi la ioh ia kane ka khubor, ki shipai ki swar jong nga kin wan sher dara pyrshah ia phi ha kjat ki Lum Thah. Khublei shibun eh ia phi. Ko Para Syiem kumba don ka Hukum".

Kane ka khubor ka la pynbaiong ngain ia ka khlieh u Myntri Korbar-ri, bad u la mareh bran bran sha u Patsha ban iathuh ia kane. Kumta ki la thaw lad mardor ban wad shano u don u Birbor, namar dei tang ma u uba shemphang kum ia kine ki kam. Kumta ki la pynmih da ka Hukum Syiem sha kylleng ki Jylla, ki Nongbah bad ki Nongrit, sha ki Lyngskor, ki Basan, bad ki Sordar baroh jong ka hima, ba kin wad ia ka buit jong kane ka jingkyntip: lada kim lah, kin hap siew ka kuna sha ka Ing Jingkynshew jong ka Hima, mar-mar shi spah kawei kawei ka shnong. La ong ia ki ba kin bysa bynsngaid bha da ki jingbam bad u phlang ia ka blang, hynrei, kata ka blang kan sah kumjuh ka jingkhia kumba la wallam nyngkong ia ka sha kata ka shnong. Kane ka blang ki Syiem Delhi, te ka la leit poi man ki dong ki lad jong ka hima baroh, hynrei kim man shem satia ia ka buit. Kumta ki la dei ban siew ia kata ka shi spah tyngka baroh, bad ka ïng Jingkynshew ha Delhi ka la jan shlei da ki tyngka. Khadduh ka la wan poi ha kata ka shnong ba don u Biroor. Ki rangbah kata ka shnong ki la lum dorbar, bad ki la pan buit na u kumno kin leh ia kane ka kam. U ruh u la sneng ia ki kumne: "Baroh shi shnong phin ieng ka beh khla mynta ka sngi. Wallam im ia u ha ka ruh. Phin thaw kawei ka sem kaba kylluid bha kdum kdum,

bad ker ia ka ar kamra. Ha kawei na kine ki kamra phin set ia u Khla, bad ha kawei pat phin set ia ka Blang mynmiet. Ai kan bam sla riewhadem, langpai bad u shana katba ka mon baroh shisngi, bad wat pynjan ia ka sha u Khla. Hynrei, mynmiet phin set ia ka ha kajuh ka sem. Tang da kumta kan mih noh baroh kaba ka la bam bha mynsngi, bad kan sah katjuh ka jingkhia mynstep."

Kita ki trai shnong ki la leh thik kumba u la bthah ia ki. Ki ai riewhadem u shana bad u phlang katba ka mon mynsngi hynrei mynmiet pat ki set ha sem mar shi kamra. U khla u tang shu iohi ia ka u kyrhuh u trud, bad ialeh ban prat na khap ki syrdeng ban ioh troh ia ka. Ka pat ka shad lamwir bad eit pashait, ia ka madan madiah baroh shimiet, bad ka pah meh shi meh. Ynda ki nongthew ki la wan mynstep, ki la shem ba ka jingkhia ka la sah katjuh. Kumta ki la pynphai pat ia ka Blang sha Delhi lem bad ka shithi na u Birbor kumne: "Ko Syiem Kynrad, kato ka blang ka la wan phai sha phi. U Birbor ruh uto na dien. Ka jia aiu ia ki Syiem ba ki pisa haduh katne katne!"

U tang shu poi ha Delhi, u la kylli na u Syiem ia ka daw, bad ynda u la sngewthuh ia ka duh ka dang baroh, u la ong, kumne: "Sa mar ia ita ruh . Balei phi bieit sniang eh, Myntri Rangbah! Tih ar tylli ki thliew ha dong kper ki Syiem, haduh syngkai ka jingjylliew, bad sa pyndap da ka sboh suda Thung u Sohkhia bad u Pathaw mar shi thliew bad ai kin pur halor ki rynsan ba la shna bha. Ki tang shu soang soh, phin phrung ia ki shapoh kine ki khra u Syiem Persia, bad pynam ia ki hangta haduh ba kin da heh bad khapngiah bha smam. Hadien kata, sa dkhat ia ki iyntang bad wallam ia ki sha nga. Nga ngeit ba kane ka

Jingstad ha kita ki ar khra, kan pynsuh jer ia ka Hima Persia baroh kawei."

U Syiem hangta u la hukum ia u Myntri Korbar-ri ba un leh kumba la ong u Birbor. Ynda la dei ka por soh kita ki jingthung, ki la pynam ia kita ki khra, bad suki pa suki ki la nang dap bad wan dur kum ki khra hapoh hangta. Ynda ki la khapngiah bha smam, ki sa leit shem ia u Birbor. U la shim ia kine ki khra bad u la phah sha u Syiem Persia ryngkat bad la ka shithi kylliang kumne: "Ko Syiem Persia, tang shi khra ka la biang: hynrei nga phah ia phi ar khra ka jingstad. Phin sei ia ki khlem da pynpaid ia ki khra bad khlem da pynsniew ia ka *Jingstad* kaba don hapoh jong ki. Lada bakla na kane, u phud u pyrton jong nga un ap ia phi ha Khyber Pass. Nga ai por ia phi tang ar bnai ban leh ia kane. Nga thoh ia kane da ka kti jong nga u Birbor na ka bynta ka ïng Syiem ha Delhi. Hei! wat bakla ho na kane!"

Ka Hima Persia ka la khynñiuh ñiak ka tang shu iohi ia ka kyrteng u Myntri Korbar Thma ka ïng Syiem Delhi, bad kloi lan ka la phah shiphew kit ka ksiar bad ka rupa ha ki khashor, bad sa shi spah song ki jain karpet halor ki shi spah tylli ki hati. Kane ka long ka dor jong kita ki ar *kum ka Jingstad* ha ka nam u Birbor. Bad naduh kata, u nang kham ieit shuh shuh u Syiem ia u Birbor. bad u Myntri Korbar-ri pat u nang at mynsiem khui.

— ———

XX.

KA NONGNAH

Ka Nongnah ka long kawei na ki shnong kiba rim tam ha ka Hima Maharam. Ka long ka shnong kaba halor lum bad la ker ia ka baroh sawdong da ki them bad ki lyhuh ba jylliew. Shaphang shathie lah ban iohi ia ki pyntha jong ka Sylhet bad Sunamganj. Ki wah ba phyrnai kum ka rupa, ki kyllain suki jai na khap ki pynthor, bad ki ai um ia ki lyngkha kiba ha baroh ar liang jong ki. Bun spah ki bir bad ki pung ki phyrnai ha ki kjat sngi, bad katno ki itynnad haba ieng ban peit kai ia ka ri thor. Shaphang shathie lam mihngi pat ki paw ki lum iong ha trai ka sahit bneng. Ha ka por janmiet, ki kjat sngi ki ai rong ia ki khlaw ba rben ha ranab jong ki lum ri War. U lum ka Iawpaw u don shaphang shathie, bad u pynkynmaw ia ki briew shaphang kata ka riewkhlaw kaba la wan shong ha u mynnor.

Ka long ka shnong jong ki sim; u Rynñiaw bad u Jalyeit, ki pynher la ki sur na khlieh riat sha ki them jong ka ri War. Halor ki dieng sohjri ki hiar da ki spah ki Langwarku. U ngap bad u lwai ki thaw la ki sympa ha ki kyndub mawsiang halor jong u lum lawpaw. Rukom ki Thapbalieh ki don. U sohñiamtra u saw kum ki paila ha ki shnong kiba ha ki them jong ka. Mynmiet haba khuid bha ka bneng, lah ban iohi na khlieh riat ia ki sharak jong ki jhad ba ki phyrnai kum ki ñiangbading. Hynrei dang step phyrngap pat, u *palam* u kiew artet na ki them bad ki phud wah bad u tap op ia kine baroh phar.

Ka hat Ranikor ka don shaphang shathie na kane ka shnong. Ka long ka ïew kaba harud ka wah Rilang, bad ka long hapoh u Syiem Maharam. Ki War ki pynpoi ia u sohñiamtra bad ka Latyrpad ha kane ka jaka bao ki die ia ki ha ki Dkhar. Ki don bun ki Garo kiba trei ia ka·kam maji ha kane ka thain. U soh shalan, u kham Irben snep bad u kham shah slem bad lah dor. Ki dkhar ki pynkit ia u ha ki lieng kynda. Kam don jingma ei ei ban shong lieng myntlang, namar ka um ka la jyndong; bad ha ki katto katne ki jaka, ki kham suk ban shu dung da u soi ban ia kaba khawa da ki boitha. Ha kine ki khyndiat snem ka la don ka jingkhih kaba jur ban kham thung bun u sohñiamtra; kito ki shnong sha ka liang hat Rilang ruh ki khih shibun ban rep mynta. Ki khet-tiah ia ki khlaw khnang ban bit rep. U kwai u tympew ruh u mih nha.

Ki briew ki im da ka rep ka riang. Ia u khaw ki ioh na sha Dkhar, ne na Khasi. Ki jingbam ba kongsan eh jong ki nalor u khaw ki long u phandieng, ka tlai, ka shriew, u riewhadem bad sohriew. Ha ki sngi ïew, dang saw byrngut ka bneng phi lah ban iohi ia ki briew ba ki iaid ter bad la ki dong mesa ba la thang da ka khlein dohkha. Ki iathuhkhana ki ia biria bad ki ia rewai artat artat lynti. Ka lynti ba la siang da ki maw kiba skhem, naduh Rangthong haduh hat Ranikor, ka long kaba suk ban iaid. Ym ju kham shem koit kum kane ka lynti ha kiwei pat ki Hima Syiem.

Shaphang kadiang na ka lynti, hapa dang leit sha hat Ranikor, u don u lum ka Iawpaw. Ha khar une u lum ki don ki lawbah lawsan, bad ha kine ki khlaw ki shong bun jaid ki mrad. Ha ki por hyndai, mynba ki briew ki dang

mane ia ki Ryngkew ki Basa, kim ju nud ban leit shyrti ne prat lyngkha halor jong u. Hynrei ki briew mynta ki ia shlur ba la bun kiba long Khristan.

Ki ong kane ka Iawpaw ka long ka kynja riewkhlaw. Ka im ryngkat bad ki mrad ha une u lum. Kam nang sliew ding, bad ka bam kum ki mrad. Ka sheptieng ia ki briew hynrei ki briew ruh ki tieng ia ka namar ka shri, ka thap trud bad ka thap dait kum ka mrad. U ñiuh khlieh jong ka uba tylli bad uba jrong. Ki don kiba ong ba ka la wan poi ha une u lum na shaphang ri Dkhar, ne na sha ka thaiñ ki Garo. Mynta la bun pateng briew, ym ju don ba iohi, ne iohsngew shuh shaphang jong ka. Ki ngeit ba ka la iap. Ka don u khun jong ka ruh uba shong ha khlaw kum ma ka, uba ki khot u Ksan. Ka kyrteng Iawpaw ka long kaba ki briew ki ju pyntieng ia ki khynnah haduh mynta mynne, bad ka sah ha pdeng jong ngi namar kane ka daw.

Don bun ki jaid ki dohkha ha ka wah Rilang. *U Khahur* u long uba ki briew ha Langrin ki ju iaroh eh kum uba khlein bad uba bang tam na ki para dohkdha baroh. Kane ka wah ka donnam eh namar ka jingkhlein bad jingshngiam ki dohkha jong ka. Lehse, ka long kaba nyngkong eh ha kane ka ri, na kata ka liang. Ka daw jong kane ka long namar ba kane ka wah ka dap da ki *Mawsohriew* suda baroh shi lynter jong ka. Une u maw, ki nongrep kiba sha kito ki thain ki ju ong, u long uba pynkhlein shibun ia ka khyndew. U kba um ju sniew thala. U met bha ki kop, bad um kham iap saw u jyntang haba un sa sei symphiah, ha ki jaka ba u don une u maw.

Ki lieng tong dohkha ki iakiew ia hiar, artet aisut kane ka wah tlang bad lyiur. Bad ka jaka, kaba ki briew

baroh kiba leit poi sha kito ki thain ki sngewbha eh ban sher dara harud wah, ka long ka *Maw-pyllun*. Katno ka long kaba sngewtynnad ban khawa lieng ha ki por janmiet bad mynstep. Ki pyntha shyiap, ki maw wah, bad ki khlaw kiba wan tur shaduh phud um, kine ki long kiba pynitynnad ia kane ka jaka. Ka 'erwah ka pynpyngngad bad ka pynbang ja hadien ba la jaw bad la tuid ka syep na ka jingshit baroh shisngi. Ka por tlang ka long ka por kaba sngewtynnad eh bar leit jingleit sha kine ki thain. Ki don shibun ki sier bad ki skei ki khiat sha ki thain khap Langrin bad Maharam.

XXI.

U MAR PHALYNGKI

Shisien la don uwei u briew uba na Nartiang, uba na ka jaid Phalyngki, bad uba la leit shongkha ha ka ïng kaba bat ia ka Maw Niam jong ka ïew Mawlong ha Raliang. Kane ka Maw Niam ka uei ka 'Mo Knor' (*Maw Lyngknot*) kaba ki buh ha pdeng kane ka ïew. La seng ia kane ka ïew halor kane ka Maw ha khmat ka dorbar bah, ryngkat bad ka niam ka rukom ba la buh uba rim. La pynkhamti ia kane ka jinglehniam ha ka tnga jong une u briew, kaba long ruh ka khun khadduh jong kata ka kpoh. Kumta, ia ka kñia ka khriam baroh kaba iadei bad kane ka ïew, ka tip bad ka leh hi ma ka, bad ka don ka por kaba thikna ha kaba ka dei ban pyndep ia ka. Ka im da ka khrong ka pynshok kaba mih na ka ïew ka hat, bad ki kur ki jaid jong ka ruh ki iarap lem ha kaba pyniaid ia ka. Kane ka briew ka long kaba ioh ba kot shibun eh. Kane ka ïew ka la iaid ryntih bad itynnad shipor, bad ki briew na kito ki thain baroh ki wan die wan thied ha ka barabor.

Uta u briew uba la shong kurim ia ka, u dei u 'Mar Phalyngki.' Kane kam dei ka kyrteng jer jong u, ka dei ka Nam ba la ai ki Syiem Nartiang ia u namar ka jingkhlain bad ki jingtei nam jong u, bad ki kam ba bha baroh ba u la leh na ka bynta ki briew bad ka raij. Ki briew ki la klet noh ia ka kyrteng shisha jong u, bad ki tip ia u da kane ka kyrteng haduh mynta. (Kane ka ktien 'Mar', ki ong, ka dei ka nam ba ai ki Syiem Jaintia ia kino kino ki briew kiba la shakri hok bha ia ka ri, bad ka shnong ka thaw, ha kane kano ka rukom).

U Mar Phalyngki u long u briew uba khlain bad uba shait iaid tam ha ka por jong u. Ha ki jingiakop bad ki jingiaphet thong jong ki para ba khlain baroh u palat liam eh ma u. Ki briew ki ieit bad ki kohnguh ia u katba u ong, bad ka shnong ka thaw kam ju pynlah ia u, namar ba u long u briew uba stad, uba sian bad uba iohi jngai. Man ka sngi u bam u dih sha la ïng kur bad u leit thiah (*shlur*) sha ïng khun ha Raliang: U mih na Raliang tang riew u 'iar nyngkong bad u poi ha Nartiang shuwa ban hiar lur ki briew U puh u dain u trei u ktah ha ing kur baroh shisngi haduh ban da lah bam ja miet, nangta u leit phai pat sha la ïng khun.

Ha kawei ka sngi, u hap u slap kumba thoh na ka ktang bad namar ba um shym wan rah jingda, u la ia pan nup bah; bad ki trab na la ka tnga. Ka, namar ba ka sngewsalia ban ieng, ka la shu kren mynthi khleh biria ia u, kumne; 'Ngam don knup don trab ban ia ai ia me. Khie rah da utai u Mo Knor na ïew" U ruh u la leh kumba ka la ong. u la tynrong ha la ka khlieh bad u la iaid bak sha shnong. Hadien ba u la iaid katto katne por, ka bneng ka la rang, hynrei u la rah ia uta u maw haduh shnong. U tang shu poi u la syngkhien katto katne tylli ki maw bad u la pynshong lyngknot ia u ha ka jaka ba long ka ïew mynta. Hadien kata u la lum ia u shnong u thaw baroh bad u la pynbna ba u la wan rah ia ka Maw Niam jong ka ïew Mawlong sha Nartiang, bad ba kan long ïew noh hangta. Ki Nartiang ki la sngewbha shibun ban iohsngew ia kane, bad ki la ia shad ia kmen baroh ha pdeng ka khawai dawai kaba khraw. Kumta ka ïew Raliang ka la wan poi sha Nartiang bad uta u Mo Knor.

Ki Raliang ynda ki la iohi ba ka ïew jong ki ka la nang rit nang rit katba nang mih kawei pa kawei ka sngi, ki ia kylli tohkit ia ka daw na ka blei, balei ka leit long kumta. Khadduh ki la shem ba ia ka Maw Niam jong ki la rah noh da u Mar Phalyngki sha Nartiang. Ki la sngewsih shibun eh ia kane, bad ki la thaw lad kumno ban leit shaw pat ia ka. Ki la lum paid bad ki la khreh ban leit sha Nartiang, hynrei namar ba ki tieng ia u Mar Phalyngki bad ki paid jong u, ki la leit shim ia ka ha ka por shitong synñia, haba baroh ka shnong ka thaw ka la iohthiah. U Mar Phalyngki ynda u la iohi ba la jah ka Mo Knor, u la leit sha Nartiang haba shai ba shit ka sngi, bad u la wan rah biang ia ka. U tang shu poi, u la syngngeit ia ka shapoh khyndew ha pdeng ïew, bad, naduh kata, ym ju don shuh ba nud ban wan shim pat ia ka. Naduh kata ka por, ki ong, sa heh ka ïew Mawlong ha Nartiang bad ka sa duh ka ïew ha Raliang.

Ynda ka ïew ka la roi bad man bha, bad ba la sngewbha lut ki paid jong u, u la tei nam ia lade da kaba thung bun tylli ki Maw Pynieng kiba jrong, ia kiba u la tih bad wan ring na sha jngai. Ki ong, uta u mawbynna uba jrong tam eh, um skhem satia la ki la pyrshang ban thung ia u katno katno sien ruh. Kane ka la pynlyngngoh shibun eh ia ki baroh. Te ka la wan siat ha ka jingmut jong u Mar Phalyngki ba dei ban pynieng ia u halor ka snam briéw. Kumta u la pynhap ia la ka shanam rupa hapoh kata ka thliew. Ki don bun ki rangbah kiba ieng sawdong kata ka thliew ban jngoh kai kumno kin pynskhem ia uta u maw. Te u la hukum ia uwei na ki ban hiar bad ban khar ia kata ka shanam. Hamar kata ka por, u la hukum ruh ba kin lynsher ia uta u maw halor ka met jong u. Ki la leh kumba la ong, bad uta u maw u la neh skhem den.

Ha kata ka por, ki briew ki shitom shibun ban leit ïew mynlyiur haba ka shlei ka wah Tisong. Kumta, u la leit tih na jngai ia uwei u maw uba heh bad uba pher na ki. maw baroh kiba u la wan ring mynshuwa, bad u la pun ia u na shiliang sha shiliang. Ki ong, la don ha kine ki snem kiba mynshuwa, katto katne ngut ki briew kiba la pan thied ia uta u maw, hynrei ki trai shnong kim ai, namar ba u long uwei na ki Maw Niam jong ki, bad ha uba ki dang kñia barabor. Ym lah ban leh thala ia ki Maw Niam jong ka raij Nartiang, namar ki long ki briew kiba bat pyrkhing shibun la ka niam.

Ki ong, dang khyndiat phew snem mynta ha pdeng sawphew san bad sanphew ba ka la long pat ka ïew ha Raliang. Ha ka Ri jong ngi ki don shibun ki ïew bad ki hat ia kiba la seng ha ka Niam ka Rukom ba la buh u Hyndai; haduh mynta, kum ha kine ki jaka, ki briew ki dang bat pyrkhing ia la ka kñia ka khriam ban bha ka ïew ka hat bad ka duwar ka lynti.

XXII

U MAWNAM JONG U BOR

Ka ju long ka rukom jong ki riewhyndai ban pynieng Maw Nam Maw Kyrteng ia la ki Rangbah ialeh thma, ne ki Khla ka wait kiba la iap rangbah ha pdeng ka jingialeh bad la u nongshun. Kim ju khein ruh ia ki kum kiba iap mynsaw iap snam, ne leh ia ka met iap jong ki kum ia ka jong kito kiba iap tyrut iap smer. Ki *thangkher* ne tep don burom ia ki ryngkat bad ka niam ka rukom kaba biang, bad ia ka lut ka sep baroh ki kit hi kiba khraw bad ka Hima baroh kawei. Ki ñiew ia ki ba ki long ki nongiada ia la ka shnong bad ka hima, bad ba ki ieng bad pat rangbah namar la ka hok. Kiba ha ïng ha sem bad ki kur ki jaid baroh kim ju sngew eiei haba ki iap namar la ka ri, bad haba ki iohi leilei ba ka niewkor ia ka jingshakri jong ki ia ka. Naduh hyndai u Khun Khasi Khara baroh u leh burom ia ka met iap, bad haduh mynta kane ka dang sah ha pdeng jong ngi, bad ka long ka akor kaba pynpaw ba ngim dei ki riewkhlaw naduh hyndai. Lada rem ne jop ia ka thma, ki pynieng ki Maw Nam Maw Kyrteng ia ki, ba kan sah ka jingiathuhkhana pateng pakit shaphang jong ki ha la ki khun ki ksiew. Ka thma kam ju long thala; ki da pyrshang shuwa ban wad da ki lynti kiba jem ba padum, biang pa biang, para mamla. Ki sheptieng ia ka 'lei Ramshandi ban shu ia pynum ryndang um snam thala. Ki long ki riewshlur bad ki riew bat hok bat niam.

Ki ong, ki don ki shnong ha kiba ia ki Maw Nam Maw Kyrteng ki pynieng ha ki ar liang lynti shnong, ki da sdang

naduh uba jrong tam haduh uba lyngkot eh ter-ter, katkum ka jingkhraw jingdonnam ki kam ba kita ki riewshlur ki la leh. Ki kyrteng jong kine ki khlawait, ym don shuh ba tip mynta. Hangne hangtai ngi shem kum kine ki maw; hynrei, kito kiba ki thung tang marwei, ki dang sah hangne hangtai ki kyrteng bad ki jingiathuhkhana shaphang jong ki haduh mynta.

U don uwei u Maw Nam harud ba iaid lynti kaba na Laitumkhrah-Nongthymmai sha Laitkor bad kaba leit poi sha Smit, ha lait lum Jynriew, uba ki thung nam hyndai ia u Bor, bad ki khot ia u, *u Maw Iap Bor.* Ki ong, hajan une u maw ka la ju don ka Nan ki Syiem Shyllong, hynrei mynta la bun snem ka la dam noh. Kane ka jaka ka long kaba pyngngad shibun. Ki briew kiba leit ba wan ki sngewbha ban shong kai halor jong u bad ban peit kai ia ka jingitynnad jong ka pyrthei mariang sawdong kito ki phang. Ki nongwan ïew wan hat bad ki nongkit jingkit, tlang bad lyiur, ki pynshet la ki jingkit jingbah ban shong kai pyngngad bad ban niad ia ka syep ka syar kaba theh na ka met jong ki ha kane ka jaka. Mynmiet haba khuid bha ka bneng ki sharak elektrik ki shai itynnad kum ki ñiangbading ha ki dong ki lad jong ka sor Shillong baroh

Ki ong, shisien la khie ka thma kaba jur hapdeng ki Syiem Jaintia bad ki Syiem Shyllong. Kane ka thma ka la neh slem, bad ka la long kawei na ki thma kiba jur eh ba la ialeh hapdeng jong ki U rangbah jong u paid Jaiutia u dei u Ksan Nongbah, bad u jong ki Syiem Shyllong pat u Bor. Kine baroh ar ngut ki dei ki briew kiba stad bad ba khlain shibun eh ha ka kam ialeh thma. U Ksan bad la ki kynhun u la jop ia ki shnong kiba kham bun jong ka

Mawshai Laishnat. Hynrei ym shym la lah satia ban wan jop ia ka Nongjrong bad ki Kut Nongpluh bad Nonglwai. Ka Nongjrong ka long ka shnong kaba halor u lum bad ka long ka jaka kaba bit eh ban ap bad syntiat ia ki nongshun. Nalor kata, ka long ka jaka kaba kham pahuh ki lyngkha sawdong jong ka, kumta ki briew ki lah ban shong kut kham slem hangne. Ki la pynap pahara da ki briew baroh sawdong ia ka shnong, bad sngi bad miet, bad ha ki sharing lum, ki pynap da ki maw ba la teh da ki jyrmi kiba jwat. Ki tang shu sdang tur ki paid u Ksan, ki pom ia kita ki jyrmi bad ki siat da ki khnam. Ynda ki la iohi ia kane, ki la kynran noh bad ki la nang wan jop ter shi ter, kat haba ki ia kynduh ia ki paid u Bor. Khadduh ki la wan poi ha ki ranab u lum Shyllong. Hangne ka la don ka jingiaum snam kaba jur ha pdeng kine ki ar liang. Imat kumba ka thma kan long pyrshah ia u Bor bad la ki paid, hynrei, ha kaba khadduh, da ka jingiarap jong ki briew na ri War, hapoh ka jingialam jong u Nongrum, ka thma ka la kylla bad la beh krad ia ki paid jong u Ksan, ryngkat bad ka jingjulor kaba khraw. Ha pdeng kata ka jingialeh, ki briew u Ksan ki la ioh pyniap ia u Bor ha '*Law Jynriew*' kaba long ha kata ka por ka lawbah lawsan suda. Ynda la kut ka thma, ki la thang la tep don burom ia u Bor ryngkat bad ka niam ka rukom kaba biang; bad ki la thung Maw Nam ha kane ka jaka ban sah jingkynmaw ia ki kam jong u baroh, namar la ka shnong ka muluk, bad ki khot ia une u maw *u Maw lap Bor* haduh mynta.

Shaneng une u maw ka don ka shnong Laitkor, bad sharum jong u pat ka don ka Kut ialeh thma kaba naduh hyndai ia kaba la shoa da ki Syiem Shyllong, ha kata ka por

ba ki ialeh thma bad ki Sviem Jaintia. Haduh mynta ki dang khot ia kane ka jaka, ***ka Kut.***

Bunsein ngi shem, ki jingiathuhkhana tymmen kiba phylla shibun, na ki kyrteng ba la jer ia ki shnong, ki jaka, bad ki jingtei nam ki riewhyndai. Kine baroh ki iarap ia ngi ki Longdien ban buddien bad ban seng ia ka History u Khun Khasi Pnar lashai lashisngi.

XXIII.

KA RI JAINTIA BAD KI SYIEM HYNDAI

Ngim lah ban ong ha kano ka iukom la synshar ia ka ri Jaintia, ha ki spah snem ba la lah Ka ri Jaintia baroh kawei ka long kumba 2106 sq. mile. Hynrei, ka don kawei ka jingiathuhkhana paten ki tymmen shaphang ka jingsdang jong ki Syiem Sutnga, na uta u kthaw tymmen jong ki, **U Loh Ryndi.** Ka shnong Sutnga ka long kumba 20 mail shaphang mihngi na Jowai. Ki ong, U Loh Ryudi u la shong samla haduh ba u la rangbah bha, namar ba um i mon ia ki samla kiba na kata ka shnong. Ha kawei ka sngi u la leit khwai dohkha na ka **Waikhyrwi.** Kane ka wah ka long kumba ar mail sha sepngi na Sutnga. U la minot baroh shisngi, hynrei um man dait satia tang iwei i kha rit ruh. Kumta u la iaid ia ka wah ter shi ter, bad khadduh u la poi ha kawei ka thwei kaba jylliew eh. U tang shu pashat, ka la dait kawei ka dohkha kaba heh bad itynnad shibun eh. U dait tang kata kawei baroh shisngi, bad ynda la janmiet u la leit phai noh sha ïng. U la wah ia kata ka ruh bad ka dohkha ha tyngier, u da mut ban shet ia ka mynstep. Hynrei ha kata ka sngi u la klet ban shet ia ka. Kumne u iai klet man ka sngi. Ha kita ki sngi baroh, u la shem ba ia ka ïng ka sam la sumar bad sar khuid oha naduh ki kyrdong kynshrot, bad ba la lah pynshet manore ia ka ja ka jhur jong u ha ïng. U la kylli na la ki paramarjan la ki la iohi iano iano kiba la wan pynleh ia kine ki kam jong u, hynrei baroh ki la ong ba kim shym iohi

ban don mano mano ba leit rung ha ïng jong u. Kumta u la kut jingmut ban shu ap syntiat noh. Ha kata ka sngi, u la mih dang step-na ïng bad u la leit ialam la ki ksew baroh sha lum. Hynrei tang dap katto katne por, u la teh ia ki ksew jong u ha ka sem lyngkha, bad u la leit phai pat sha shnong, shuwa ban dap shiteng sngi. U la rieh khop ha kyndong, bad hamar ba la kynjah bha jar ka shnong ka thaw, u la iohi ia kata ka dohkha ba ka hiar na kata ka ruh da ka maia aiure, bad ba ka la kylla briew. Ka la sdang ban sait ban khlieng bad ban sumar ia ka ïng ka sem baroh. Ynda ka la lah shet lah tiew, bad hamar ba kan sa rung pat shapoh ka ruh, u la mih kynsan bluit bad u la kem ia ka. Ka long kaba bhabriew bad stem kum ka 'tiewlasubon. U la ibha ia ka, bad ka ruh ka la kohnguh ban shong ban, sah noh bad u. Kumta u la pynbna ha shnong ha thaw baroh shaphang kane ka jingjia. bad ki briew baroh ki la sngewphylla eh ia kane ka briew. Bad naduh kata ka por ki khot ia ka ka **Lidohkha**. Kine baroh shi tnga ki la im suk im sain shibun hangta- bad ki briew namar kane ka jingjia ba phylla ki la mon sngewbha ba kan long Syiem noh ma ka bad ki khun jong ka pateng la pateng halor jong ki. **Bad ia** kata ka thwei na kaba u la ngat ia ka Lidohkha la khot haduh mynta ka **Thwei Syiem.**

Hynrei ki don ruh kiba tharai ba une u Loh y ndi u la shongkurim ia ka khynnah kynthei hindu, namar u long u nongkhaï uba sha't leit barabor sha Sylhet bad ba u shu pynbna ia kane ka khubor khnang ba ki briew kin nym sngewsih ia u ba u shongkurim ia ka briew ka bym ia dei para jaid. Ki ong ruh- ba ym shym slem hadien ba u la lah shongkurim ia ka, ba u la kylla hindu; bad ba u la leit sah

noh sha Jaintiapur, u da iehnoh ia ka Ilaka Sutnga hapoh ka jingpyniaid u Dolloi

Ka Lidohkha ka la ioh lai ngut ki khun kynthei kiba bhabriew bad kiba sian shibun eh; ka Ngap, ka **Bon** bad **ka Nga**. Na ka Ngap ka khun nyngkong la mih **ka jaid Phyrngap** kaba la leit shong sha Nongkhlieh, kaba shaphang mihngi na Sutnga. Na ka Bon pat mih ka **jaid Syiem Lieh** kaba ha Khadsawphra, bad ka la leit long Syiem ha ka Hima Nongkhlaw. Na ka **Nga,** ka khun khadduh ka la mih ka **jaid Sutnga,** na kaba ki mih baroh ki Syiem jaintia shuwa ba kan wan poi ka jingsynshar ka Sorkar Phareng. Ki ong ka ju long ka dustur jong ki Syiem Sutnga ba ki khun khadduh ki long Syiem ha ka ri Jaintia.

U Syiem Jaintia u la hiar thmai a ki Ahom kiba shong hajan Sylhet. U la jop ia ki bad u la knieh noh ia katto katne na ki jaka jong ki, bad na ka bynta ka jingbit ka jingsynshar u la kynriah noh ia la ka nongbah sha Jaintiapur, bad u la thung da ki 20 ngut ki Daloi bad ar Sardar ban mih ban pyniaid ia ka ri. U la pynlong ia ka Nartiang ka jaka shong lyiur bad ia ka Jaintiapur ka jaka shong tlang jong u

Haba ki briew ha ka ri ki dang dum, ki sngewbha ban kynriah na kawei ka jaka sha kawei pat man ka teng Kumta ki briew ki wan tuid suki suki na shaphang mihngi sha sepngi na ri Jaintia sha ri Khasi. Ha kata ka por ki briew kim pat sngew donkam ban rep pynthor. Ki im da kaba shu rep lum; ki pyngngat ia ki dieng bad thang ia ki khlaw. Kane ka rukom rep kaba pynjulor shibun ia ki khlaw bad kaba pynduh ia ki jor jong ka khyndew. Ki rep tang ar snem ne ha kata ka jaka bad ki la dei ban leit wad jaka kham sha

jngai pat bad ban ap sa kumba khadsan ne arphew snem shuwa ba kin bit ban rep biang ha kata ka jaka. Khnang ban bit ka rep ka riang ki la dei ban kyntiap jaka man ka teng, bad suki pa suki ki pra, ki phet, ki poi kylleng. Kane ka pynlong ruh ia ki briew, kiba duk shibun eh. Hynrei mian-pa-mian, ki Syiem, ki Lyngskor bad ki Dolloi ki la pynshlur ia ki briew ban rep pynthor bad ban pynkhein ia ki shrah bad pyngngat ia ki lawbah harud ki phud wah. Kane ka long ka rukom rep kaba shitom bad shim por hynrei kaba neh. rta bad kaba bat ia ka shnong ka thaw shi jaka. Kumta ki briew suki suki ki la iohi ia ka jingmyntoi jong kane ka rukom rep, bad ki la sdang ban man bha. Ha kane ka rukom ki briew ki la pynlong hali ia ki phud wah baroh kylleng ka ri. Ia kine ki pynthor ki khot ki **Buhiaij** ne ki **Hali Kynti**, bad ki ju lait na ki khajna baroh.

Ki briew kim pat don la ka thoh ka tar ha kata ka por. Dei ynda la shim ka Sorkar ia ka ri Jaintia, ha ka snem 1835 ba la sdang ban pynshai ia ka ri lyngba ki skul rit bad ki skul pdeng jong ki Mission, lem bad ka jingai kti lem ka Sorkar. Mynta ka ri ka la nang shai, bad ka la idonkam eh ban ioh ki skul kiba kham shaneng, bad kan long ka jingkyrkhu ia u paidbah lada lah ban nang ioh ki skul kiba kham bha bad kham shaneng shuh shuh. Ka bor jong ka jingshai ka Khubor ba Bha bad ki Skul, ka long kaba shynna katta katta kat sha ba kine ki la poi ha ka Ri. Ka Ri jong ngi ka long kaba rit, hynrei ki jaid skul ki long kiba bun kiba la wan ban pynshai ia ka. Ynda ki briew ki la sngewthuh ia ka jingkordor jong ka jingstad kin sa nang tei la ki Skul Trairi ha ki dong ki lad baroh ban kyntiew ia la ka jaid bynriew.

U Sajar Nangli

Shisien ha ri Jaintia la don uwei u Khlawait uba stad bad uba bha shibun eh, uba kyrteng u Sajar Nangli. U long u kynja Lyngskor Rangbah ka hima baroh kawei, bad u pyniaid, u khmih ma u ia ki kam baroh hapoh u Syiem. Une u la nang khraw bor katba nang mih kawei pa kawei ka sngi. Kane ka la pynsheptieng ia u Syiem, bad u la syier ioh kumno-re-kumno un knieh noh ia ka long Syiem na u. Kumta u la bishni shibun eh ia u, namar ba u iohi ba ka hima ka shaniah bad ka bud ia u. U ju shong ha Jaintiapur lem bad u Syiem, bad u ju iaid sawdong ka ri ban sneng ban kraw bad ban peit ban pynbeit ia ki kam ki duk ka ri baroh kawei. Ha kane ka rukom u la shakri hok ia la ka ri, bad u la long kum u **Korbar-ri Rangbah** ka hima. Hynrei khnang ban pynduh bor bad ban pyniap ia u Sajar, u Syiem u la phah kyrwoh sha ki Dolloi, ki Basan bad ki khmat rangbah ka Ri baroh kawei ban ia shem ia u ha Jaintiapur. Kumta la wan lut baroh ki rangbah na ki dong ki shnat ka hima, bad u la thaw ka Jingkhawai Syiem kaba khraw hangta. Ha kata ka jingkhawai, u Syiem u la phah ia ki briew jong u ban ai jingbam ar jaka; ia kito kiba makhane ia u bad kito kiba makhane ia u Sajar Nangli. U la phah ba kin ai ja ia ki paid jong u Sajar ha ki sla madei mata, bad da ka jhur ka jhep suda, katba ia la ki paid pat, u ai da ka doh ka kah suda, ha ki lakait lamet. Ki paid u Sajar ki la sngewsih eh ia kane ka jingleh ibein briew u Syiem ia ki, bad ki la khih ban ieng da ka wait pyrshah ia u ha kata ka por. U Sajar, ynda la maham ia u da kawei ka tymmen shaphang ka jingthmu basniew u Syiem pyrshah ia u, u la dih shi tyndong ka snam

syiar bad u la prie da ka snam ha kata ka jingkhawai. Ki briew jong u ki la rah ia u mar-mar nangta, bad ki la iathuh ia u ba kin ialeh pyrshah ia u Syiem, hynrei u la khang ia ki, bad u la ong ba ka long kaba sang ban leh kum kata ka kam ia la u Syiem u Kmie. Da kane ka buit u la ioh lad ban phet noh ryngkat bad la ki nongbud na kata ka jingialang. U la poi ha *Thad Laskein*. Ha kane ka jaka u la ai hukum ba kin shongthait, bad ba kin tih marshitdong ryntieh bad rong mar shi kieng ka khyndew ban thaw pung, khnang ban pynsah nam ia kane ka jingphet jong u na ka jingshet kylla jong u Syiem pyrshah ia u. Ki briew u Syiem ki la wan beh nadien jong u. U la phet sha Nartiang, kaba long kumba san ne hynriew mail shaphang shatei na Thad Laskein. Nangta ruh u la dei ban phet, namar ba u Syiem bad la ki paid ki bud dien ia u sia-shi-sia. Khadduh u la phet sha ka Hima u Dolloi Hadem, bad u la thaw kawei ka kut hangta; hangta ruh ka don ka pung, kaba khlem um, kum ka Thad Laskein haduh mynta. Hynrei, u la sngewthuh ba um lah ban kiar na ka thma lada un shong hapoh la ka ri, te khnang ban lait na kata, u la ong ia la ki paid shuwa ba un phet nangta, kumne:

"Ko Khun, Ko Hajar, ba bud ba snoh ha nga lyngba ka um ka ding baroh shi katta, ha sngap: shirta nga la shakri hok ia la ka shnong ka muluk bad shisien ngam ju pynlah ia ka hukum u Syiem u Kmie, bad haduh mynta ngam sngew hok ba ngan rah la ka kti pyrshah ia la u Syiem. Hynrei u Syiem u la siar la ka wait pyrshah ia nga, bad u bud nadien jong nga, kum u nongshun jong u. Mynta ngam mon shuh ban shong ha la ka ri, bad nga la smai ha ki blei ba ngan nym sah shuh hangne. Kumno, phin bud ia nga ne phin leit phai pat sha la u Syiem bad ka Hima?" Hangta

baroh ki la ong, "Ngin iap ryngkat, ngin im ryngkat bad phi; ngin iaid lyngba ka um ka ding bad phi shano shano kat sha ba phi ialam." Hangta u la ong biang, "Te, lada kane kaba phi ong baroh ka long ka jingkwah ba shisha jong phi, bud ia nga mynta hi ka sngi. Ngin phet sha kano ma ka liang kaba wan beh ka jingiwbih "*Sohlong Jaiphor Amirphor*". U la sma ia ka lyer ba shaphang sepngi, hangta u la ong, "Waw! ka jingiwkhong: ka sma Thlen ka sma Iwli!" U phai shaphang mihngi, bad u la ong: "Ka jingiwbih *Sohlong Jaiphor -Amirphor* kaba la kein noh! Ia, ngin ia leit sha mihngi" Ki la mih baroh bad ki la ryngkang ia ka Kupli. Harud jong kane ka lynti, ki don shibun ki dak ba u la iehnoh u Sajar Nangli bad la ki paid, mynba u la phet noh na la ka ri. U don haduh mynta u *dieng sohmynken* uba la long diengbah, bad ki ngeit ba u la thung ma u. Na Hadem, ki ong, u la phet sha Burma bad um shym wan phai shuh sha kine ki lum ba itynnad jong ngi. Ki ong ruh ba ka don ka jingiasriem jong ngi bad ki Burmese ha ka dur ka dar bad ki bun ki rukom.

Ki tymmen ki ju iathuhkhana haduh mynta mynne shaphang ka jingbun u Paid jong u Sajar, kiba la ia im ryngkat bad bud ia u lynter katba u dang sah ha kane ka ri jong ngi. Ynda u la phet noh, ki kynhun hadien ki kynhun ki la bud ia u. Ki ong, haba ka kynhun kaba lam khmat ka khet bad pam ia ki dieng ki sieij, ki kynhun kiba bud kham hadien ki lap ba kine baroh ki la lah sei lung na dyngkhong ne na ki jaka ba ki pom. Na kane ngi sngewthuh ruh ba kine ki kynhun kim shym shim por slem ban bud kawei hadien kawei pat.

U Iang Dolloi, *bam kwai ha ïng u Blei*, uba na Sutnga uba la iap la katto katne snem mynta, u long uba tip shibun

eh shaphang kine ki jingiathuhkhana; bad ngi sngewnguh shibun ia ki lok kiba la iarap ha kaba ia ai pateng ia kine ki jingtip ba kordor eh shaphang ka jingsdang jong ki Syiem Sutnga bad u Sajar Nangli. Ki don shibun kiei kiei kiba une u Sajar Nangli u la leh, bad lehse ngin dang ioh pule shuh shuh shaphang jong u hadien, ynda la kham ioh jingtip shuh shuh.

XXIV.

KA PUBON HA SYNDAI

(Bad ka Dur U Jumai)

Kane ka Pubon ka don shaphang shathie lam mihngi na ka shnong Syndai, War Jaintia. Ka long kaba donnam bad kaba itynnad shibun. Ka pher na kiwei pat ki Pubon ba ngi shem ha kane ka Ri, namar ki hindu ki ngeit ba ka dei ka jaka shong jong ki blei jong ki. Ka don ar tylli ki par; kawei kaba kham jan, bad kawei pat kaba kham jlan. Hynrei ki briew ki kham sngewbha ban ngam ia kata kawei kaba kham lyngkot. Ka long ha kawei ka khlaw kaba dap da ki maw khohruh khohram suda; ka long kaba ma shibun eh ban iaid kulmai ha kine ki jaka namar ki don ki mawramsong kiba nep, bad lada kum lait ka kti ka kjat lah ruh ban ur bad mynsaw jur. Hamar ban sa kut ka par jong kaba nyngkong, ka pei lyngba kum ka jingkhang ït ne pongshai. Ka lyer kaba wan rung na bar ka long kaba sngewtynnad bad pyngngad shibun kham tam lei lei ynda la dih kham slem ia ka 'er-krem kaba don hangta hapoh.

Ki nongngam pubon kumba ju long tem sha kiwei de ki jaka ki dei ban da taiar lypa ka ding ka theh kaba biang; ki donkam ban rah shibun u prew ne ki dong musa, shuwa ba kin leit rung shapoh. Ha ki katto katne ki bynta jong ka ki don ki kamra kiba kylluid shibun. Ki don ki maw kiba kum ki rishot bah bad ki rishot rit bad kiba kum ki mawbynna ba la stab bha. Hajan ba kut jong kane ka krem ki don ki nar bad uwei u maw pyllun ia uba ki dkhar na

kylleng sawdong ki wan ban mane blei. Ha ka sad jong kane ka pubon lah ban iohi ia ki dur ha ki maw ramsong kiba long kum ki dieng ba la pynshad bha. Ki don ruh kiba kum ki shyieng krung jong ki mrad, ki thapniang pukni, ki waitlam bad ki sum. Ha ki jaka jaka pat, ka um ka jreiñ na khap jong kine ki maw. Kine ki maw ki ishyrkhei shibun; ki i kumba kin ngat bad tap op ia ki briew baroh kiba leit rung shapoh krem. Ki don shibun ki thapbawa kiba heh kat ki nub, bad ka jingjrong ki pungkjat jong ki kat shitda rangbah ne antad. Ki dkhar kim shah ban pyniap ia ki.

Ha ka por tlang, ki khar hindu ki leit da ki kynhun na kylleng ka ri India, ban mane blei hangta. Ki ialam la ki khun ki kti bad ki pynkit ia kiba khrew ba khriap baroh shata. Wat ki tymmen ki bym lah shuh ban khie ruh, ki wan pynkit man ka snem. Ki ong, ba lada kin iap ha ka por ba ki don ha kane ka jaka, ki blei jong ki kin pdiang hun ia ki, bad kin poi beit sha ka jaka kaba suk. Kine ki briew shuwa ba kin leit phai sha la ki shnong, ki ju bret tyngka ne peisa hapoh krem. Ka long ka jingsngew bad ka dustur jong ki, ba kim bit ban shu mih thylli khlem da noh ei ei sha la ki blei ki dken hangta.

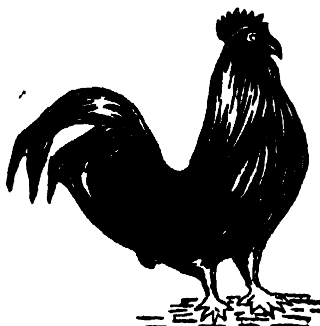
Kum ha kita ki por ba wan kiew ki dkhar, u ju don uwei u pukir-blei uba ap ia kata ka krem. U shong hangta baroh shitlang. U die ha kine ki briew ia ka um kaba mih nangta napoh pubon. Ki khein kor shibun eh ia ka bad ki pyndonkam ia ka ha kaba lehniam lehrukom. Kito kiba ioh ba kot, ki thied ia kane ka um da ka dor kaba rem. Une u pukir u ioh peisa shibun da kane ka rukom, bad u bysa ia la ki para pukir da kane ka kamai ba u ioh

nangta. U sumar shibun ia kane ka um, bad um shah iano iano ruh ban leh thala ia ka.

Hajan jong kane ka shnong ka don ka dur jong U Jumai. Kane ka ia sriem eh ia ka dur jong ka jakoid. Ki don ruh kiba pyniasriem ia ka kum ka dur briew. La stah ia kane ka dur halor uwei u maw, bad ha ki kjat jong une u Jumai ki don ki dak jong ki kynjri. Ki don kiba ngeit, ba dei ha kane ka jaka ba la khum ia u Jumai hyndai, mynba u la wan sha kine ki lum ban khynniuh ia kane ka ri, bad lada ym shym la ioh khum ioh teh ia u, un jin da la pynngop bad pynngam ia kine ki lum jong ngi baroh ha kata ka por.

Ka Syndai ka long ka jaka kaba pyngngad shibun eh ha ka por Tlang. Mynta la kham suk ka lynti ban leit ban wan, namar ba la don ka surok motor naduh Shillong haduh Dawki. Kine ki lynti thymmai, ki la long ka jingkyrkhu kaba khraw ia ki briew kiba shong sha kito ki phang ri War. Ka jingkhaï soh, kwai, tympew, dohkha bad kiwei kiwei de ki jingmih na kine ki thain la lah ban shalan da kaba suk sha kiwei kiwei ki shnong bad sha Shillong.

Ym don ki jaka kiba kham sngewtynnad ban iaid pyngngad nalor ki thain ri War bad ri Bhoi ha ka por Tlang. Ki khynnah skul ki dei ban iaid kai kylleng kine ki shnong ha ki por shuti, khnang ba kin kham tip bad sngewthuh ia la ka ri. Lada ngi ieit ia la ka ri, ngi dei ban tip bha shaphang jong ka. Ym don uno uno ruh u briew uba ieit ia la ka ri, pynban u bym tip eiei ruh shaphang jong ka.

XXV

U RANGIARKHAD KSAN DORBAR DON KORBAR,

Myndang sah ka Jingkieng Sohpet Bneng u Hynñiew u la wan shong rep sha kane ka Pyrthei, bad u Khyndai ruh u ialeit iawan barabor Hynrei une u Hynñiew, da ka jingpynshoi jong u Ksuid, u la leh pop, bad kane ka pop jong u ka la nangkhraw nangkhraw katba nangmih kawei pa kawei ka sngi. U Blei u la iohi ia kane bad um sngewbha shuh ba un ialeit iawan bad u Khyndai, ba ioh un pynbyrsieh ia u ruh da ka pop bad ka sang jong u. Bad namar kata ka daw, U Blei u la khet noh ia kane ka Jingkieng Ksiar. Naduh kata ka por, u Khyndai u la sah sha la sha jrong bad u Hynñiew u la sah noh sha tbian bad ka bneng ka la kiew noh soit sha jrong sha ki Khlur. Ka pop jong u Hynñiew ka la krei bad khraw haduh katta, ba wat ka Sngi ka la lehrain ban pynshai ia ka pyrthei namar kane. Kane

ka pop ka la sdang na i symbai iba rit eh, hynrei ka la nangheh, bad nangpyiar ha ka dohnud briew kat haduh ba ki tnad jong ka, ki la kah dum ia ka khmat jong ka Sngi baroh kawei. Kumta la tap dum ka Diengïei ia ka Pyrthei thlip, bad la mih ka jingkulmar ka bym lah ong shuh hapdeng ki Laiphew Doh bad ki Laiphew jingthaw jong ka jingpynlong. Hadien kata, ka la mih ka jinglynñiar shla na ki, ba ki khot kyrpad ia U Trai Nongthaw ba un map un sngewsynei ia ki. U ruh namar ba U ieit ia la ki jingthaw, u la shahshkor ia ka jinglynñiar jong ki, bad u la khot ia ki sha ka *Dorbar-Bneng* jong U. Namar ka jingleh sniew u bynriew, u laiphew doh bad laiphew jingthaw u la dei ban shah shitom lang. Ha kata ka Dorbar-Bneng ia u briew la pynieng shiliang, bad ia u Laiphew Doh bad Laiphew Jingthaw baroh ha kawei pat ka liang, bad ki la ia ap ia ka bishar hok na khmat kata ka Dorbar-Blei. Te la mih ka jingkylli na ka Blei lada don kino kino napdeng ki jingthaw baroh, kiba hok ki ban kit khlieh ia ka ban bishar hok ia kane ka kam. Ki Laiphew Mrad baroh ki la ong ba ki long kiba hok bad kiba lah ban kit khlieh ia ka ban bishar hok ia kane ka kam. Kumta la tohkit bad bishar bniah ia ki biang pa biang ha khmat kata ka Dorbar la ki long shisha ne em kumta. Hadien kata ka la mih pat sa kawei ka jingkylli lada ki nud ne em ban shah pyniap bad ban shah pied ia ka kpoh jong ki khnang ban ioh bishar ia u Dohnud Dohnam jong ki la ki long shisha ne em kiba khuid kumba ki ong bad la ki long ne em kiba khlem ka thoh ka thung ne ka kjap ka star kaba kumno kumno hapoh jong ki kumba la buh hok sam hok naduh kaba mynnyngkong. Baroh ki la sheptieng ia ka Jingiap bad kim nud ban kit khlieh ia kane ka kam.

Namar ba ym don mano mano shuh ba nud ban korbar hok la mih pat sa shisien ka jingkylli lada don mano mano ba dang jah na kata ka Dorbar, bad ki la shem ba dei sa tang u Syiar. Une u khun ka lymboit ka lymbiang, u khun ka kup shiteng ka phong shiteng, u Rangiarkhad na krem lamet na krem latang, u buhrieh ia lade ba u lehrain ia la ka jinglyngkhuid, u la ong ba u long uba hok uba tlem, bad ba un kit khlieh ma u ia ka ban bishar hok ia kane ka kam. U la kohnguh ruh ba un shah pied ia la ka kpoh, bad ban khlaw ia u dohnud bad u rwieng jong u hangta ha khmat ka Dorbar, bad ba un shah ryndang ma u ia ka lait ka let u bynriew baroh. La tohkit bad la khmih bniah ia u hangta, bad la shem ba u long shisha kumta.

Nangta, la pynieng kyrpang ia u marwei hapdeng jong kita ki jingthaw bad ki laiphew doh baroh, kiba her, kiba par bad kiba jngi. La pynthiah ia u ha khmat ka Duwan Dupat; la pied ia ka kpoh jong u wak, bad la khlaw ia u Dohnud bad u Rwieng jong u shabar, ha khmat kata ka Dorbar. Te la shem ba u Dohnud bad u Rwieng ki khuid ki bha bad ba kim don jingduna eiei ruh em; kim don ka thoh ka thung, ka kjap ka star, ka kad ka tar, ne ka brain ka briah hynrei ki biang ki bha kumba la buh hok na mynnyngkong ka sngi. Baroh ki la iohi ia kane, bad ki la ia rai ba un long ma u, u Rangbinong u Rangbishon, Ksan Dorbar Don Korbar, bad ba un pynshai pynbha pat ia ka pyrthei, ban bha ka shong ka sah u khunbynriew. Te u khunbynriew u la ioh jinghikai nangta na khmat ka Blei, kumno ban Khad bad Kñia Syiar, bad kumno ban peit ban bishar ia ka dak ka shin ha u Dohnud bad u Rwieng jong u. Haba ka la shong ka nia ka jutang, u khuid u bha u dap u biang, nadong shadong, kumba u long ha khmat kata ka

Dorbar blei. Ka dak U Blei ha u Rwieng ka long ha ka 'nat kaba sha kamon; bad ka joug u briew pat ha ka 'nat kaba sha kadiang, haba bat ban peit ia u Rwieng. Haba la hun la sngewbha U Blei, bad ba U ap ia ka jutang u bynriew, ka 'nat kaba sha kamon ka kham hiar hapoh, bad ka 'nat kaba sha kadiang ka kham kiew halor. Dei da kumta ba la bteng pat ia ka jingkieng Ksiar Sohpet Bneng; la ieng rangbah u briew, bad la suk lyngngai U Blei, bad naduh kata la don pat ka jingiasngewthuh hapdeng u briew bad U Blei.

Hadien kata la pynsngew ha khmat ka Dorbar ba u Syiar un long u Rangiarkhad, u Rangbinong u Rangbishon, Ksan Dorbar Don Korbar, ha khmat ka hok ka shi kyntien, bad ba un korbar hok ha khmat ka Duwan Dupat u khun bynriew. La ai ruh ka hukum na khmat ka Blei ba un leit kiew ma u ha Dwar ha Tyngkong ka Sngi, ban bishar ban pynshong, bad ban pynshai pat ia ka Pyrthei. Ha khmat kata ka Dorbar, te la shim pat ia u Syiar na khmat ka Duwan, bad la pynbha bad pynim biang ia u, bad baroh ki la hun ba u long ma u, uba bitnam ban long u Ksiang hapdeng u bynriew bad ka Blei. La ai ia u, u Tdong u Ryniaw bad ka riam ka beit kaba biang. Ynda u la im pat, u la ialam lynti ia ki baroh sha ka Pyrthei: u la kynih lai sien, bad hadien kata, la shai kdar ka pyrthei, sa shisien pat. Naduh kata ka por, u Laiphew Jingthaw bad u Laiphew Doh baroh um nang kren briew shuh.

Ki Jingthaw bad ki Laiphew Doh baroh, ki la kmen ki la sngewbha pat, ba ka la shat jingshai pat ka sngi, bad u khun bynriw baroh, u la shong suk shong sain shi por. U la rakhe ia ki ain bad ki hukum ka Blei nadong shadong, ha ka jingkhuid bad ka jingsynlar baroh. Hynrei katba

nangiaid ki sngi ki snem, u briew u la nangthaw stad bun ki jingleh niam leh rukom ha ki kam ki duk baroh. U la thaw stad ki laiphew kyrdan, ki laiphew kyrnah, ki jinglehniam leh rukom ia kiba im bad kiba iap kumjuh, khlem da ioh ka Hukum na khmat ka Blei ka Dorbar. Te katba u nangleh kumne, u nangngam ha ka pon bad ka jingsniew, bad u nangbakla na ka Lynti bad ka Jingshisha, bad ka Hok ka shi Kyntien, ba la buh hok ia ki. Nangta, ka phalang ka nia ka jutang ha ka kheiñ ka khai, sa khraw ka siar ka lait kylla, sa im u siar u shan hapdeng u khun bynriew mynta. Nangta, kam shong shuh ka nia ka jutang ba buh hok na khmat ka Dorbar-blei, bad kam kup shuh ka shat ka khein bad ka kñia ka khriam baroh. Nangta, u khun bynriew um ithuh shuh ia ka dak ka shin ha ka pylleng bad u Syiar, ba la jyllei eh ka laiphew synrum ba thaw stad u briew. Kane baroh '*ka dei ka thaw briew*', ong u Khraw Jutang jong ka Sngi Kyllung u 'Nai Kyllung.

XXVI

KI JINGDUWAI U KHUN KHASI

1. Haba Khad Syiar

Ngi u briew ngi don Khadhynriew;
Hynñiew ha tbian Khyndai ha jrong;
Na ka Hukum Blei, u Syiar uba kong
Ka Jutang, u Rang-Iarkhad, ka Sngi Nyngkong:
"Ko Rang-Iarkhad, ko ba kong ka Jutang!
"Nyngkong ka Sngi: shah ryndang ma Me,
"Ia nga u Khun Hynñiew ha tbian:
"Nga pyrta ia ka Dorbar Blei—
"Khyndai ha jrong, bad nga u Khun, Hynñiew ha tbian:
"Khyndai ha jrong Nyngkong ka Sngi,
"Ka Hukum Blei ka don:
"Mynta nga snoh ha kata, ko Blei:
"U (*kyrteng*) la shitom lyndang pyllup:
"Nangno ka wan jia ha pdeng ka long briew,
"Ba u lyndang u pyllup kumno?
"Ko Rang-Iarkhad—u shah ryndang u kit ryndang,
"Ia nga u khun bynriew:
"Kaei kaba wan jied nia,
"Na khmat Phi ka Blei, ba lait ba palat!
"Haba jied nia Phi ka Blei, to thoh to thung,
"Ha khmat u Briew ha khmat u Blei,
"Haba jied nia ma Phi kumta."

Haba ym shym jied nia ka Blei, u bteng pat kumne :—
"Haba ym shym jied nia ma Phi ka Blei,
"Iathum iabat u Briew u Blei,
"Ba un koit un khiah u Briew:
"Law ka thoh ka tar, law ka brian ka briah,
"Ka syngkhat ka buh dak:
"Tylli u Shotbah, tylli u shotrit,
"Iathum iabat u Briew u Blei,
"Da pai khmut pai khmat, da ka Hukum ka Kular:
"Ka thaw briew ngam bat:
"Nga bat tang ka Hok ka shi Kyntien,
"Na khmat **Phi ka Blei,**
"Ku-Ri-Ei"

---

2. HABA LA KOIT LA BHA

"Ko Blei,
"Kumba la suk ma Phi ka Blei,
"U la koit la khiah:
"Nga pynsngew ia kata sha khmat Phi ka Blei—
"U Dkhot u Lamjew, ha khmat ka Sla ka Duwan,
"Ba un nym don shuh ka lyndang ka pyllup,
"Kum hynnin kum hynne:
"Jutang Blei, shi kyntien:
"Jutang briew, shi byllien:
"Ngam bat ka Jutang-briew;
"Nga snoh ka Jutang-blei:
"Ka Hok ka shi kyntien:
"Shi snieh ka Ramew,
"Shi kwain na Dkhar ha Khasi."

---

3. Haba shitom

"Ko Blei,
"Law ka palat, ka lait ka let,
"Kaba nga u briew nga palat nga bakla:
"Ba nga u briew u bym biang, uba duna:
"Phin map phin sngewsynei,
"Ba yn ioh ka Lynti Jingkoit Jingkhiah:
"Lehse u Kñi jong nga, ne u Kthaw jong nga,
"U la thaw lait thaw rem ha khmat Phi ka Blei:
"Kan nym wan ieng nia kum kata,
"Ka thaw lait ka thaw sha;
"Kan neh kumba Phi buh ma Phi nyngkong,
"Ba Phi biang ba Phi suk, ba phi raji,
"Ia ka kyntien Hok ka kyntien Sot:
"Ki khun ka Nah ka San,
"Lehse, ki thaw Siar thaw Shan:
"Wat leit bat Phi ka Blei kum ia kata,
"Ba dei ka thaw briew;
"Ngan bat ia ka Nia katta"!
"La koit, Blei?"

---

4. Haba dang pun ia i khynlung

"Ko Blei,
"Ka Longbriew kaba Phi suk ma Phi,
"Phi buh, na pdeng ka kyntien Hok jong Phi,
"Kaba shai kaba khuid, ba Phi buh na pdeng ka hok:
"Nga bat ia kata ka Hukum jong Phi,
"Ban long ban iar, ka Longkynthei ka Longshynrang:

6. YNDA LA DKUT SOHPET

HA U THYNRLI

(Kumba la kot ka sngi ka miet, nga pynsngew pat sa ka jong u Thynrei)

"Sngew me u Thynrei;
"Mynta ba la kot ka Sngi ka Miet,
"Ba men nym ieng nia ieng ktien shuh,
"La leit ka Um, la leit ka Wah:
"La thoh ka Dieng la thoh ka Prew·
"La ryngkang ka Um, la ryngkang ka Wah:
"Men nym ieng nia shuh:
"Nga pom nga mait,—la khuid la sait."

(Ki mait kawei ka pylleng ia u Thynrei)

HA U SAPA

(Haba la bha la suk u Thynrei)

"Nga pynsngew sa ia me u Sapa:
"Men sapa men saliam noh phar,
"Ban nym don shuh ka shitom ka shijot u (*kyrteng*)
"Ba un koit ba un khiah,
"Ba un san ba un mer,
"Nga sapa nga saliam ba men suk men raji."

(Ki mait sa kawei ka pylleng ia u Sapa)

---

7. IA U LUBRI

"Mynta nga la seng ia ka Sla ka Duwan,
"Nga shaniah ha khmat Phi ka Blei,
"Ka trai, U Lubri U Kyrteng,!
"La ka 'Phong neh ka 'Phong skhem:
"Ka trai, U Lubri, U Kyrteng,
"La u Pujer u Puthoh, ha khmat ka Sla ka Duwan:
"Ba un long rangbah ba un man rangbah,
"Ha la i ïng ha la i Tynnum:
"Ba un sumar la ka Phniang ka Pjei,
"Ba un khraw u Synñiang un khraw u Bynhei,
"Ha khmat Phi ka Blei, ha khmat ka pyrthei;
"Ma Phi ka Longiawbei,
"Kumba phi ieit phi isynei, la u khun la u kti,
"Ba un long u rangbah, un im un shong prah:
"Ma Phi u Pa u Thawlang,
"Kumba phi buh phi buhai hi ma phi,
"Ba un long rangbah, un sah nam sah kyrteng,
"Ba un heh u Synñiang un heh u Bynhei:
"Nga pynsngew ia u Lubri u Kyrteng ha khmat Phi
"U Nongbuh ia ka Hok, u Nongseng ia ka Hok,
"U Pa u Thawlang: To ri to Kyrkhu hi ma phi."

(*Don u Purew u Pu-um; ki dkhat ki ber ha ka sla, ki noh ha ka lakait laliar; ki ai Jymphong ia u khynnah, bad ka Jain Kyrshah ia i kynthei.*)

XXVII

KA 'LEI KHURI BAD KA RIAT IAM SIER

Ki don bun jaid ki jingknia kiba iadei bad ki lei-long-spah kiba don ha kane ka ri jong ngi. Ka long kaoa eh shibun ban tip thik na ia ka jingsdang bad jinglong ba shisha jong ki, namar, haduh mynta, ym pat shym don na kiba tip bha shaphang jong ki, kiba la iathuh, ne thoh bniah shaphang jong ki. Baroh kaba ngi tip ka long tang na ka hamsaia, bad ka jingiohsngew pateng na kaba tam ba lait na ka khlieng ka tyngab. Kumta, ym lah ban ong, la kine ki jingtip jong ngi ki long kiba janai ne em shaphang kine ki lei-long-ïng, jong ki katto katne ki briew kiba dang bat ia ki ha kane ka ri jong ngi.

Kine ki kynja dken, kiba ki briew ki ri bad ki mane ha la ki ïng ki sem ki ong ki don ka bor kaba phylla ban iarap bad iada ia ki trai nongri nongdub ia ki. Ki lah ban pynphuh pynphieng ia ki kam ki duk jong ki, bad ban pynum ia ka khmat ka khmut jong ki. Ki ong, lada iatrei mar ia kajuh hi ka kam ruh, ka jong kito kiba don kine ki kynja dken, ka da phuh bad kham ring ia ka khmat ki briéw shi rukom. Hynrei, haba jia ba kim lah shuh ka nguh ka dem, kat kum ka rukom ba ki la ioh pateng naduh hyndai kulong kumah, jong ki kthaw ki kiaw jong ki, kine ki dken jong ki, ki pynngat ka longjot ka longrem kaba har rukom, ia kata ka ïng ne ka kpoh, kaba bat ia kata ka jingmane ia kine ki dken. Dei na kata ka daw ruh ba ka phalang ka shat ka khein jong ki, bad ka wan kup pynban '*ka siar ka lait kylla*' ha la ïng ne i kur i jaid. Nangta ruh sa

um ka spah ka phew, bad sa kylla nongra lut ki mar ki mata baroh phar.

Na pdeng kiba bun eh ki lei-long-spah kiba ngi shait iohsngew hapdeng jong ngi, ki long kine: U Thlen, ka Taro, ka Shwar, ka Byrdaw, ka lei-Kahu, ka lei-Khuri, bad kiwei kiwei de.

Ka don ruh ka jingong ki tymmen, ba kano kano ka ïng kaba roi parum pareh, ym tang ha ki briew, hynrei ha ka kamai kajih, wat la kim don kine ki kynja dken, ha la ïng la sem ruh, ba ka long ka ïng kaba shong kata ka Lukhimai. Kane kam da donkam ia kano kano ka jingknia jingkhriam kaba kyrpang ia ka, hynrei ka long hi na ka jinglong jingim ba bha jong ki trai ïng, bad ba kane ka kynja lei-long-spah ka shu wan hi ban pynbha na lyndet ia ka jingtrei jingktah jong ki baroh. Hynrei ynda haba kine ki ïng-bha ïng-miat ki kylla duk bad shitom, ki ju ong, ba ka la lah ka Atlukhi, ia ka long-ïng jong ki. Kane ka Atlukhi, ka pynduh lut khoit ia ka kamai kajih bad ka kam ka duk ki trai baroh. Nangta, sa ngat ka pang ka jhia bad ka jingduk kaba ban roit shi roit khlem ai lad shuh ia ki trai ban khie khlieh. Kane ka wan jia, namar ba ki trai ki klet ki lyndet ia ka jingleh bha jong ka Blei ia ki hapdeng ka suk ka sain jong ki, bad ba kim nguh kim dem shuh ia ka kat ku n ka rukom kaba dei.

Kane ka lei-Khuri, ki don kiba ngeit, ba ka wan na shaphang Jaintia. Namar, ki ong, ba kane ka ktien *'khuri* ka dei ka ktien Pnar, kaba mut, *'Mawbyrsiew'*, bad namar ba ka don ruh ka jaka kaba ki khot haduh mynta shaphang Jaintia, "*Ka Noh Khuri*" (*Ka Jaka Bret Mawbyrsiew*). Kane ka jaka ka don ka jingiasoh bad ka jingiathuhkhana shaphang "*Ka Riat Iam Sier*", kaba don ha ka lynti na Jowai sha Sutnga. Kata ka jingiathuhkhana ka long, kumne:

U Shitang u don ar ngut ki para kynthei, ia kiba u ieit bad sumar naduh ba ki dang rit. Ka kmie bad u kpa jong ki, ki la iap naduh ba ki dang rit eh. U trei kum u kamar ha kawei na ki shlem jong u ha Latuber, bad u pyndap wait pyndap mohkhiew ia ki thain Sutnga bad Rymbai. Da ka jingtrei minot bad ka jingkynshew kyndiap jong u, u la kylla long u briew uba riewspah tam, bad uba ka raij baroh kawei ka pe't sha u kum uwei na ki 'riew paw khmat jong ka. Ha shnong ha thaw ki burom ia u, bad ia kano kano kaba u ong, kim ju pynlah.

Te ha kawei ka sngi, u la wer ia la ki lok ki jor baroh ban leit iaboh mrad. Ki la ia jah bun sngi shapoh khlaw, hynrei kim man ioh eiei satia. Khadduh, la khie uwei u Sier rangbah uba la pait pnat bha ki reng. Ki la bud dien ia u, bad khadduh u la leit poi ha kata ka riat, bad um lait phet shuh shano shano ruh. U la her sha ka it ba ap u Shitang. U la siat ia u na ka krung bad u la kyllon hajuh.

Bunsien u la kwah eh ban tynjuh, kano na kine ki para jong u kaba kham ieit eh ia u. Kumta u la pyrkhat ba kata ka long ka kabu ia u ban tynjuh ia ki mynta. U la phah briew ban leit beh sha shnong bad ban iathuh ha ki para jong u, ba u la kum siat ia u Masi-blei ki briew bad ba ki la khum la teh ia u. U la ong ruh ba kin pan tyngka na ki, ban wan siew ia ka kuna na ka bynta uta u masi. Ki la leh kumba u la bthah, bad ki la leit iathuh nyngkong ha ïng ka khadduh kumne:

"Ko Kong Diah, u Shitang u la kum siat ia u masi-blei ki briew, bad mynta ki la khum la teh ia u hangtai ha lum. Lada phim leit siew kloi ia ka kuna, kin leit lam ia u ha khmat ka bishar, bad kin sa pynshitom jur ia u namar kane ka kam."

Hangta ka la ong, kumne: "Khie, ia siew ma phi kiba don pisa ban ai kam ia uta uba la leh ia ka kam sniew! Nga te ngam don. Leit pan na ka Kong Mai!'

Ki la leit sha ïng ka hynmen, bad ki la iathuh kumba ki la ong ha ka Kong Diah. Ka pat, ka tang shu iohsngew ia kane, ka la iam bad lynñiar da ka jingsngewsih kaba khraw. Ka la shim kat i peisa iba ka don ei ha kata ka poi, bad ka la her bran bran bad kita ki rangbah, tang da ka tapmoh khlieh suda. Na jngai ka la iohi ia ki briew ba ki ialum sawdong ia u Shitang ha Riat Iam Sier. Hangta ka la pyrta jam, kumne:

"Ko Bah, ko ba lah ko ba iai ia ngi! Kaei kaba la pynjia kum kane ka khlem rain ia phi! Pyllait ko rangbah ia i, bad khum, teh ia nga ha ka jaka jong i. Shim kine ki tyngka ki peisa."

Ynda poi hajan, ka la iohi pynban ia u Sier ba la siat u Shitang. Ka la lyngngoh shikaddei eh ia kane ka jingleh u hynmen. Kumta, u la ong ia ki lok jong u ban leit bah ia uta u Sier sha ïng jong ka Kong Mai. Kata ka khadduh ka la bitar shibun eh ia u Shitang namar kane ka jingleh jong u. Bad naduh kata ka por ki sa khot ia kata ka jaka, "Ka Riat Iam Sier" haduh mynta.

Ha kawei ka sngi, u la khot ia kine ki para jong u baroh ar ngut bad u la ong, kumne: "Khmih, nga la set lut phar ia ka spah ka hajar jong nga, ha kine ki khadar tylli ki synduk dieng, ia kiba nga la sah dam da ki prek. Phin ia jied mar hynriew tylli." Kata ka khadduh la ka leh bitar bad ka la jied hynriew tylli kiba khia tam na pdeng jong ki, bad ka la iehnoh ia kiba khamsting ia ka hynmen. Hynrei, ynda ka la leit plied ha ïng, ka la shem ba ki dei tang ki mar kamar suda baroh, bad ba bun na ki ki dei ki '*khuri*' (ki maw

byrsiew nar). Ka la dap da ka jingbitar bad ka jingsngewsih kaba jur, bad ka la leit bret ia ki baroh ha kawei ka them. Naduh kata ka por ki sa khot ia kata ka jaka *ka Noh Khuri* haduh mynta mynne. U Shitang bad ka Kong Mai ki la phet noh sha Rymbai, bad ki la rah lut ia ka spah ka phew, baroh kaba la don ha kita ki hynriew tylli ki synduk. U la thep lut ia ka ksiar ka rupa, bad ka kpieng ka ksah jong u baroh ha kita ki synduk kiba kham sting.

Ki don bun kiei kiei kiba phylla ba une u Shitang u la leh hyndai. U long u briew uba sian, uba stad bad uba bha mynsiem shibun eh. Bad u la seng bun ki shnong, bad jon bun ki thma.

Ha ki phang Wataẃ ki ju ialap ia ka jingiakop jong une u Shitang bad u Borkusain, haba seng ia ki Iew ki Hat ne ki Duwar ki Lynti na ka bynta ka jingkhai pateng. Hadien ka jingialeh jong ki kaba jur, iá ka *Duwar Borkhat*, la pynskhem da u Syiem Jaintia, ba kan long ha ka jaka kaba ka don mynta, kumba la seng da u Borkusain. Ia une u Shitang, ki ju sin ia u, '*U Kup Dhup.*' Ka dhup (*nep*) jong u, ki ong, ka khia kumba shiteng mon ne antad. Um ju pyllait ia ka bad sngi bad miet: kat haba u lap miet, u kli ia lade mlon hapoh jong ka, bad um ju pyllait ia ka bad tlang bad lyiur. U suh ia ka da ki ksai kumba suh rajai, bad u thep ia ki sbai jong u baroh hangta. U kit ka pliah baroh ha la ka met. Haba u donkam ban thied eiei, ne ia kop rong ban ia khlieh dor ia kano kano ka mar para mahajon, u shu phut ia uwei na kine ki ksai, bad nangta ki mih ki sbai kumba theh na ka ktang. Ki briew ki bym ithuh ia u, ki ibein ia u namar ba u riam bad u kup rathai eh.

Ki briew ki mane bad ki nguh ki dem ia ka lei-Khuri khnang ba kan da ia ka ïng ka sem jong ki na ki nongtuh

nongthiem, bad ba kan pynroi ia ka ja ka dohkha jong ki. Ka shong ha ki mawbyrsiew kiba don ha rympei. Kam ju shong ha nengpei, namar ba ki briew ki iuh ki leh thala eh ia ki mawbyrsiew. Ki ong, lada uno uno u biah, ne leh khlem akor ha kano kano ka rukom ia kine ki mawbyrsiew ba ka shong ma ka, ka ju pynshitom ia kita ki briew da ka jingpang sei-snier. Donkam ban ioh u briew uba nang ban bishar, ia ka dak ka shin ha ka diengshat, haba ka kup ba dei ma ka kaba pynshitom ia u briew. Ynda la lap ia ka daw, ki shu leit ud leit nam ha ki trai, bad ki koit pat lada ym pat dier eh. Lada ki briew kim tip ba dei ma ka kaba pynshitom, ka jingsumar bad ka dawai ba ki ai baroh ki shu iaid hi la ka lynti khlem da ktah eiei ruh bad ka jingpang.

Ki ju kñia ha ka da u 'Iar Ryngkuh. Kim ju da peit ia u rwieng bad u dohnud la ki don ka thoh ka tar ne ka kjap ka star, kaba kumno kumno. Haba ki kñia kumne, ki shu nguh ki shu dem, bad ki duwai ki kyrpad shuwa ba kin ot ia ka ryndang jong u syiar. Ia kane ka jingkñia ki khot, ka Jingkñia Ainguh. Ki kñia haba kiew ïng thymmai, bad haba thung mawbyrsiew thymmai. Kim ju kñia habar hynrei hapoh ïng ha kata ka Duwan Rympei jongki. Ki sumar bad lape bha ia ka dpei ba shong ma ka. Ka rukom jingduwai jong ki, ka pher katba kum ka jingjia bad ka por.

Bun bun na ki rangbah Khasi jong ngi haduh mynta, ki da buh sohkhaw ja halor ki mawbyrsiew shuwa ba kin bam ja.

XXVIII.

U MYNGKATHIANG BAD KI SYIEM MUKSIAR

Hyndai eh, haba ka ri Bhoi ka dang long kaba laitluid, la wan jop thma ia ka hima Narleiñ da u Syiem Jaintia. Ha kata ka por ka jaka shong jong ki Narleiñ ka long ha Nongbah Narleiñ, kaba long shaphang shatei na u lum Raitong, bad shaphang mihngi na Mawrong. Kine ki briew ki long kiba shlur bad kiba khlain shibun eh. Ki tih ki kharai ba jylliew sawdong ka hima bad ki tei ki kynroh kiba skhem da ki maw, khnang ban da ia ka na ki nongshun. Kine ki briew ki don la ka phur ka siang bad ka lehniam lehrukom baroh kum k wei pat ki para-khun ka ri. Ki don la ka ring mawbynna bad ka tei mawnam bad mawniam, bad la ka shadwait shadmastieh Ki long ki briew kiba im ha ka jinglaitluid ha ka rukom synshar ia la ka it ka hima.

Hynrei, u Syiem Jaintia u la wan jop ia ki Narleiñ bad u la pynkhamti ia ka kam synshar baroh ha ki Syiem Muksiar, kiba long kum ki Syiem Khynriah hapoh jong ka Raij Jaintia. Te, naduh kata ka por, ka la don ka jingbanbeiñ kaba khraw ia ki Narleiñ; bad ka la mih ka jingbymhun kaba khraw hapoh ka mynsiem ki briew. Ki la dei ban shu shah iap ia kine baroh da ki bun bun snem. Ki la duh ia la ka jinglaitluid bad ka mynsiem laitluid, kumta ki la sdang ban nanghiar ha ka jingshlur bad ka bor.

U Syiem Rangbah u ju wan jngoh ia kine ki jaka shaphang ri Khasi shisien shisnem. Bad ha man la ki jaka ba u leit iuh kjat, u hukum ia la ki raiot ban wallam uwei

uwei u blang man la ka shnong ba un lehniam. Ia kano kano ka shnong ka bym wallam la ka bhet ka bhar ia u, u ju pynshitom da kaba shaiñ kuna ia ki rangbah baroh jong kata ka shnong. Nalor kata, uta u Syiem u long u briew uba kham khyllah. Ha man la ki shnong ba u poi u pan dud briew ba un dih. Te, ha kawei ka por u la leit jngoh ia ka shnong Narleiñ, bad hangta u la phah pan dud na ki rangbah shnong. Kawei ka kynthei ka la sngewbitar lep ia kane, bad ka la shim da u sdie bad ka la puh ia uta u briew uba wan khrong dud, bad u la iap ha shen. Ka kyrteng jong kane ka briew ka long ka Khlem Madi.

Ki briew u Syiem ki la iathuh ia kane baroh ha u Syiem Jaintia. U la bitar haduh katta katta bad u la phah ktien sha ki rangbah shnong ban kem ia ka Khlem Madi bad ban wallam ia ka sha u. Hynrei ki Narleiñ ki la khih tik pyrshah ia u, bad kim phah satia ia ka Madi sha u. Kumta u la leit phai noh sha shnong, bad u la phah la ki paid ban pynkohnguh ia ki da ka wait.

Ki Narleiñ ki la lum dorbar shnong, bad ki la jied ia u Myngkathiang, uba na ka jaid Makdoh, ban long u Nongialam jong ki. Une u long u briew uba shlur, uba sian bad uba khlain tam hapdeng jong ki ha kata ka por. Une u la sngewthuh lypa ia ka jingkhlain jong u Syiem Jaintia, bad u la sngewthuh ba ka long kaba lehnohei ban ialeh bad u da ka bor. Kumta u la thaw da ka buit, bad u la phon ia ki paid u Syiem Muksiar, da kaba shu pynliem ia ka wait ka stieh ha khmat jong ki khlem da ialeh eiei bad ki. Hynrei shuwa ba kin rung ha shnong, u la ong, kumne: "Ngi kyrpad ia phi ki Syiem Khynnah bad ia ki paid iapom jong phi, ban pynsah nam ia kane ka jingjop jong phi ia ngi, da kaba tih kawei ka bir. Ia ka kiad ka um ka bam ka dih baroh yn

pyndap ki Narleiñ. Lada phi kohnguh ia kane, pateng pakit ngin kynmaw ia ka daw balei ba phi la wan sher dara pyrshah ia ngi."

Ki Syiem Muksiar ki la mynjur ia kane. Kumta ki la tih da ki tdong wait ia kawei ka bir kaba heh bad ki la jer ia ka, *ka Bir Maw Syiem*, bad kane ka dang don ki dak haduh mynta.

Ynda la phai ka sngi, ki Narleiñ ki la wallam ka kiad ka um bad ka bam ka dih ia ki paid u Syiem, bad ki la ai ba kin dih haduh ban da bhor mutlop. U Myngkathiang, u la phah khleh ia kata ka kiad bad ka um khariew. Kumta baroh ki la ia buaid tyrsaw bad kim tip briew eiei shuh. Hangta u la pynmih ia la ki paid bad u la phah pom lut ia ki. Hynrei, ki don katto katne na pdeng jong ki, ki briew kiba sian, bad kine ki la phet sha u Syiem Jaintia bad ki la iathuh ha u ia kaba la jia baroh

U Myngkathiang u la sngewthuh ba ka thma kan ym kut tang katta. Kumta, u la phah briew ban thaw ar tylli ki kjat Ramhah da ka kya U da pynbna ruh ba u Ramhah u la wan ban iarap ia ki Narleiñ ha kane ka thma pyrshah ia u Syiem Jaintia. Ban pynshisha ia kane, u la leit dung ia kine ki Dienjat Ramhah ha ki khep bad ki it ba dei iaid ki Pnar. Teng-teng, u phah ba kir shniah dienjat halor ki maw jem. U pyndem ia ki shken bad ki siej, bad u shain liar-ngot ia ki phar, ha ki jaka jaka, ban pyni ba u Ramhah u pahara ia ka shnong ka thaw, bad ba u khreh shisha ban ialeh ia ki Pnar. U set lut khait ia ka kynsha briew baroh ha ki tyndong siej bad u theh shi jaka jaka, khnang ba kin ngeit ba u dei shisha u briew. Kane ka jinglch jong u, ka la pynshepticng ia ki Jaintia. Kumta bun sngi

kim shym nud bar wan shajan shnong. U Myngkathiang ruh u la khreh la ki paid bad ki tiar ban iada ia lade.

Hynrei, U Shandi, u Syiem Muksiar, uoa la tip bha ia ka raij baroh kawei, u la ialam ia ki Jaintia sha ka lyngkha u Myngkathiang, bad u la ong ia ki ban ap thap ia u hangta. U Myngkathiang u la leit ot kba sabah bad la ka tnga shata, bad u la phah ia la ki briew ban nangsyntiat ia ka iaid ka ieng ki Jaintia. Katba ki dang ia iuh kba hapoh sem, ki briew u Syiem ki la ker kut sawdong kata ka jaka, bad ki la pyrta artat: "Myngkathiang pa Myngkathiang Narleiñ! Mynta ka sngi ngin pam tukra tukra ia me!"

Ynda u la iohi ba ym don lad shuh, u la tip ia la ka tnga hapoh kyntem kba, bad u la shim shi byrni u kba sabah ba la sur tynnian bha sbak. U la kawang ia kita ki Jaintia kiba ha phalor. Ki la kulmar wit, bad hamar kata ka por, u la rynsied thiaw na tnum ing, bad u la phet sha pdeng ka ñuir-ñiur bah. U la leh mynleh kumba sahkut hapoh ktieh, da kaba pyndor la ki khohsiew shapoh khyndew. Ki Jaintia kim shym sngewthuh ia ka buit jong u. Kumta da ka jingshitrhem baroh ki la beh wia-wia ia u. Ki la rynsied khlem da tip ia ki jaka jyrsieh jong kata ka lwer bah. Ki kynmaw tang ia ka nam, ka burom bad ka spah ba la thong u Syiem ia ka khlieh jong u Myngkathiang. Ki pyrta pat: "Da kaba iap, men iap shisha mynta ka sngi." Baroh ki la ngat ha ka jingriam u Myngkathiang. Ki la sahkut ha kata ka jyrsieh bah bad u la khrai lut phar ia ki hangta, lem bad ka jingiarap ki nongsyntiat jong u. Ia kane ka jaka ba ialeh u Myngkathiang bad ki Jaintia, ki khot ia ka haduh mynta, "*Ka Ban Umlakhar*" bad ka dang don haduh mynta ha ka Nongbah Narlein.

Ki Narleiñ ki la shong suk shong sain bun bun snem nadien kata. Bad u Syiem Jaintia um ju wan pynshitom shuh ia lade ban hiar thma pat ia ki. Ki ong ba ka stieh jong U Myngkathiang ka long kaba phylla bad kaba heh tam ban ia ka jong uno uno u khlawait, uba ki tip shaphang ri Bhoi haduh mynta mynne. Ia uno uno u briew uba khlain eh na ka jaid Makdoh, haduh kine ki sngi mynta, ki sin ia u da ka kyrteng jong une u radbah, "*U Myngkathiang.*" Bun ki tymmen ki kro kiba ha ka thain ri Bhoi, ki dang iathuhkhana shaphang ki kam pawnam jong u.

XXIX

KI SYIEM NONGTARIANG

Ka shnong Nongtariang ka don shaphang shatei jong ka hima u Syiem Nongkrem. Ka long markhap bad ka Ri Bhoi Jaintia bad ka thain Kamrup. Ka long kawei na ki shnong kiba la rim eh ha ka hima Thaiang. Ha ki por hyndai eh, mynba ia kane ka ri jong ngi la ju khot, 'ka ri ki Laiphew Syiem,' ki Thaiang ki la don la u Syiem uba synshar bad pyniaid la ka hima, ryngkat bad la u Korbar-ri bad la ki Myntri; bad ki don ruh la u Lyngdoh uba pyrkhat ia ka niam ka rukom bad la ki tymmen ki san. Ka jaka shong jong ki Syiem Thaiang ha kata ka por ka long ha Nongtariang. Bad dei na kata ka daw ba la khot ia ki, '*Ki Syiem Nongtariang*.' Ia kane ka shnong, mynta la bun snem ki khot ia ka, '*Ka Korhadem*'. Naduh ba ki briew ki la kylla Khristan, ka kyrteng rim jong ka ka la duh noh. Ia kane ka kyrteng thymmai ki ioh na kawei ka um bam jong ki kaba hajan shnong hi.

Ha kawei ka por la wan hiar thma ia ka hima Thaiang da ki jaid Suphai kiba na shaphang Jaintia. Kine ki long kiba bun paid eh, bad baroh ki khmat rangbah jong kane ka jaid ki long ki riew ialeh thma suda. Kumta ka la don ka jingialeh hapdeng kane ka jaid bad ki Syiem Nongtariang: bad kane ka thma ka la neh bun snem. Suki pa suki, ki Suphai ki la nangioh jaka ban rung shapoh ka hima Thaiang; bad khadduh ki la poi shaduh ki pud ka nongbah jong ki. Ka Syiem Nongtariang, ynda ka la iohi ba ki khun ki hajar jong ka kim lah ieng shuh pyrshah ia ki Suphai, ka la

khreh bad la ki nongbud ban phet noh nangta; bad ki la leit rieh ha kawei ka krem kaba ha uwei u lum ba ki khot, *Prang Shyrtoh*, kaba jngai kumba katto katne mail na Nongtariang. Kine'ki nongbud jong ka, ki la kit la ki trop ki japi bad ki khaw ki kba baroh sha kata ka krem. Hynrei la don katto katne na ki, kiba la sahkut noh tang ha shiteng lynti, ha *u Lum Maw Shoh Ksing.* Hangta ki la tih saw tylli ki thliew kiba jylliew shapoh khyndew ha ka rukom kum ka ing-pylun. Bad ki la buhrieh lut la ki mar ki mata bad ki jingbam jingdih baroh hangta. Mynsngi ki kai khlaw bad ki pam tuh ia ki paid u Suphai, bad mynmiet pat ki thiah ha ki krem ki kroh ne ha kita ki thliew kiba ki la tih. Ka Syiem ruh lem bad kito kiba la ia leit lang bad ka sha Prang Shyrtoh, ki la leh kumjuh.

Une u Lum Prang Shyrtoh u don hajan ka wah Umiam. Ha kjat jong u don kawei ka synrang ne '*Ka Prang*,' bad na syndah nangta ka iaid ka wah Umiam Une u long u lum uba heh shibun. Ka Syiem Nongtariang ka la ker kynroh ia ka khmat jong kata ka krem, khnang ba ki nongsyntiat na ka liang jong ki nongshun kin nym lah ban iohi ia ka. Hynrei, la ki Suphai ki la wan jop ia ka nongbah ki Thaiang, kim pat lah satia ban shong suk, namar kim pat ioh kem ia ka Syiem.

Ynda la dap katto katne por, ki nongsyntiat ki Suphai ki la shem ia ka jaka rieh jong ka. Kumta ki la wan hiar buk ha ka por ba kam don ha kata ka krem. Ki la lute bad pynjot lut phar ia ki tiar ki tar kiba ki la shem hangta, bad ki la pynpra lut ia ki kynroh ba ka la ker ia kata ka khmat krem.

Ka Syiem Nongtariang, ynda ka la sngewthuh shai ba ym don jingkyrmen shuh ba kan ioh pat ia la ka hima, bad ba u khun u hajar jong ka u la pra baroh, ka la leit noh iap

ia lade ha ka '*Wei Dieng Pun*, kaba ha ka wah Umiam. Ki ong, ba ki briew kiba ha kane ka hima ki dang leit kñia hangta shisien shisnem, naduh kata ka por haduh mynta. Ki sang ban shoh dohkha ia kano kano ka wah lymda ki kñia bad shoh shuwa hangta man la ka snem. Ia kane ka jinglehniam ki khot '*ka ai dan ai khat*,' ha ka Blei, ba kan pyllait ia ka shoh dohkha dohpnat hapoh ka hima.

Ynda la pra u Nongtariang bad la iap kata ka Syiem, sa ioh synshar suk u Suphai ia ka thain Thaiang baroh kawei. Te, haba la shong suk ka hima, u Suphai u la lum paid ha Lum Maw Shoh Ksing, ban seng la ka niam ka rukom kaba biang. Ki la ieng ka tei mawnam bad ka tei mawniam na ka bynta ki khla ka wait baroh kiba la iap ha kata ka thma. Ki la pyniap bun spah tylli ki blang, ki sniang bad ki masi. Ki la tei bun phew tylli ki mawbynna bad ki mawkynthei naduh Maw Shoh Ksing haduh *Knia Ryngku*. Ka jingkhawai bad ka jinglehniam kaba kat kata ym pat ju don mynno mynno ruh, ki ong, ha kito ki thain. Kine ki maw ki dang don haduh mynta. Bun na ki kiba la kyllon bad kiba la sah shapoh ki dieng bad ki khlaw kiba la tap ia ki. Bad kita ki saw tylli ki thliew ki jong ki paid ka Syiem Nongtariang, ki dang paw haduh mynta.

Ki tymmen ki dang ialap haduh mynta ia ka jingkhlain bad jingdon bor jong uta uwei na ki Syiem Suphai, uba la ialeh ia '*Ka Thma Bneng Thma Khyndew*,' bad uwei u Syiem Dkhar uba la wan kiew sha ri Khasi. Ki ong, uta u Syiem Suphai u la pam ar dkhot ia uwei u dieng Sohmylleng uba heh, tang shi wait. Bad ha kawei na ki Dorbar jong u, namar ba ka um shyngiar ka pynwit ia ka jingiakren jong ki, kat haduh ba ym lah iohsngew shuh, u la pam ar dkhot ia ka

ktang shyngiar nar, bad kata ka um ka la sngap jar. Ki iathuh ruh ba ki Syiem Dkhar kim ju nud shuh ban wan leh donbor sha kine ki lum, naduh ba ki la ia kynduh bad u ha kata ka Thma Bneng Thma Khyndew. Kamta ka la ioh shong suk shong saiñ ka hima Thaiang kynjai.

Ki ong ruh ba u khun kane ka Syiem Nongtariang uba kyrteng u Ksi, u la ioh puri, bad u la leit ngam bad la ka dongmusa shapoh ka thwei kaba ki khot ka '*Thwei U Ksi*' haduh mynta. Ia kane ka Thwei ruh ki don kiba leit khia leit khriam barabor, khnang ban lait na ka jingkem jong ki ksuid ki khrei haba ki leit lum leit wah ne leit beh doh tong doh sngewbha, da u shnong u thaw—khynnah, samla bad tymmen, ha ka rong biria ba ju don sha kito ki thain man la ka snem.

———

XXX

KA BNENG U BIRBOR

Ka jingbishni ka long ka·thymmei jong ka jingshun bad ka shet thai ia lade ha la ka um-ksang. Ka sdang na i tyllong iba rit, hynrei katba ka nangiaid, ka nangheh bad nangkhraw nangkhraw. Lada ym lah ban pynlip ia ka naduh kaba sdang, kan wiang ding ia ka pyrthei baroh kawei. Ka dohnud kaba sa-ñiang-rait-hoh, ka pdem ia ka jingbishni bad ka puh da ki khun seiñ-ding, bad kine ki patar bad ki dait kulmar kum ki lamwir, ia ka lyer kaba beh bad ki sla dieng sla siej kiba dei synrud ha ka lynti jong ki. U briew uba sian bad tip briew baroh, u isih ia kane ka jinglong ha lade bad ha kiwei ruh kumjuh, bad u ialeh ban pynduh ia ka naduh oyngkhong. Namar, u tip ba lada aili ia ka, kan tap op ia u kum u bun, bad un iap kut ha la ka tdem. Ka long kaba eh ban kmen ha ka jingshem bha jong kiwei, kumta ki briew ki daitnud ban ktah mat·iong wat ia la ki lok ki jor. Hynrei, ngi dei ban long ki rangbah kiba shisha, bad ban hikai bad pynmlien ialade ban ai jaka ia kiwei ban san, wat lada ka dei ialade ban nangran. Baroh ngi don la ki sap kiba pher, bad ka hok ia ka ban im pyngngad ha kane ka pyrthei. Ngi dei ban ia shong suk parakher paramer, lane ngin kut ha ka lanot khop.

U Myntri Korbar-ri ka nongbah Delhi hyndai u tip ia kane baroh, hynrei u pdem ia kine ki pylleng byseiñ ha la ka dohnud man la ka sngi. Bad u daitnud barabor kumno ban pyniap noh ia la u para Myntri jong u, u Birbor, namar u sngewthuh ba um lah kot ka jabieng, bad ba um

nang ban sapa ban saliam ia u khun u hajar kum ma u. Kumta u siar la ka wait ar liang syrti, baroh ar phew saw kynta pyrshah ia u. Te, ha kawei ka sngi, ka la khie kynsan buk ka ding ha ka shadem jong u, bad u la kum pyrta jam kynsan kynsan hapdeng dorbar, kumne:

"Ko Syiem, Ko Patsha, bad baroh kiba Khraw, nga iohsngew ba u Birbor u kren sarong ha shnong ha thaw, bad u kop artat ba u lah ban kiew im sha bneng. Hana, u lah ruh ban leit sha ri ki Snaiap ban ia kren ramia bad ki baroh. Kumba phi ia tip hi, unc u oei u 'riew-amrang bad u myrsiang-pynshad-thma. Lada kane kaba u pynbna ka long ka bym shisha, u dei ban ioh ka saja. Hynrei, lada u ong ha khmat ka Dorbar ba u lah, nga tyrwa ba ngin phah ia u ban leit ia shem bad i Pa 'Yiem ha bneng ban leit jngoh ia i, na ka bynta jong ngi. Namar ngi thrang dik dik ban tip na i hi, kumno i sngew shaphang ka jingpyniaid hima jong ngi, naduh ba im don shuh ha pyrthei. Hato i hun ne em ia ka jingpyniaid hima jong ngi!"

U Birbor, u bym shym poi pyrkhat eiei ruh shaphang kata, u la kyndit kumba iuh tdong bseiñ; hynrei kata ka jingkyndit jong u ka la neh tang shi khlik, bad mar kumta hi u la ong, kumne: "Wa! i Myntri Rangbah te im da pyrkhat satia, ba la jan lut ki tyngka ksiar baroh na ka ïng-kynshew ka Hima, tang ha kine ki kam jong i! La katta ruh, nga kyrpad ia ka Dorbar ban shah ia nga ban leit ia shem ia i Pa 'Yiem, bad ban leit iathuh ha i shaphang jong phi baroh. Nga lah ban kiew im sha bneng; tang ba phi dei ban siew ia ka jinglut jong nga ban puja ia lade haduh shi lak tyngka. Ynda dap hynriew bnai, naduh mynta ka sngi, ngan sa pynbna paitbah ba phin iawan peit kai ba nga kiew im sha bneng. Kane kawei nga kwah; phin pynkyntang ia

utai u lum hajan ïng jong nga ha k'ne ki por baroh. Ker bha ia u baroh sawdong bad wat shah iano iano ruh ban leit kiew leit shei ia u."

U Myntri Rangbah u la ai shiteng na lade bad shim shiteng na ka ïng-kynshew ka hima ban ai ia kane ka jingdawa u Birbor. U kwah tang ba un iap noh, khnang ba un ioh synshar bad pyniaid mon ia ka hima. U Birbor u la khawai ia la ki lok ki jor bad u luk u lak baroh. Mynmiet u krang thliew na la khrum ïng haduh kliar uta u lum. Ynda u la dep u la kynton dieng iap bad ki sla kiba im baroh sawdong, khnang ba un kiew im na ka tdem kum ka rusni. U la pynbam tyngka ia ki katto katne ki paitbhur, bad u la bthah ia ki ba kin ieng hajan u Syiem bad u Myntri, ha ki kyntoit kyntoit, bad ba kin ong kumne: "Utei U Birbor! Khmih, ka bohkhaila jong u ba ka her! Peit ka jain tawah tyrpeng jong u! &c., &c." Bad ba kiwei pat kin ong jam, "Haoid! U dei shisha! Peit u kaweh ia ngi!" U la bthah janai ba kin peit bha ha ka tdem ding kaba thaw rukom rukom ki dur. Namar u tip ia ka jinglong u paitbhur, bad ia ka jingngeit bieit uba khraw ia ka pyrta ka shla u luk u lak ha ka jingshong shit lymmuh khlem sngewthuh.

Ynda la dep kiei kiei baroh, u Birbor u la ieng ha kliar kata ka kynton jynthang, bad ki briew ki la ker tawiar ia uta u lum ban jngohkai kumno u kiew. U Myntri Rangbah u isngewbha bad iphuhmat shibun ha kata ka sngi, bad u ieng ha krung u Syiem. U Birbor u la ai hukum ba kin kynthah ding. U la riam da ki jain ba lieh suda na khlieh ha kjat. Tang shu tdem puk, u la pyrta napoh tdem: "Khublei! Khublei! Khublei! &c., &c." ia u paitbah baroh. U la pyrta jam ha kaba sdang, bad u nangring arsut ia ka jingsawa kat

haduh ba la iohsngew kumba ka wan na kliar jong ki lyoh hi. Ka ding ka la kyrhuh haduh ban da jan sep ka sngi. Kita ki briew ruh ki la pyrta pynshait ha khmat ha khmat u Myntri bad u Syiem: "U la kiew, u la kiew! Peit ka sopti! Peit u kaweh kti!" Bad baroh ki la ia pyrta bad ia ong: "U dei, u dei! Ka jain tawah jong u katei!" U Myntri ruh u ia pynskhem lem ia kata ha khmat u Syiem. U Birbor pat u ngam shapoh kata ka thliew bad u leit dih duma kynjai ha la kamra shapoh khyndew.

Ynda la dei ka por, la lum biang ia ka Dorbar ha Delhi. Ki la ap katto katne ruh um man poi satia. Kumta u Syiem bad u Myntri ki la leit wad ia u na ïng. U Myntri u la sheptieng artat artat lynti, ioh u dang im shisha u Birbor. Ki tied ia ka jingkhang; um plie. Khadduh ki la jynrat ia ki shawkad. Ki iohi une u shong dih duma iwbih sadhai, bad um pynsngew eiei ruh ia ka jingkren jong ki. U riam u kup bha, bad u spong lyngngeh. Ka ïng jong u ka dap da ka jingiwbih ator. Ha ki kyrnit pat u buh ki syntiew ksiar, ban pyni kumba u wan rah nongmuna na bneng. Ynda u Syiem u la ktah tiak na ka tyrpeng, u la leh kumba kyndit. Hangta u Syiem u la kylli, kumne. I Papa i long kumno? I ong kumno shaphang ka jingpyniaid hima jong nga?' Hynrei um treh ban jubab. bad u la ong ba u dei ban iathuh ha khmat ka dorbar. Kumta ki la ia leit lang.

Hapdeng eh u shong u Syiem bad u Myntri Korbar-ri. U Birbor u la iathuh, kumne: "Ko Syiem, ko myntri, ba i phi baroh u Khun u Hajar: I Pa 'Yiem i shait bad i la ai Khublei ia phi baroh. Nga la iathuh ia i ba ngi baroh ngi suk ha ka jingsynshar kaba mynta, namar ba i la ioh u Khun uba da kat u Khun shisha. Hynrei, i kynmaw ch ia i Myntri

Rangbah jong ngi. Ha sngap! Ki don khyndai kyrdan hangtei ha bnong. Nga la poi ha ka mala kaba nyngkong, hangta nga la iohi ia ki syntiew bá itynnad, bad ki surok kyllain, bad ki sim kiba har sngewtynnad lem, bad ki jingruwai ba har rukom jong ki. Ki briew ki don da ki byllien byllien. Nga la khawoit ia uwei na ki Nongsumar Kper, bad nga la kylli ia i Pa 'Yiem, hynrei u la leh lyngngoh bad u la ong: "Wa! phi wad ia i hangne! I don ha ka mala kaba haneng." Nga la leit kiew ha kaba ar. Hangta, nga la iohi ia ki dewlynnong, bad ki briew kiba king lieng sngewtynnad ha ka duriaw kaba kum u simpyllieng. Ki don rukom rukom ki Maw-Hira bad ki Moin-Manik bad ki Lar-Morti ba phyrnai itynnad ha la ki rong ki rong. Hynrei, u Nongsumar u la ong ba im don hangta ruh. Kumta nga la kiew na kawei sha kawei pat ka mala. Khadduh nga la poi ha kaba ha neng tam. Hangta nga la iohi ia u paitbah uba kum u shyiap ka duriaw. I Pa 'Yiem i shong hapdeng bad la ki myntri baroh sawdong jong i. Hajan jong i, don ar tylli ki shuki kiba suda. Ki la iathuh ia nga ba kita ar tylli ki shuki ki long, kawei namar Ki Syiem bad kawei pat namar ine i Myntri Rangbah. La pynkhreh lypa ki jaka shong ia ki hangta. Hynrei, kawei kaba sngewsih ka long ba i Pa 'Yiem i la san bad la sar u ñiuhmoh haduh khyndew, bad i kwah ba ngin phah *napid* sha i shisyndon. Bad, katno ka long kaba sngew donburom, ba i da othah janai ia nga ban phah da i Myntri Rangbah, namar ba i donkam ban jakren tang bad i hi, shaphang ki katto katne ki kam hima sima. Im shaniah iano iano ruh ia kane ka kam. Dei ban leit hi tang da i. Te lada phi ia burom ia i baroh, bad ba phi ia mynjur ban leh ia kane lashai hi ka sngi, to ieng bad ngin ia risa lai sien, ha ka nam i Myntri Rangbah!" Ka Dorbar

ka la khynwin jlang da ka jingrisa bad i Myntri Rangbah i la thangiong ngain ha kata ka shuki. U la sdang ban kyrpad ia ka dorbar ban sngap ia u, hynrei kim sngap satia. Kumta, ka la wai ka Dorbar, bad ki ap sa tang ia ka sngi kaba lashai.

U Birbor u la khreh shimiet shimiet ia ki tiar napid kiba da ka ksiar suda. U la song ia ki khop ha i niehkdop. La kynton diengiap oad la ring jubor ia u Myntri Rangbah na ïng jong u bad la pyngtyngkhap hapoh tohtit jong u ia kata ka 'niehkdop bad i jain rumar. Ki pynieng jubor ia u hangta, bad la wiang ding baroh sawdong kata ka jaka. U Birbor u la nang batai ia u Syiem kumno u la kiew im sha bneng bad ba khlem artatien i Myntri Rangbah ruh in nym kwah wan phai shuh ynda i la ioh mad ia ka bneng. Khadduh, u Myntri u la sdang ban pyrta napoh kata ka tembyrhuin lambyriong, kumne: "Wat ngeit ia u Birbor, u Khun ka Thok ka Shu—" Hamar kata ka por, u la phah tem phah put kat kum ka kyrdan bad burom u Myntri Rangbah, sawdong kata ka ding.

Ynda la palat ka ia, ba ki la buh ba un wan phai pat, u Syiem u la kylli na u Birbor ia ka daw balei ba um wan shuh katta ruh! U ruh u la ong, kumne: "Ko Syiem Kynrad, i Pa 'Yiem i aon shibun ki nongap jong i kiba iphuh bad ipheing kum ki syiem hi. Kine ki la san bad la sar u niuhmoh kum ma i hi. Khlem artatien i Pa 'Yiem i la phah ia i Myntri ba in khi lem ia kita de. Te katba in da lah khi lut ia ki, i Myntri i la dei pat ban khi biang ia i Pa 'Yiem bad kumta sa kumta ter shi tei. Kumta ki la dei ban bat syndon ia i shatei. Koit ia ngi hangne, ngin wat ia shitom seh sa lei tang ba biang ia i shatei!" Nguk, u kohnguh u Syiem, bad u leit bak sha la ïng.

U Myntri Korbar-ri u la iap kut ha ka tembyrhuin lambyriong kum u Napid lem bad la ka 'nieh-kdop, namar ka jingbishni ia la u para myntri, bad kane ka sah tyrut ha ïng syiem bad ka hiar raibi.

XXXI.

SAMLA KA RI

Samla! ha sngap ka Ri ka khot:
To ieng rangbah,—balei kan jot!
Naduh hyndai ka ktien sawa,
"*Ka Ri um snam u Kñi u Kpa*",
Ka khmih lynti-ba phin shakri,
Da mon sngewbha ba phin aiti,
Ki sap jong phi namar jong Ka;
La iap la im ia Ka phin ka:
Shaphrang! Long shlur hapdeng jingeh,
La thait bad lwait shu nangiaibeh:
Riewtieng u phet na pdeng ka Thma;
Bunsien u iap— u jngem sap-sap;
Ha khmat nongshun u kyiuh that that,
Ka her ka dur, kylla ka khmat,
Ka wait ka stieh lyngkrang u Lret,
U tur ka niaw ka dieng ban phet:
Me long rangbah, mano ba khang
Ka um ka ding ia me kin phrang:
Ieng skhem! wat tieng, ki shiah ba thar,
Ki ksew ba wiar, ki mrad runar;
Ka khmat jong ki shapoh kan dem,
Kin jlew iam rem shapoh la Krem:
U Khlur ba kum ka ding ha bneng,
U lam lynti riew shlur kylleng;
Hapdeng ki Khlaw ba iong kynsha,
To khmied to peit, U don hangta;

Samla, da iaid minot, tip briew
Tip Blei, artet suki nang kiew:
Hangta ka Ri kan peit sha phi,
Ki Moin-Manik, ki Lar-Morti;
Ma phi—ki Khlur, u Bnai, ka Sngi;
Phi im ph' iap namar ka Ri:
Pateng pakit te ha Pyrthei,
Ki Kor ki Mot ia phi kin tei:
La duk la suk ialeh shitom,
Ban sien syntiew ia phi junom:
Kynthei, shynrang, tylli kawei,
Kyrkhu Thawlang kyrkhu Iawbei.

U SIER LAPALANG

Ha sngap Khun ka Ri shi snieh ka pyrthei,
Hyndai u Khasi sawdong ka Rympei,
U lum la ki Khun u sneng puramit,
Jingstad kiba bun u lum na ki phngit!
Hyndai u Long-Kñi u seng Khanatang,
Ha trai Ri Khasi, U Sier Lapalang;
Ha Trep ne ha Skum ka ding kaba rhem,
Sawdong ki ialum Myllung uba tem;
Teng teng ka Besli, teng teng ka Tanglod,
U put Sharati, ne ot Sharyngod;

U king ha u Ksai ki sur ba'phylla,
Ki ktien kiba rngai ha Krem Duitara;
Mihngi bad Sepngi kylleng ruh ka par,
Jingiam U Khasi u seng ka Phawar.
Nangta ka wan dur ka Niam ka Rukom,
Saiñ-kha ka Saiñ-kur ba neh shi junom.
Jingstad ki Longshuwa suki kin iai paw,
Na trep na Niamra Syrwet kiba khraw;
Khyndai ki Sewbeh, Khyndai ki Sewshiang,
Ka nia kaba eh kin lap haba biang.

II.

Ha sngap, ki iathuh, U Sier Lapalang,
Halor ki Mawbthuh hajan ki Synrang,
Ha trai jong ki Dieng harud jong ki Thwei,
U shang um shept'eng u Ksuid ne u Khrei;
U jah ha Lawbah u ngam ha ki Khah,
Ka maiñ ba rangbah u khlain bad u ksah;
Hajan la ka Kmie u kmen u pahuh,
Bunsien la u rkhie u kien khlem sngewthuh!
Ka Kmie kaba ieit ka sneng bad ka khroh,
Hapdeng ka jingbieit u sied u ryngkoh:
Hapoh ki Syllai ki Dieng ba jyrngam,
.Na Khap na Kharai suki ka ialam;
Teng teng ka sangeh ka phai shadien trai,
Ioh bud u Sewbeh ioh khih u Jumai!
Ka sma ia ki Ñiut ka khlei bao ka bret,
Ioh king ka Tyrut na Ïng ba un phet:
Marwei ka khuslai, kam tip ia ka daw,
Ka dem bad ka duwai namar ba ka blaw:
Jingmut kiba rieh jingmut kiba khraw,
Ka dem la ka khlieh ha khmat u Nongthaw.

III.

U Khun dap Shynrang, u peit sha ki Riat,
U 'mied ka ryngdang ba beh ka Er-khriat;
Ka sngi ban sa sep ha kliar jong ki Lum,
Ka shoh ka tyndep, u ieng kumba khum:
Ki thiep bad ki jur ki dam na ki khmat,
Shynrang uba shlur u jaw ki Ummat;
Ki Krem bad ki Kroh la tap da ki Khlaw;
U peit u lyngngoh jingstad U Nongthaw:
Ki Kshaid kiba noh rymphai ha ki Riat,
Ki sied ki ryngkoh ki Skei bad ki Khiat:
Ki Sim kiba ruwai ha tnad jong ki Dieng,
U Ngap bad u Lwai ki beh ka jingsieng:
U jam, u pyrsat, u kit la ki Reng,
Ki Ri ban leit wad ki Shnong ruh kylleng:
U shad ka jingmut ba shoh ka Rango,
Ba lam ka Tyrut u sei ka Tyrtho:
Eiei um pyrkhat—um tip ia ka 'Ma,
Marwei u suhsat u khih u pisa:
U Thlen, u Rakot, ka Kpong ne ka Ksaw,
Jingmut ba lyngkot ka Rngai ba lam Daw.

IV.

Ka Sier Lapalang ka peit na shiliang,
Ki um kiba bang kam dih la ka sliang:
Mynta ka sngewthuh la wai ka pyrthei,
La kem u Lyngkhuh, u Khun la sepei!
Ka Syep, ym tip briew, ka khih ka lynga,
Nangta na Dymmiew ka khot ka pyrta:
"Ko Khun ka shadem, Kynrad jong ka Sngi,
"Kynmaw, ko Kynrem, ka Kmie ba Rangli!

"Sha jngai na i Mei, pyrthei ka iriang,
"Dohnud jong ka blei, un dung u 'namliang;
"Kumno phin shu phet na i Mei iba kha!
"Balei phi lyndet jingsneng ki jong nga!
"Hangtai ha ki Lum ba paw itynnad,
"Saitoh u saikhum Jingiap un die tad:
"Phi sting kum ka Lyer, kylleng ruh phin shang,
"U Syiem uba her un rah 'Suid-Tynjang:
"Shanam Nongaiksuid kan law u Lubri,
"Jymphong, Khi-lai-nuid, un rong sha Sepngi;
"Hangta te kan pait Dohnud Khulpi Ksiar,
"Ummat la nga thait kin tuid kum shyngiar:
"Ale wat pyndum! Ale wat pynlah!
"Ka Kmie kaba thum ka Kmie kaba bah!
"Na jngai ki iphieng ki Lum ba kynjah,
"Hajan ki itieng Syrngiew kiba kah:
"Hapdeng ki Shyngiar ki Um ba daitthah,
"Jingiap u tawiar rangbah bad khynnah!
"Ki rong ba thala, ki ong ki Longshuwa,
"Pyrthei ba kylla ka jan ei ka rta!
"Ngin im da u Khah—Jangew u Jathang,
"Ynnai ba phin kwah, ko Sier Lapalang!"

V.

Shapoh marwei jlang, U Sier Lapalang,
U khan ka Jutang ka Kmie kaba kthang;
Ki ngam suki jai suki ruh ki paw,
Dohnud ba khuslai ki Ktien kiba khraw:
Ki paw ha pyrthei jingieit kaba shlei,
Ka Kmie kum ka blei, Pukri ba kyrsei.
Hangta u pisa, u kylli, u tihnia,

U wad ki Hira, u Ksai u Thyrnia,
Paila ba un deng ka Nam ka Burom,
U lit la ki reng jingeh ba un thom.
Khadduh ka wan shad ka Dur ba Maia,
Ka Iew Laiphew Mrad ka Luri-Lura:
U thum ia ki nia, hangta u pynkut,
Aiu kan sa jia um shai ka jingmut:
"Ko Mei Kynrad Ksiar, nga tip ba phi kthang,
"Um Pung Um Shyngiar balei ba phi khang!
"Phi kha dap shynrang ia Nga ha pyrthei,
"Ka Um kaba khang ngan tur la ka shlei:
"Jingmut kiba khraw napoh ki kynrang,
"Ha Ding ba thang saw ka um ka Sarang:
"La mih ki jingeh shadien ngan nym phai,
"Mynsiem nga la khreh—ka Ri kaba jngai:
"Shaphrang te ngan jam sha kliar jong ka Nam,
"La dei ban mih snam, ma phi ruh wat iam;
"Ka por ka la dei ia nga ba ngan kiew,
"Sha Ri jong ki blei, ngan leit hi wei oriew;
"Shipor ngan iajah, bad snen ngan wan phai,
"Na kliar ki Lum Thah ka Ior ba phyrnai:
"Ko Mei, ko ba lah, ko Mei ko ba Khraw,
"Khublei, ngan nym sah, ki Lum ki la paw!"

VI.

U Sier Lapalang marwei te u mih,
Ka Kmie kaba kthang ka iam ka sngewsih;
U kiew ia ki Riat u sied ha ki Them,
Ka syep kaba khriat ka theh na Shadem;
U Rngiew ka Jingtieng u dait kum u Thah,
Ka khlieh kaba phieng ka lam kum ka Wah:

U khia ka Mynsiem u syier ban ryngkoh,
Ka rieh ka Jingtriem ha Krem bad ha Kroh:
Ki Khlaw ba ithiang mynta ki lip rong,
Hajan ka Mariang—Ka sa-Mangkarong;
Kynjai la u paw hapoh u Nar-saw,
Hangta la u blaw dohnud u pyniaw:
Hapoh ki slajat u iuh u kynjat,
Jyrmi kiba jwat u bthat bad u rat:
Ki thie ki sawa ki Them bad ki Lyhuh,
Mawlong ha ki Twa u kyrdem bad u iuh:
Ki Shiah kiba thar ki Dieng kiba tar,
Jingmut kaba nar ka lam ia ki phar:
U dih ka 'Er-khriat hapoh ki Lawbah,
U jah shiteng riat hapdeng ki Langsah:
Teng teng ha ki Bri ba ieng ki dieng Kwai,
U bud ki lynti sha Sem Lyngkha Krai:
Na khap ki Diengsoh ba saw ka Ri War,
Ka Ri ba seisoh Pyrthei kaba iar;
Suki u wan kiew sha kliar u Rapleng,
Hangta te marwei u shem ia ka Bneng!

VII.

Ka 'Er-Synrai ka beh hir hir,
Ki Khlur phyrnai ki sngur khlir khlir;
Kitbok kitrwiang ka Kmie ba duk,
Pyrthei Mariang ka iohthiah suk:
Syntiew bun rong hajar ki mih,
Kylleng sawdong ka Lyer iwbih;
Hangne hangtai ki iohthiah rot,
U Khla u Thlen ba bam rakot:

Napoh ka Krem na khap ki Maw,
Ka paw ka Ding Seiniong ba saw :
Ki Labadur ha suin ki her,
Hajar ki Sur ka rong ka Lyer :
U Suid-Tynjang ha ki Lawbah,
"*Kaw-hoit* !" u khot kynthei khynnah ;
Artet arsut ha ki Phud Wah.
U bud dien briew sha Duriaw Bah :
Ka Kit-Tylli "*Ba im ba iap* !"
Phyrbew ba shad u jlew Snaiap ;
Hangta jar-jar ki thiah suk jai,
Kim iohi Rngai kim khih khuslai.

VIII.

U Sier Lapalang, U Sier Laparem,
Hapoh Law-Kyntang u wad jaka dem ;
Sek-sek u iohthiah namar ba u thait ;
Ha phlang ha shylliah u khlain bad u shait :
Ban hap ka Umjer u ieng u kynrong,
Ka met u kynther tang riew 'iar-nyngkong :
Nalor u Rapleng ka shai te kyndiang,
Khasi bad Synteng ki Lum baithiang :
U peit u iap ngiah ki Lum Makashang :
Nangta na ba pliah pyrthei ba sawang :
Ka beh ha ki Lum ka Lyer ba iwbih,
U Tiew-Pawang-Lum, pyrthei kaba ih :
U duwai da Jingieit namar u kynmaw,
Ka Kmie kaba Ieit ka Kmie kaba Khraw ;
U phai sha Ri Thor jar-jar u kyrpad,
Ummat ruh ki tlor ia Ka ba u wad :

"Shirta ngan nym klet ia phi ha pyrthei,
"Jingieit ha ka Khet u Khun ba marwei ;
"Ki kam ba donnam ki Thma ban ialeh,
"Ki Riat bad ki Ram mynsiem ki pyneh :
"Dohnud ka la iaw, la khlain ka jingmut,
"Ngan ngam ha ki Khlaw ngan mih na ki Ñiut ;
"Kylleng ruh ngan shang ki Lum ba pyngngad,
"Jangew u Jathang ka I yrem ba ngan mad ;
"U Kdait u Lynnai harud ki Um–Mluh,
"I yrthei ka Jingruwai Syntiew kiba phuh !
"Na Khlaw ki Lyngdoh ka pyrta ka shula,
"Ki mrad laiphew doh ka Ksing ka Lama :
"Ha sngap ka long ïew u Ryngkew u Basa ;
"Na jngai nga iohsngew ka Luri-Lura :
"Leit-Lum, ko Lei-Thor, ngan leit da ba suk,
"To sngew to shahshkor, 'Lei-Shnong'Lei-Muluk!
"U Khnam ka Ryntieh, Sabuit ne ka Skai,
"Jingriam kiba rieh, Liewlep Liewkharai ;
"Ko Mei ko ba nang, wat ai ba kin kup,
"Ban sah Khanatang ka Ri shi tyllup."

IX.

Kylleng u kylli u shang bad u kma,
Kyrteng jong ki Ri ki Shnong ki jaka :
U bud na ki dien Maw-Kjat Mawbynna,
Mawseng Maw-Longkñi ba ker ki I yrsa :
Ki Kor bad ki Mot ki Kper ki Mawniam,
Ki Phniang ba dang sah, 'tien Knia ka 'tien Khriam:
Rymmang u iohi hajan u Mawsiang,
Ki Dien ba la shniah ki Mrad baroh riang

Nangta u bud dien sha Sohphoh Lynrum,
Syrwet kiba shai ba pareh ba parum :
Khadduh u leit poi harud jong ka lew,
Ki Shang ba la phriang, Tungtoh jong u Ksew :
U iuh da ki kjat u leh be-ijot,
Um sngap ia ki ktien u Ksew ba sangsot :
Kadiang bad kamon ki Shang u pyntheh,
Ki Reng pangah, u iaid u kyrbeh :
U rung shapoh Ïew bad man ki Basa,
‘*Na ei la iwtung* ! baroh ki pyrta !
La win te ka Ïew kim tip ia ka daw,
Sangewsih uba rit sngewsih uba khiaw.

X.

U ’Sier Lapalang u iaid khun shynrang,
Shaneng bad sharum ki khmat u pynshang ;
Khadduh u leit poi ha Sem u Myrsiang.
U peit marpyrshah · ki peit markylliang :
Nangta te ka khih ka lew baroh buk,
Ryngkat u Rangban ka Snnong ka Muluk ;
“Sangeh ! ” u pyrta, ban sngew u paitbah,
“Wat khih ko Kynthei ! Wat khih ko Khynnah !
“U Sier Laparem, U sier Lapalang,
“U Sier sa-Niangkhnap, u Sier uba pang !
“Ko Syiem Laiphew Doh, ka nar ka bili,
“Saikhum u Saiteh, pyndait hi ma Phi :
“Ka Ïew jong ki blei. u Khun ka Sarong !
“La thut la thynrei, pyndait ki Diengsong !
“Katne la kulmar ka kynthei ka khynnah,
‘To lum ka Dorbar ma Phi ki Rangbah :
“La um la byrsieh ka spah u hajar,
“To ieng ka kylli, tohkit ha Bishar !”

XI.

Suri u Sangot u lum ka Dorbar,
Ban sngap ia ki ktien mamla ha Bishar :
U Khla ha Rynsan, ryngkat ki Myntri,
U sngap, u pynshong ka Ain ka Riti.
Myrsiang u mudui ! U Sier u iada !
Baroh ki ia sngap kim khih kim pisa :
Jai-jai ki ia kren ki said ka 'tien hok,
Kim don ka danda shukor ne ka thok :
U Sier Lapalàng Khadduh u niewtang,
Ban shai ka Dorbar ka duh bad ka dang ;
Hadien ka Tyrko. ki Mrad laiphew doh,
Ki mih ban leit jngoh ki Shang ka Tungtoh :
U Khla u thom bor u iuh u kyrkhah,
Ki tim bad ki iuh kynthei bad khynnah ;
Iwtung lut ka Ïew ki bein ki kyrkoh,
Ki klet ruh ban sait syrwet kaba snoh.

XII

U Ksew ba u rem u phet sha la Ïng,
Artat u byrthen ka Maw bad ka Dieng :
Tang poi ha Shyngkub u khot ia ka Tnga,
Ha ka u theh sei u dom u pisa :
Ka Tnga kaba sian ka tem da jingieit,
Ka Ding kaba klang ka jem u thyllieid :
"Kynrad !" ka la ong, "ha trai Lum Shyllong,
"Khyndai Bah Ryntieh u Briew u shong shnong :
"Ha u ngin shong mraw ban siew ka kylliang,
"Ki mrad laiphew doh ba shun ba iriang

"Ryngkat ruh bad phi shirta nga la im,
"Ka bneng nga la mad ha suk bad ha khim :
"Bad phi ngan leit shong sha kut ka pyrthei,
"Ngan tur ia ka Ding ka Um kaba shlei :
"Dohnud ka la kthang, ngam khein ka ryndang,
"U Sier Lapalang ban ioh u Kyndang !
"Ngan beh ngan kyrkait tang lap ngan kahait,
"Ha Khlaw ha Langsah, ha Um ngan pashait :

XIII

Khyndai Bah Ryntieh ha trai Lum Shyllong,
U bam bad u dih Khyndai ki Umtong :
Pyrthei Aiom Ksiar ka rep bad ka riang,
U ri la ka Syiar, Masi bad ka Sniang :
U khein ia ka Shrah-- ki ngat ki Lawbah,
Ki pait ki Mawwah, ki sied ki Mawkhrah :
U Seng ka Hima u bat la ka Niam,
Ha khmat ka Diengshat u Knia bad u Khriam !
U tieng ia U Blei, Thawlang ka Jawbei,
Ryntih ka pyrthei, Suidnia tang uwei :
Dang lah u Iarkhad, ka Kup ka Pylleng,
Ka Daw ba u wad—ym don ka sahteng.
U jer ki Symboh ha Lum bad ha Wah,
Kyrteng ba iyngngoh junom ki iai sah :
Ki Kut ialeh thma ki Dien u Ramhah,
Naduh ki Longshuwa ki Dak ki dang sah ;
U 'Lei ka Longspah, Maia ka Dain Thlen,
I Doh ba pynsah na Ruh i dang kren :
Nangta sa kha roi u Suidlum u Suidwah,
Sa mih sa kynroi ka Dawlum ka Dawwah.

XIV.

Ha Duwar ha Tyngkong u Paid ha Shyllong,
U khot ba kin shong ha Khrum ha Kyrpong :
U ong ba un ai ka Ja ka Dohkha,
Ka Iing kin sharai u Ksew bad ka Tnga :
U ai jaka dem, u ting ba kin nang,
Shynrang da u Bngem, kynthei Panryndang :
Thawlang ka Iawbei u Ksew shi pyrthei,
Na ki te sa krei shi khrum ka Dieng-Ïei.
Pateng ki kynmaw ki ap ia ka Kpong,
Ha Lum ne ha Khlaw ki beh ki khang dong :
Ryngkat bad u briew tang kup ka Shanam,
Syrwet ba ki thiew ha Phlang ha Sangam.

XV.

U Sier Lapalang u wad bad u shang,
Jangew u Jathang kynthong u Rymphang !
Kylleng ka Ri Bhoi--u Sier Laparem,
U king, ba kynroi ka Nia ka Daw-rem ;
U phieng ia ki briew u tieng ia ki Shnong,
Nangta u wan kiew ha Rngi Lum Shyllong ;
U bam u sngewbha u shad u mastieh ;
Harud ki Lyngkha kynthei ki iarieh,
Ha trai jong ki Dieng ba shit ba kyrang ;
Ia ki um sheptieng u bam la u phlang :
Kyndit ki shu jah, um tip ki shaei !
U phai sha Langsah u kdat pat shawei.

XVI.

Sha shnong ki wan her ba dei ka Lyngka,
Rangbah ki iawer—ki khih ki sngewbha :
U Kong ki Khang-Khnam u jah sha lyngngop,
Ban rai ka Shanam ka rem ne ka jop :
Ka dak ka la kup—hajuh ka la shad,
Un pat da pyrkup—Laparem Kynrad !
"Pyneh la ka Kpong Khyndai Bah Ryntieh !
"Un pat ha Shyllong ngin shad ngin mastieh :
"La shad Shalyngor, la ieng ka Shanam,
"U kiew na Ri Thor un pat da u Khnam :
"Ting! ki Sewbeh! Bud! ki Sewshiang !
"Ryngkap, to pynkhreh, ia shut ki 'namliang
"U Bnai la shiteng, ka sngem ka khyndew,
"Pyrkhun Tieh-Pongdeng, dang suk ka ai Ksew !
"Jaut u Jajer, Jangew u Jathang,
"Ka Lyer kaba pher, ka Ja kaba bang :
"Leh rong ka Biria la khie ka Dawbah,
"Jamaw u Jakhria—ka kynthei ka khynnah,
"Kin kheit na Lyngkha kin rah ha ki Kriah,
"Kin ioh ka sngewbha ka shait bad ka khiah.

XVII.

Tang poi ha ki It ki ap la ki Ktem,
Ki Khlaw ki shongshit, lap dien sa u Bngem :
Lyndan u Kynrem u sied u kyrdem,
U Sier Laparem u peh ka shadem !
U her—ki kyrhuh ki them bad ki lyhuh,
U kynther bad u kyiuh ba kem u Lyngkhu :

U phet bad u phai u ban sha dien trai,
Jingim ka la wai mynta u la shai :
U Bngem u kyrkait, ka Ian ka kahait,
U briew u pynshait—U Sier ba un lait !
Ha trai jong ka Jri ha it ba dei sngi,
Hajan 'Lai-Nili ba spong ki Jyrmi,
Shiphang u sangeh ba jur ka kyndeh,
U kan u pyneh u phet u mareh.

XVIII.

U Khnam kum ka lyer, u Sop ba sarang,
U siaw bad u her ba siat u shynrang ;
U hap na hip-hip u suh sha ka krung,
U sied, um ithuh Nongshun uba dung :
Shiphang u mareh, nangta u sangeh,
Teng teng u ialeh ban phet kham tyngeh :
Kyndit sa uwei u ban 'nam Tabla,
Ka shad ka pyrthei u ksaid u pyrta :
"Ko Mei, ko Kynrad, la dung u Dusmon
"Shaei ba Ngan wad ?—Hangne Nga kyllon !
"La wai ka Pyrthei, Jingim ka la kut :
"Jingieit jong phi Mei, Syntiew Bymjukut !
"Nga pat dap synrang, ha Thma jingialeh,
"Pyrthei ka la klang, Mynsiem ka la peh !"

XIX.

Ka Kmie ba Rangli marwei ka khuslai,
Sha Lum Ri Khasi ka phai bad ka duwai ;
Ka peit khmih lynti lano ba un wan,
Ka ud man ka sngi jingkit kaba ban :

U sngap u 'Lei-Thor jingiam kaba kthang,
Ummat kiba tlor ha Pung u pynlang :
Bunsien ka Phohsniew teng teng ruh ka khot ;
Ap thap u 'riewsniew, u Thlen u Rakot ;
U Soh u Syntiew u Khun ba dang phuh,
Ka Khmat ba jylliew ka Main ba lah duh ;
Marwei te u paw ha khmat kum ka Sngi,
Ha Kdait ne ha Khlaw u don ha Jylli :
Bunsien ka mutdur u Phud ba sarong,
U krih bad u tur ki It u khang dong.

XX.

Marwei ka suhsat ka ud ka jynjar,
Ka duwai ka phirat ioh ngat ka bijar ;
Thawlang uba bna, Suidnia ka lawbei,
U Kpu u Rynsi u Dkhot katba dei :
Ka Niam ka Rukom Ryngkew u Basa,
Ban lait ka shitom u Khun u jong ka :
Ka bam tang ban im ka rit kum ka Nap,
Ba ban ka Jingtim ba khraw ka shem pap,
Ka Kyian ka kyntu—ka thiah ne ka dem,
Ban wad jingkyrkhu u Khun ka shadem :
Ryntieh bad ki Spar sawdong ki Lyngkha,
Liewlep bad ki Jar ki rong ba thala ;
Ka jaw ki Ummat—Mano ban iarap !
Kumta la ka thait ka khreh ban leit kiew ;
Hapdeng ka jinglwait ki Thma ba weibriew ;
Suki te ka prong shaduh ki Tyllong,
Khyndai ki Umtong u Syiem 'lei Shyllong.

XXI.

Hangta ka iohi Bynriew bym lah niew,
Ki shad ha Jylli ka win ka khyndew :
Ki sin ki phawar nangta ki risa,
Khasi bad ri Pnar ki thie ki sawa :
Ki law ki sai-sieij ki dih ka 'iad-thiang,
Ban sah ka jingieit ki nguh markylliang :
Ki thaw ka Rynsan ban ioh Phawar Dngiem,
Ki sur ki pynwan ba kmen ka mynsiem :
Ki shad ki mastieh ki rah ka Ryntieh,
Tyrtho kaba Lieh ka Saw kum ka Ktieh :
Shiphang ki sangeh ban khum ban kyrshan,
Jyrmi u Jynteh ban rah ha Rynsan.

XXII

Hapdeng ka 'namiong kyndit ka iohi,
U Khnam ha u Klong u Khun Kynrad sngi!
Ka Bneng ka khyndew ba tied Pyrthat rkhiang,
Ka ud ka Ramew ki pait ki Mawsiang:
La dum la iong ngit kam tip eiei shuh;
Ka thom ki jingwit ka tur bad ka kyiuh:
La pait ka Dohnud la duh ka Rynieng:
Ka iam, te ka ud—Khyndew bad ka Bneng.
Syndah ka kyllon u Khun ka Mynsiem,
La' wir la' iaid mon shirta ka thung Syiem.
Ka duh mynsiem jar ka thiah marsyndah,
U pra paitbah war, u sngap u kynjah:
Khyndai Bah Ryntieh u ieng na pajih,
U Khnam ka Ryntieh ki bat khlem pynkhih;
Kaei kum kane? Ki peit ki lyngngoh,
Ka Kmie da lade ha iap ka wan noh !

XXIII

Shipor ka lyngngoh hynrei ym shym slem,
Ka phai bad ka jngoh ka Kmie na ba dem:
Nangta ka kynud ka sur ba iam briew,
Ki ktien ka Dohnud ki ngam kham jylliew :
"Kaei kum kane ha khmat nga iohi !
"Matti u Dusmon, 'namiong 'namtylli!
"Ngan 'nai eiei shuh ngam kwah shuh ban im,
"Pyrthei ka la duh la ban ka jingtim:
"Nga wad ia ki Them nga bud ki Lawbah,
"Ia phi ko Kynrem, ko Khun ba Rangbah:
"Jingduwai nga pynhcr, nga lung ka Mynsiem,
"U Khnam uba her, u dung ia phi, Syiem!
"Shanam Nongaiksuid ka shad ha ka Pdung,
"Ka Mon ba laitluid Nongshun u ioh dung:
"Sawdong ka pyrthei ka shut la ki Tiar,
"Ko Syiem jong i Mei, ko Khun Kynrad Ksiar
"Nongshun u shad wait ba pat u Rangbah;
"Dohnud ka la pait Jingmong kan iaisah:
"Ko Syiem jong ki blei, la dkut Sohpet Bneng,
"La tap ka Dieng-Iei la dum ka Ing-Seng:
"La im ka Tyrut la shan ka Daw-rem,
"Shaduh Bymjukut ki Tduh bym lah shem:
"Napoh Law-Lyngdoh Ryngkew u Basa,
"Bishar da ka Thoh bishar da ka Sla!
"Synreit ka Umkoi ban khuid ka Raibi,
"Ban neh ban kyrsoi ka Nam u Lubri,
"Nga mut ban da Phur nga mut ban da Siang,
"Ban lum la ki Kur ban lang u Synñiang:
"Ngan thang Lyngkhason ngan seng ka Shawrot,
"Ka spah katba don ia phi ngan tei Mot:
"Ki Shyieng ba ngan thep ha Khrum jong ka Maw,

“Phin thiah ha jingtep ryngkat uba Khraw:
“Ryngkat ha Mawbah u Suidnia ka Iawbei,
“Meisan ka Meinah ha Duwar jong ka blei:
“Ha kjat u Longspah ba don ka Hukum,
“Te wei sah Khynnah synshar ka Umdum:
“Ha Trep ha Dulan to ai kin ialap :
“Ha khmat ka Duwan nga hun ba ngan iap:
“Ka khlieh ha khyndew junom ngan buhrieh,
“Mynta te to sngew ban lait ka byrsieh!
“To tap ko Ramew! Ko Khrum jong ka Bneng!
“Nurok jong ka ksow! U ’Nam ’Tieh-pongdeng!

XXIV

Halor Lum Shyllong ha khlaw ba long dong,
Kynih Saw Shyrtong, “Ka Sngi ka lajrong!”
U krad ha trai Sning ban khuid ka Lamet,
Ba sah ha sharing Shynrong ba saphret:
U ap ka jutang ba mih na Marai,
U Klong ka ’Iad-bang ka Nia ban pynshai:
Lai wat u kynther ka Stieh u pynliem;
Na Krem kum ka Lyer jingud ba sngewtriem;
Ka khie na Ramew ka Tdem bym lah ong,
Ba mih sla ryngkew U Syiem ’Lei Shyllong:
Jingduwai ba sangsot ka Sier Lapalang,
Ba khraw ka longjot ka ngam ka jingkthang;
Nangta na ka Tdem u peit da jingieit,
Ka Kmie kaba dem ki Ktien kiba bieit;
Diengduh Siar-nylla tang tiak u pyndei,
Te jar ki kylla Pukri jong ki blei:
Khyndai ki Umtong, Khyndai ki Umdih,
Jnnom kin iai long Jingstad ban iai mih.

XXV

U pra u kynran u Khyndai Bah Ryntieh,
Ha khmat ka Duwan u dem la ka khlieh:
Junom ki kynmaw ka Kmie kaba khraw,
Jingieit ka pynpaw hapdeng u 'Nam-saw:
U Blang uba tlem ha khiar 'Law-Kynthong,
Shisien man ka snem ki Knia 'Lang-Shyllong;
Da dien u kynran ba sang phai Khongdong,
Ha khmat ka Duwan u Syiem 'Lei Shyllong;
Ka Doh ba khlem Mluh ki shet ne ki syang,
Ki dem bad ki nguh ban bha u Thawlang:
U Dkhot u Lamjew sha Ïng kim wallam,
Ki khar na khyndew ki thang kaba tam:
Lyngdoh uba kñia u pat ha Duwan,
Tang pher ka ia-nia u iap ha Madan

XXXIII

KI KTIEN BAD KI KYNTIEN

Ai ksew : Kaba pynrung bad pynbud dien ia ki sewbeh ha khlaw, ban iw ia ka syrwet mrad bad ban pynkhie ia ka.

Ai reng : Ia kob; ia leh; ia tynjuh bor para rangbah, da ka met ne ka nia.

Akher ka sngi : Ka sngi khadduh, ka sngi ai jingkhein; ka sngi bishar ia kiba im bad kiba iap da u Blei.

Ai baibat : Kaba siew dor markti.

Ai boina : Kaba siew dor lypa katto katne ha ka dor trai ban nang bat ia ka mar.

Ai khawduh : U briew uba la shah tait kur bad uba la ioh lut la ki hok ki bynta baroh na ki. Ki kur jong u kim tip shuh ia ka iap ka im jong u, bad ma u ruh um don bynta shuh ha u synñiang u bynhei jong ki. La khein ia u da ki kum uba la iap.

Ai ksuid : Ka jingpyniap briew da ka jingiarap ki ksuid ki khrei; ka jingaiti jong u nongkhein ksuid ia ki briew ha ka jingpynshitom ki ksuid. U nongkhein ksuid u ba sniew, u lah ban ai kylla ia ki briew kiba um iadei jingmut ha ka jingpynshitom ne jingpyniap jong ki ksiud. Namarkata. kim ju ai thala na uno uno u briew ban shat ban khein na ka bynta ka ïing ka sem; u dei ban long u briew uba ki da ithuh bha bad uba ki lah ban shaniah tylli.

Ai huspai : Aili, ne ai mon than sha ba palat.

Ai baishun : Ka jingai ne jingsiew khutia than ia ki peisa ki tyngka.

Ai sniew : Ai kynbat; ai bih ha ka jingbam jingdih.

Ai kyrwoh : Ka jingpyntip; phah ktien; phah khubor. Hyndai ki don lai jait ki *neanti* lane ki ksah kiba ki pyndonkam haba ki phah khubor shano shano; (1) ka kyrwoh kaba biang ha ka 'tikmie, ka thew ba ka dang bun bad dang kylluid ka por, (2) Kaba ha ka 'ti-pdeng, ka pyni ba ka la kham kyrkieh, bad (3) kaba ha ka 'ti-duh, ka dei ka kam kaba mardor eh, bad bym don por shuh ban pyntud.

Anerlo : (Kane ka dei ka ktien Mikir) Ka jingbam ne jingdih ha ka por shiteng sngi.

Bam tyllan : Bam rakot khlem bret eiei ruh, bad snier bad snep; bam khlem da pynkhuid.

Bam ja khluit : Kaba leh kyrkieh law-law ia kano kano ka kam khlem da pyrkhat; leh kyrkieh bad sa babe kylla hadien.

Bam kwai ha ing U Blei : Ki ktien don burom haba ki kynmaw ne ialap ia ka kyrteng jong kiba la iap. Ki mynsiem jong ki nongiap baroh kiba bha, ki ngeit ba ki la leit sha duwar U Blei. Haba ki ong ia kine ki ktien, ki ktah artat ia ka shangkwai ne ka iarong ka iadep.

Bam rwing: Bam lut ia kaba kamai baroh khlem da pynsah na ka bynta kiwei pat ki por.

Bam plan : Im shitom bam shitom khlem ioh kynshew namar ba rit eh i jingioh.

Bam krang : Bam krem na shapoh; bam pong; ka jingshun ne jingbishni kaba pynkhih ia ka dohnud napoh ban leh ia ki kam sniew.

Bam ngem : Ka jinglong sniew ba shapoh ki 'riew arsap-arphong.

(u) **'Bat iam bait :** U kynja ñiut uba pynsniew dur ia lade tang kum pynkhih ne pyrsad ia u ; u riew phoi lian: uba piaw tang shu kren ne pyni ki lok.

Biah phengrai : Ka jingkha pylleng u skain ha ka doh ne dohkha; ka jingpynbudnam kai u riew poh da ki ktien khlem akor.

(i) **Briew khmat :** I mationg; i bynta iba iong hapdeng ka mat-peit. Ki briew kim lah shah bad kim sngewbha iano iano ruh ban ktah mationg ia ki : i bynta iba lung hod-hod.

Buh 'ing tyrkhong : Ynda la thad, u sying u tyrkhong bad u sat: ka jingbuh shun kaba katba nang slem ka nang eh ban klet bad ban map.

Bah khala : Ka jingkit khlieh kaba kloi ban buria lada sniew ne duh.

Bah ryndang : Kaba iap ia pli; ban aiti ia la ka jingim na ka bynta kiwei

Bujai : Ka jingai ne jingsam sngewbha: kaba ia kren ia pyni da ki ktien kiba jem bad kiba pynum dohnud.

Bai mynrain khmat : Ka dor ba dawa namar ka jingpynkhein la ka ktien soskular ha ka jingiapoikha poiman, ne jingpynlehrain ha khmat u paitbah.

(ka) **Bur :** Ka khwan: ka kynja lieng ba la thaw da ki siej tylli ne ki dieng. Ia kane ki teh da ki *saikun* na shiliang sha shiliang, bad ki shu ñiat ia ka da ki *soi.*

Ban ksew : Ka jingpyrta u briew ban pynshngain ia ki sewbeh haba la khie ka mrad.

(u) **Bai 'lam u bai leit :** Ka seng ka dang, ne ka spah ka phew ha kaba khaï-pateng.

Bam sohphan mano, bit thit shano? U sohphan nang bam hun sha lade bad nang kyllan ia ka thit sha kiwei. Kane ka long ka ktien mynthi: nang leh kiwei bad nangshah kynoh ki bym dei; kiba leh ki ioh ka iaroh, bad ki bym leh ki shah ka kynnoh.

(ka) **Bhet ka bhar :** Ka jingai sngewbha u khun u hajar ia la u syiem uba khraw: ka jingai ba khraw.

(u) **Blang u bhet :** U 'lang kñia ba wallam u khun u hajar ha ka por lehniam ki Syiem na ka bynta ka hima.

Beh tympem : Ka jingbeh ksuid. Ha ka por thep mawbah, ynda la palat shiteng synñia, shuwa ban leit rah ia ki snyieng, ki sympat ki tynruh da ki dieng ki lymmuh ia ka lynti ka syngkien ia ka rud ka kiar naduh ïng shaduh

bar shnong, ban beh ia ki ksuid ki khrei kiba thew ban wan khang ia ka mynsiem jong ki nongiap ban leit sha ka maw.

(u) Kamon U kadiang : U lok u jor; ki marjan ki marpa.

(shi) Kaw : 1280 tylli ki sbai ka long shi kaw; ka jingkhein sbai hyndai. Hyndai ha ka por ba ki shim ia ka '*Jingsang*' jong ka kynthei ne u shynrang, da ki kur jong u tnga ne ka tnga kiba la iap, kita ki kur ki dawa katta katta kaw, katba ki sngewbit na ka tnga ne u tnga ba dang im ban leh niam leh rukom shuwa ban pynkit bad ban pynieng ia ki '**Maw Klim**'. Kim bit ban pyntam eiei ruh na kane ka peisa, bad ki dei ban pynlut phar ha ka kam. Ia kane ka '*Jingsung*' ki shim noh tang haba kita kiba im ki la ia poi kha noh shawei

(ka) Kaw shiliang ka kaw arliang : Ka kuna ba la oh da ka bishar ne ka dorbar ia ka shiliang, ne ki arliang mamla ha ka jingiakajia.

Kem bikar : Kem jubor ban pynkit jingkit khlem da maham lypa.

(ka) Kem : Ki shynrong pylleng ha ka diengshat ba pan u nongkhein sha ka liang kadiang na ka '*lieng*'. *Ka lieng*: ka shynrong pylleng kaba heh eh hapdeng ka diengshat. Ki ju kynnoh, "*Ka Lar ka Kem*" haba ki tim kñia. *Ka Lar*: ia ki shynrong kiba shaphang kamon na ka '*lieng*'.

Khad Syiar : Kaba kylli daw na ka blei ia ka bijar ka buhkhoh jong ka, kat haduh ba kan da aiti ia u briew ha ka jingpynshitom jong u ksuid u khrei. Ka Blei ka pynshitom ia u briew da kaba aiti ha ki ksuid, namar ka jinglyndet ka jingklet jong u ia la ka jutang, mynba u pan la ka longbriew na khmat jong ka, "*na mynnang long ka pyrthei shai ka pyrthei*".

Khad tyrut : Ka jingkñia ban khuid ka raibi iap mynsaw mynsnam ha ka longïng longsem. Kim ju pynrung hapoh ïng ia kiba iap tyrut (iap mynsaw) ha lum ha wah, namar ki sheptieng ioh ka wan juh wan shong ksaw.

(nong) Khang khnam : U nongleh byrtong uba ban ia ki khnam jong ki shiliang ban lait sharud. Une u kren myntro na lyngngop bad um ju mih ha madan ialeh.

Khalai wait : Ka jingialeh para marwei ban rai thma; ka jinghikai iapom da ki waitlam ban tbit ka kti ka kjat bad ban sting ka met ka phad.

Kharsohlah : I khyndai khup; i 'riew rit; i 'riew khutia.

(u) Kha u man : Ki kur ki jait u kpa ne u shongkha.

(u) Khaw tyndep : U khaw ba la kñia ha u Thlen. Ki nongshohnoh haba ki ioh kawang da uno ia uno uno u briew um lah khih ne lynñiar shuh. Ban lait na kata ka jingshoh bieit, dei ban khlong da ka dewmet bad ban tian ha ka shyntur.

Kheiñ ksuid : Kaba wad bniah, da ka kñia ka khriam ia uta u ksuid ha uba ka blei ka la aiti ban pynshitom ia u briew, namar kano kano ka lait ka let jong u. Ki pynhun ia uta u ksuid da kaba ai *u dkhot u lam jew* katba u pan. Bad ban ioh pat ia ka koit ka khiah, ki kular ha khmat ka blei ban nym pynsngewsih shuh ia ka na kata ka lynti.

Khet tiah : Kaba pynngat ia ki dieng ki siej bad shu iehnoh kumto haduh ba kin da pyut, khnang ban sboh ka khyndew bad ban bit thung bit tep.

Khie rasong : Dang ieng ka daw, dang eh ka bok: dang hapdeng ka jingmanbha bad ka suk ka saiñ.

Khie khlieh : Ban ieng pat na ka ban sa ngop trong sha kano kano ka jingsniew, kum ka jingduk ne jingpang.

Khie 'lapeh : U jingthung uba khie lung eh tang u jyntang, bad u bym don soh satia: ka jingsanter palat tang ka rynieng.

Khi-lai-nuid : U nongai ksuid briew. Hyndai, ia une ki kem da ka bor bad ki khi ia ka khlieh jong u lai nuid, ha khmat ki rangbah ki rangsan bad ka shnong ka thaw. Ki sa beh shnong ia u da ka hukum Syiem ne ka Dorbar. Lada u ialeh pyrshah, bad u wan phai hi sha shnong, u pha hi la ka jingim.

(nam ka) Khlieng ka tyngab : Ka khubor shnong ba 'shu iohsngew na u luk u lak: ka khubor bym thikna.

(ka) Knwak : Ka kynja sim rit kaba wallam ia ka khubor kaba sniew, haba ka pah.

Khun binong bishon : U briew uba na ka ïng ba donburom surom; u rangbah uba donburom bad khia thew.

Khun soh-syiem : U briew uba shu wan pyniasoh sha ka hima uwei pat u syiem; u kynja raiot u bym dei u khun u hajar.

Khyndai pateng-niamra : Ki khyndai kyrdan, ne ki khyndai skit ki jingpynshitom ia ka mynsiem u riew bymman: ka dujok. Ki khot, '*Nurok ka ksew*' ia ka kyrdan kaba poh tam jong *ka khyndai pateng*.

(ka) Ka kjap ka star : Ki bynta bym khuid bad bymdap bha jong *u rwieng* haba kh'ad ne kñia syiar.

(ka) Kor : Ka jaka shongthait ba la tei nam da kiba ha ing na ka bynta kiba la iap; ki jingtei ban kynmaw ieit ia kiba lą iap. Ki tei ia ki barobor ha ki jaka ba sawang.

(ka) Ksaw ka kpong : Ka 'lei donbok: ka 'lei behmrad. Ki nguh ia ka da kaba sieh hapdeng shnong ia ki reng ne ka khlieh jong ka mrad kaba ki ioh, haba ki beh da ka shnong, ha ka nam jong ka.

Kren da thew ha la ka khulpi : Kren da kaba sumar ha khmat ki briew, ne haba duwai ha U Blei· ban thew ia la ki ktien ha ka tarajur la ka mynsiem bad ka dohnud shuwa ban pynmih ia ki shabar.

Kren wai-wot : Kaba jubab ne said pynwai lyngkut.

Kren 'nam ksiar 'tien ksiar : Ki ktien ba kren ia ka jingbha ban da ia ka hok ha ka pyrthei.

Ki ktien 'nam sarang 'tieh nar : Ki ktien dung, ki ktien pynhiar kput.

(ka) Kwar : Ka sem riam dohkha ha ki jaka khriang. Ki pynap ia kine ki sem ha ka por khmat synrai shuwa ba kin hiar ki dohkha sha ki thwei ban shong tlang.

Kur ja kur doh : Ki kur kiba iarap iabeh tang ha ki lat sngewbha sngewmiat. Ki kur kiba tang ka kyrteng, bad ki bym kitkhia la ka doh ka snam.

Kylla lieng : Ka jingwan shop ka pyrthei ban pynduk pynshitom, na ka jinglong pahuh hai sha ka jingduk ksew.

Kylla jain nep : Ka jinglong bym larkam eiei shuh; man rim eh.

Kyntem ñiuhmat : U riew alhia. U briew uba i jaipdeh naduh ka jingnoh bad jinghiar u ñiuhmat shapoh khyhdew.

Kyndang kwan (khyrwait kadiang) : U briew uba thew eh ia kaei kae' kaba um lah bad donhok ban ioh, bad uba iap ha la ka jingkwah khlem da ioh. Ia u thri uba tam na kiba dei hok ban ioh kyndang na ka doh mrad, ki ju khyrwait pynpher da ka kadiang ia ka syrwiang jong u. Une um ioh bynta eiei ruh ynda la suh ia ki kyndang riang. Ki buh khnang ia une ba un ki' ia *ka skai ka sabuit*, ne ka *ai sniew* ki briew.

(ka) Kynrong ka kyntaw : Kaba pynkynriah jaka ia ki shyieng jong ki nongiap na ka *Maw-suidiap* sha ka *Maw-shongphew* ne *Maw-bah*. Ha kata ka por ka don artat bad ka niam ka rukom kaba biang.

(u) Kyntang Mara : U ksuid uba shang ia ka lum ka wah bad uba shoh pynbaiong khlieh ia ki briew. Ki ong, une u kylla na ka mynsiem jong kito kiba 'iap sha lum sha wah, khlem da ioh ka niam ka rukom kaba biang. Ha kata ka khep kaba ki kem pang, ki 'haw da ka dur briew bad ki pynbat da ka ryntieh bad ki *'nam-tympem*. Te, khnang ban pynhun ia une u ksuid, ki tim kñia da ki syiai ne ki paro kiba im, ban pynkit ia ka sang ka ma baroh halor jong ki, bad ki sa leit pyllait ia ki ha kata ka jaka, bad ki khot ia ki ki '*yiar ne paro pyllait rih*." Kine lada ioh kem im bad ri ki roi shibun.

(u) Kynta lyngkor : U jingbat da uba ki pynphai ia ka lyngkor, ne kano kano ka kynja kor baroh.

Kynther jymbuin : Ka jingtait khun ka kmie ia kiba la san, bad ka jingiatang ban nym ia kiew ïng shuh ha ka iap ka im jongno jongno.

Ksan rympei, rem dorbar : U briew uba heh ka nia ka jutang tang ha kyndong bad ha rieh, hynrei uba suhjer ban ang shi kyntien ha khmat ka dorbar, ne ka jingialang.

Ksan, ne, Kyrsan Rngiew : Ka jingkñia ban eh pat la ka bok ka rwiang, bad ban lait na ka pang bieit pang them.

(**u**) **Kyrtep** : U 'suid-matlah; u ksuid uba pynmatlah ia ki khyllung namar ka pop, ne ka siar ka shan u Thaylang.

(**u**) **Kyrtiah** : U slap bad ka lyer kaba jur bad kaba ban lynter bun sngi.

Kamai nong khynraw : Ka spah ka phew ba u kamai u briew ha la ïng kur, shuwa ba ud leit ïng briew. Ia kane ka spah ka ioh ka kur kynthei kaba khadduh jong kata ka ïng.

Kiew lang tylli : Ka jingsarong khyllew ia kaei kaei ki bym da long eh.

Kylla mulot : Ka tyngka ne peisa kaba la khuid bad rim eh; kaei kaei ka bym leit siew shuh.

Kynjoh kha skain : Ka rukom pynkyntang ïng thymmai. Hyndai ki sdien ia ka khapiah bad ki ia kynjoh shuwa bad ia bam ia dih sngewbha, ynda la dep ka niam ka rukom baroh.

Kren khun ranab : Ka jingkren kaba klum ia ki nia ban pynpoi sha la ka jingthmu bad jingmyntoi.

(**u**) **Kup shiliang u sem shiliang** : U briew uba duk uba rit; ki briew kiba im duk im shtom haduh ka kup ka sem.

Khem um snit, khem um jah : Kaba ia kren ia pynih da ki tien bha tien miat, khlem da ban da shan shiliang iano iano ruh.

Kyndoi ja kpoh : Leit bylla, ne kitnong kylleng ban ioh la ka ja kyntien.

(**u**) **Kynthem u kynjai** : U 'riew rangbah, u 'riew donburom; u 'riew donakor.

Kren amrang : U briew uba shu pyneh dongrang tang la ka nia; u briew uba saitlah rhing ban lah la ka nia.

Kren king jakyndeh : Kren kumba buaid: kren pyushad khawiang: kren patiet kulmar.

Ku-ri-ei : Kyrkhu, ko Blei ba ri ba isynei. Ka 'tien pynwai u nongkñia ha ban sa kiew ka syrti ka jumai ha ka ryndang u syiar.

(ka) Daiñi : Ka nongleh myntro; ka Shwar.

Da 'rap jot : Ka jingialeh ban buhrieh ia kaei kaei ka bym lah shuh ban tap.

(ka) Dar-lieng : Ka lynti ba pam ka lieng kaba paw ha sla um; ka lynti iaid duriaw jong ki liengbah.

(ka) Dngong : Ka jaid ongiem kaba rit hynrei kaba runar doh satar.

(shah) Dieng shain doh : Ka dieng lyngkhot halor kaba ki shain ia ki shyieng ki shruh; u briew uba shah kren ne lehbein jyndei, hynrei u bym don ka mynsiem leh kylliang.

(pyndait) Dieng song : Ka rukom pynshitom ia ki runar ruser hyndai. Ki dieng ha kiba ki pyndait ia ki kjat bad ki kti u briew ba un nym lah khih shuh.

(kit) Doh kyndang : Ia ioh bynta lem ha ka jingsniew ne jingshah kynnoh jong kiwei.

Doh 'tait wait : Ka doh kaba sied saphred saphrong na kaba pom ba shain bad ka bym don shuh mano mano ba tam ne ñiewkor.

Duhai, sngi ia nga ! : Ka jingduwai bad kyrpad Blei, ba ka sngi kaba sniew kan nym jia ha la ka met.

(u) Dieng byllan : U briew uba iap ngiah ha ka jingpynthame ka kynthei, kaba wad tang ban ioh tuh buit na u, khnang ba kan ioh lad ban jan sha uba ka don mon. Haba ring mawbynna, ki siang da ka *Po*, kaba long kum ka shyngoid ne synduk, bad ki pynsyntuid ia ka halor ki *dieng byllan* ban suk ban ring ne ñiat. Ynda poi ha shen, ki bret noh ia ki bad ki shim tang ia u Mawbynna.

(u) Dkhot u lamjew : Ki dohjem ba la shim-na krem shadem jong ka mrad ba la kñia. Ki ju buh *san*, *hynriew* ne, *khyndoi* ki dkhot, ban noh ban sib: -(*i*) *u dohmud* (*ii*) *u klong*, (*iii*) *u tor*, (*iv*) *u khyllai*, (*v*) *u lamjew*, bad (*vi*)*u lub*, (*vii*)*ka nier-lang*, bad (*viii*) *ka nier-bah*, (*ix*) *ka nier-dong*. Tang kito kiba iadon bynta ha u synniang u bynhei kiba ioh *ban noh ban sib u* kitei ki dkhot.

(ka) Daw ba !am khlieh : Ka daw jong ka jingiap u briew, kaba ki buh jingkynmaw ban suk ka khein ka 'oishar ynda dei ka por ban kyurong-kyntaw ia ki shyieng jong u.

Dong shimat : Ka tyndong kaba tang shimat, Lada don ba pynkhih, ka hoit lut phar ka um ha madan; U briew u bym lah ban set ia kaba u tip ne iohsngew, wat lada ka long ka bym bit ialap iariew hano hano ruh.

'Er batemon batesi : I 'er synrai pyngngad hir hir; i 'er jem ba beh halor lum haba khuid bha khriang khriang ka bneng.

(ia) Ngam um : Ka jingiakob ban ia kan mynsiem slem hapoh um. Hyndai haba don ka jingma ban kad ne khih ka hima ban rai ryngkew ia kano kano ka jingiakajia, ki ia hiar noh da ka *ia ngam um*, ha khmat u Syiem bad ki myntri korbar-ri baroh. Ki mamla ki pynmih la ki *ksih*, bad ka liang jong uta uba ngam slem, ka jop. Kim ju ia phoi ia rot shuh, namar ba ki khein ba ka long *ka rai-blei*. *Ki Ksih* ki khot ia kito ki briew kiba ia ngam. Ki ju *ia pung* para nongialeh, bad uba jop u ioh ia kata ka tyngka ne ka ksiar ba la ia thong kumta.

(ka) Ngoh ka ian : Ka dur ka dar; bym iohi shuh ia ka iaid ka teng la slem eh; khlem wan rung wan jngoh shuh la slem.

Nguh-let dorbar : Ka jingpan map na khmat ka dorbar namar kano kano ka jingbakla.

Ngut-nget : Lut-let; malu mala, bym shai bha.

Hamsaian : Ka jingbna ba shu iohsngew na ki marjan marpa, ne na ka lyer; ki khubor suin, ne *hamsaia*.

Hap shop : Ka jingsniew ba shu wan jia ryngkhat; ka jingsniew bok kaba wan lyngshop ha la ka met.

Hip-hip : Ka bynta jong ka kpoh hamar ba kut ki shyieng krung.

Her-rngiew : Ka jingsheptieng ka bym tip briew shuh: ka jingkyndit kaba kylla sa bad ka dur.

Hormot : Ka burom: ka ijot: ka jinglongkhuid bad donburom.

Hynniew trep, hynniew skum : Ki Hynñiew Rympei ba wan shong rep nyngkong sha pyrthei, mynba ki khlad kiaw na jrong. Ki ong, mynshuwa ki don khadhynriew tynriew ha bneng. Hynrei, khyndai ki sah bad hynñiew ki hiar. Na kine ki Hynñiew Trep sa roi sa par u khun bynriew satlak ka pyrthei.

Hangamei : Sarong; sngew khraw; ka jingbymkhein briew ia kiwei; ka mynsiem bym sngewnguh.

Ho ! moh Lengsam ! Ki ktien pynwai u nongshat haba un sa lympat ia ka pylleng. U pynkohnguh, u pynmynjur ia ka blei ba kan ai ia ka dak ka shin, ba u pan da ka jingduwai jingkyrpad ha ka diengshat; "*Kumta ai kan long, mo, Trai Kynrad*"

(ka) 'Iad-rong ne On-rong : Ka kiad ba wan ai sngewbha ki lok ki jor haba iap briew. Ia kane ki dih tang ki nongiarap ha ka thang ka tep. Ha ka por ba ki theh ia kane ka kiad ha ki lwa, ki nam artat ia ka kyrteng jong ita iba la wallam bad ki khot artat ia ka kyrteng iba iap ban pynsngew ha i, ba i la wan on ita ia kata ka 'iad-rong.

Iap-pongding : Iap armet. Ki kynthei ba punkhun kim bit ban leit on thang ne on tep ia kiba iap ha kane ka jinglong.

Ia kad maw : Ia pait maw niam; ia khlad niam; ia khlad mawshyieng. Ynda la heh la khraw palat eh ka kur, ki ju seng la ka jong pat ka maw niam bad ka kpep.

'Iad 'tang-snem : Ka kiad kaba la pynkyntang ha u Thlen haduh shisnem kynthih shuwa ban pyndonkam ia ka Ki ong, kiba dih ia ka, ki shlur runar kat ban pyniap ne shohnoh briew. Ia kiba jem rngiew, ki i kum ki thapbbalieh ne ki sim rit bad ki beh ia ki. Ia kiba eh rngiew pat, ki sheptieng bad ki rieh, namar ka iphieng ka main bad ka

khmat jong ki. Teng-teng wat ia ka kynthei briew ruh ki her iap, namar ia u sai jain sem jong ka ki i ba u heh kat shi kham shi kham uwei.

Iap tram : Ka kynja khlam dieng; ka khlam tympew. Ki nongsumar ri tympew kim ju ktah da ka kti haba ki bret ia uba kem tram. Ki bret sha jngai bak. Ynda ki wan phai, ki sum ki sleh bad ki pli jain shuwa ba kin rung shapoh bri. Ia ki dieng pat ki thang haduh ban da man dpei khait.

Iap tyrut : Iap mynsaw ha lum ha wah.

'Iarkrad lynti : U syiar uba ki kñia haba iap briew. Kim ju peit ia u rwieng ne u dohnud jong u. Ki ngeit ba u krad lynti bad ialam ia ka mynsiem jong ki nongiap sha khmat ka blei.

'Iar syngkhong : U syiar uba ki kñia ha ka por ba rah ia ka met iap ban buh ha ka krong.

'Iar padat : U syiar uba ki kñia ha lum tang shu lah ai ding ia ka jingthang. Ki shu khyrwait ia ka ryndang, ne tied ia ka khlieh jong u ha ka jingthang haduh ba un da iap. Ar ngut ki tymmen ki ieng mar shiliang ka jingthang, bad ki padat na shiliang sha shiliang lai wat. Ia une u syiar ki bam ki *nongkylla thang.*

'Iar khad : U syiar uba ki kñia haba kylli daw na ka blei ba ka bijar ka buhkhoh ia u bynriew.

'Iar snaiap : Ha ka por thep mawbah, ki ju ai nong da u briew u ban kynih laisien ha khmat ka maw, shuwa ban plie ban thep shyieng. Ynda ki la lah kyrsiew ia ki shyieng jong ki nongiap baroh, ki sa thep ia ki shyieng jong kito kiba ki dang wan on.

Iasuh mariap : Ialeh kheinduh ia ladei ka jingialeh ba khadduh iawai artat.

Iasuit iashor : Ia pynskhem jutang ia smai ia spot ha khmat u klong u skaw bad ki sakhi satar.

(ka) Iawbei : Ka kiaw-kulong jong kano kano ka jaid. Dei ma ka kaba sumar ia ka mynsiem ki nongiap baroh jong ka kur, sha kawei pat ka pyrthei.

(ia) Ïehnoh san shyieng : Ka jingiapyllait tnga ha khmat ki tymmen ki san. Ki ju pyrta naduh khlieh haduh kjat shnong ban pynbna ba uta bad katą, ki la ia samla pat, bad ba ki la ia laitluid ban peit sha ka diang sha ka mon.

Ing sad Ing sunon : Ka ing lehniam ki syiem, ne ka hima ; ka ïng khadduh jong ka jaid syiem kaba bat ia ka tynrai ka niam ka rukom, ha kaba u don u *Rishot-blei* jong ki.

Ing seng Ing khadduh : Ka ing ka khadduh kaba bat ia ka niam ka rukom ; ka ïng kaba dei ban pyndep ia ka niam ka rukom baroh jong ka jaid, ne ka kpoh. Dei ka khadduh kaba ioh ia ka spah ka phew baroh bad kaba lum ba lang ia ki hynmen ki para baroh ki bym pat leit ïng briew.

Ïriang : Ba dom bieit; ba law law jingmut ; bym lah shah ; ba shit khlieh.

Ïw syndet myrsiang : Ka jingsma synriah myrsiang ; ka jingiwkhong ba sngewsih, kaba bit sha ki jain ki nep haba wan na lum na wah.

(ka) Ja-blei : Ka pulaw syiar haba kñia ia u *'Lei Synteng*, Ki ju leit kñia sha lum sha wah bad kim ju wallam ia ka ja ka doh sha-ïng, namar ki tieng ioh u wan juh bad wan pan jingkñia barabor. Une u pynpang *rih*, ne *khi shoh* ia ki briew. Ki ong ruh, ba u dei u *Lei Thut-shen.*

Ja-khyllie : **Ja-sapung** ; **Jarut** : Ka ja ba la khleh thiat ba la buh ha ki tukri khnang ban shet kiad.

(ka) Jamdor : Ka wait ba kieng ki syiem bad k'ba khraw hyndai.

Japha Jasiang : Ka ja ba ai bam ia ki snaiap ba la kyllain pyllon, bad ba la phur la siang halor *ka maw*.

Ja-snaiap : Ka ja ba ki pyniaknieh ia ki tymmen ar ngut, kynthei bad shynrang, kiba ki da wai khnang ban pynshongkurim ia ki bad ki mynsiem jong kito kiba iap khynraw, shynrang ne kynthei, ha ka por thep mawbah. Hadien kata ki pynryngkang thlong ia u rangbah, bad pynryngkang synrei ia ka kynthei. Ki samla kim ju bit ban

leh ia kane ka kam. Ha ka por shiteng synñia ki pynlong ia kane ka jingshongkurim, ia kaba ki khot ka *'Pyngrei'*.

(ka) Japhri : Ka phrah shken ne sieij, ban tap ia u tnum khnang ban nym 'oh ka lyer ban lied.

Jarang : Ka krem shong dohkha-dohthli, tlang bad lyiur ; ka jaka ba syaid bad ba suk.

(ka) Juban dap lak : Ki ktien kordor tam kiba khlem jingtngit bad ba dap da ki jingshisha.

(shi) Jhap wait : Ka jingbun ki khun ki kti; ka ryngkap kaba dap da ki 'namsop 'namplíang suda ; shibun ngut ki khun rangbah

Jynjar trah : Ka jingkhushai kaba jur bad kaba sdien lynter bad kaba pynshitom synsiem.

(u) Jom : U syiem ka Khyndai Pateng, ne ka Dujok.

Julai ktich : Kyllan ktich ia ka biar shuwa ban tah shun.

Jwar : Ka jingthoh dak jngem ha ka ngab ne ka met i khunlung ; u dieng lyngker uba ban ia ka ryngdang ki masi.

Jyntia : Tap lut ; shlei bad tap lut ia ki jaka ki puta baroh.

'Lai Nili kit synrum : Ka tlai kaba don harud wah, bad kaba spong da ki ñiut hadien ka umsaw, ka riew shem pap ; ka briew kaba pynjan rta ialade da kaba pynkhraw la ka pap.

Lamdoh : Ka jingkynt'ew kurim kaba da ia tip baroh arliang. Ha kata ka sngi, ki phah lam ka ja ka doh shi khiew ar khiew sha ïng kiaie u shynrang. tang shu lah ia pyndep ia ki niam ka rukom.

Lasan doh : Ka jingpang at ryndang, bad kaba pynhew-hew ia ka jingsawa.

Lei Khuri : Ka blei kaba shong ha ki mawbyrsiew. Ki kñia ia ka da u 'iar-ryngkuh. Ka da ia ka ïng ka sem na ki nongtuh nongthiem, bad ka pynbha ia ka kamai kajih ki trai ïng. Ki ong, ka pynpang sei-snier ia kiba ai daw.

'Lei Khyrdop, 'Lei Kharai : Ka 'lei ialehthma : ka blei kaba da ia ka muluk na ka jingwanhiar thma ki nongshun.

(u) 'Lur Mangkara : U khlur uba phyrnai eh ha suiñ ; u lurshai ; u lurmiet. U briew ia uba ka briew ka khmih lynti dik-dik ba un wan phai pat sha ka, **hynrei ma u pat um don mon eiei shuh ban leh kumta,** bad ia kata ka briew ki khot, "*Ka Panshandi dem lor khah.*"

(u) Lwa : U kum uba ki thain da ki thri bad lape da ka jri ban buh kiad ; u briew uba dih bad buaid lynter, bad step bad miet.

(u) Larmoti : U kynja mawkordor uba rem ; u **riewkhuid.**

(sa) Mangkariang : Ka kynja jingpang at kuda kaba mih ha u dieng bah ; ka jingmih jong uwei pat u jaid dieng ha ka met bah, bad kaba ring ia ka jor uta u dieng kat haduh ban pyniapswai ia u : u briew uba pun ia ka jingbishni bad jingpihuin ha la ka **dohnud.**

Mardor : Shi syndon ; kyrkieh dar ; kaba donkam eh.

Masi pyllait rong : U masi ba la sop da ka ksiar ne rupa ia ki reng. Ki pyllait rong ia une ha ka por ba thang siarkait ne thang donburom ia u kynja khun binong bishon. U briew uba ioh kem, u iohei bad ksiar bad rupa bad masi.

Masi tam rong : Ia u masi uba ki ioh ha ka por ba pyllait rong.

'Mat kylliang : I khun iba mih pli ia ki kmie ki kpa, bad iba ioh pateng ia kiei kiei ki jong ki.

Mawbah : U mawsiang uba heh ; u mawbuh shyieng jong kano kano ka kur, ryngkat bad la u *Suidnia* bad ka *Iawbei.*

Maw-kait : U mawbynna uba sha kadiang na u Maw-kñi.

Maw-kñi : U mawbynna uba hapdeng. Teng-teng ki ot da ka dur pansngiat ha khlieh u Maw-kñi.

Maw-ksing̣: U mawbynna uba sha kamon na u **Maw-kñi.**

Maw-pyrsa : Ki mawbynna ba tei nam ki pyrsa ia la u kñi ; ki mawbynna ha baroh arliang jong u **Mawlongkñi.**

'Men suh syntiew : Ka briew kaba pnah ktien ban pynialur samla, bad kaba ioh la ka nong sngi namar kata ka kam.

Mahon-mala : Ki kpieng soh ba deng kiba khraw bad ki syiem hyndai.

Myngkoi u Jom, *ne*, **Umkoi u Jom :** Ka sung ba synshar u syiem ka Khyndai Pateng, ne, u Syiem ka Dujok.

'Nai khadsaw synñia : U bnai uba la dap bad pyllun bha ka khmat ; u briew uba la biang bha ka por ban leit ïng-briew ; u briew uba bhabriew.

(u) 'Nam thang : U khnam ba khlem sop ba la shuphrang ding ; ka jingpyrshang kaba nyngkong.

'Nam tympem : Ki khnam lai tylli ba ki siat ha ka por ba thang briew ; uba nyngkong ki siat shaphang *shatei*, uba ar sha *sepngi*, bad uba lai *shathie*. Ki leh kumne khnang ban beh ia ki ksuid kiba wan rap ban pynbakla lynti ia ka mynsiem u nongiap. Ki pynphai sha ka blei ia ki khnam jong u, ynda u la dep la ka thma ka ktien ha pyrthei.

(u) Nam tabla : U khnam uba ar uba dei ha ka met jong ka mrad. Ia uba ioh *ban khnam* kumta, ki ai kawei ka siangtyrpeng ynda la ioh ia ka mrad.

(ka) 'Niang kongwieng (khlem snier) : Ka khñiang kaba dap tang da ka lyer ha ka kpoh, hynrei kaba lah ban pah sa pah baroh shisngi : u briew uba heh tang ka tyngam khlem kam ; u briew uba put ronsing ia lade, hynrei u bym larkam eiei ruh.

Nguh meikha 'pakha : Ha ka por thep mawbah, ki khunkha khunlong baroh ki wallam la u blang ban kñia, bad u masi ban phur. Ki nguh lai kynti ia ka meikha, bad ki shadwait laisien bad ki kynja kpa kha. Man ba ki lah shad, ki kynran bad nguh de ngon ha

khmat ki 'pakha. Nangta ki pam sa u blang ba ki wallam, bad ki 'siat da u khnam ia u 'siphur.

'Niangmong : U kynja langsnam uba pur ia ka khmat ka khmut baroh ; ka kynja jingthoh kumba trud ha ki bynta jong ka met.

Noh Samani : Ka jaka ba ki leit bret ia ka sang ka ma baroh. Kane ka don shabar shnong. Ia u kynja shong sang, ki beh sha Puriang. Ki pynñiah da u masi ba la pyndeng kpieng da ki syntiew haduh bar shnong. Hangta ki pom ia uta u masi bad ki thang haduh ba un da ingkhong khait, khnang ban khuid ka sang ka ma na shnong na thaw.

'Niang rait-hoh : Ki kynja khñiang kiba kum ki wieh-khuwai kiba pynraikhoh ia ka met ; u briew uba pun ia ka jingbishni bad jingshun ha la ka dohnud.

'Niang riang (rieh sah)) : Ka kynja ksuid kaba shong hapoh um, bad kaba pynpang ring haba ka kem ia ki briew.

'Niang thangdoh : Ka kynja thapbaiieh kaba tur iap ban thab ia ka ding ; ka briew kaba liap-liap ktien bad iathuh heh sha kiwei pat shaphang ia lade, bad kaba poi sha ka lehrain bad ka khim hadien.

Nongra : Ki khiew shet ki khiew tiew bad ki tiar ki tar ba kynja rnong, tama, tin, nar, etc. kiba la rim bad la sniew.

(ka) 'Nongsam : Ka ksiar ne rupa ba la bret ha jingthang. Ia kine ki iohei ki nongkylla thang bad ki nongkhar shyieng.

On ksuid : Kaba leit buh harud lynti ia ki skid ki sker bad la kñia ban pynhun ia u ksuid u khrei.

(ka) Panshandi dem lor khah : Ka kynja dkar : ka kynthei kaba shu ap khmih lynti lano pa lano u briew uba la ia iehnoh un wanphai pat sha ka, katba ma u pat um don jingmut shuh kum kata. Hyndai ha ka lympung ia shad ki laiphew jingthaw, ka Sngi ka iapmat ia u Klew bad u Bnai pat ia ka Dkar, namar ba ki nang eh ban shad : u klew u shad mastieh bad ka Dkar ka shad kynthei, jyllieb. Kiba ha

ïng ,ki khang iap khang im ia u Bnai. Ka Panshandi ka phah ksiang da u Lur Mangkara. Hynrei ynda u la sngewthuh ia ka jingeh, um wan phai shuh, u sahkut noh shatei. Kumta kaba pli ka Panshandi ka shu sei la i khlieh barabor napoh la ka trap halor ki khah, bad ka peit kyrmen lano pa lano ba un wan pat sha ka.

Pashat wai dong : Ka jingaidak jong ka briew ia u Samla : ka jingai sngewbha ka samla ia u briew uba ka mon. Kane ka long ka rukom kiba khraw bad ki syiem hyndai.

Paw u pen ryngkew : Ka mih lum ka jingsniew ba la buhrieh.

Peit matdong : Peit bishni, ne, pihuin ; peit sniew.

Peit shongshan : Peit shon bad mut sniew attat.

Phai khmat u Blei : Ba dang sngap u Blei ia ka jingduwai jingkyrpad ; ba dang ieit dang sngewbha u Blei.

(u) **Phan-ew :** U riew jaipdeh, khlem akor bad khlem pyrkhat.

(u) **Phan long syiem :** U 'Lei ïng sad ïngsunon ; ka kynja jingkñia ha u Blei ban pynbha ia ka jaid ka kynja jong ki long syiem.

(u) **Phan long spah :** Ka jingkñia ha u 'Lei Longïng ban bha ka kamai kajih bad ban khraw u synñiang u bynhei.

(u) **Phan suidiap :** Ka nguh ka dem da u dkhot u lamjew ia u Suidnia ba un kyrkhu kyrdoh ia ki para ki pyrsa baroh.

(u) **Phiang-phiang (bam sih) :** U sim jyrngam uba sngewtynnad ka ryndang haba u ruwai, hynrei uba puh kulmar ia ki kynsha baroh ; u 'riew awria ; u riew pathar jinglong.

(ka) **Phniang ka Pjei :** Ka kmie ne kiba ha ïng ha sem jong u briew ; ki kur kynthei ; u thied u symbai.

(ka) **Phur ka Siang :** Ka jinglehniam ha ka por thep mawbah da ki khunkha khunlong baroh ia la ka kmie-kha. Ki wallam la u 'si-phur ryngkat bad la ki jingai sngewbha, bad ka kmie-kha ka pdiang ia ki ryngkat bad ka kyrkhu ka kyrdoh kaba biang. Ynda ki ia khlad, ka *bujai* ia ki khunkha

baroh da ki peisa ki tyngka, ne da u khaw u kba mar shishir ne shishang, katba ka don bor, ba kin roi kin par. Ia u 'siphur ki siat tang shi khnam, bad ki sa tangon haduh ba un da iap da ki dieng.

Pongpet : Ka jingiapom iapyrshah ki ktien ki thyllieid, ne ka nia ka jutang.

(sneng) Puramit : Ka jingiakren iapyni kaba kyrpang hi, bad ha bym don mano mano ba iohsngew.

(ka) Puron : Ka dur kynthei ba la thaiñ da ka ruh sieij bad ba la pynriam bha ha ka por thep mawbah ; ka *iaw-kulong* jong ka jaid, kaba la leit sha ka maw. Ka long ma ka ka nongri nongduh, ryngkat u Suidnia, sha kawei pat ka pyrthei, Kane ka long ka syrngiew jong ka '*lawbei.*'

Pyllait San Shyieng : Ka jingiaiehnoh tnga.

Pynkhie klong : Ka jingpynbna paitbah ia kano kano ka jingiateh kular, kaba da don bad ka kiad ka um.

Pynhiar synjat-lator : Ka jingpyndep ia ka jingiapoikha kat kum ka riti bad ka niam ka rukom u Ñi u Kong. Ia kane ki leh da ka burom bad ha khmat u tymmen u san, u kha u man bad ki lok ki jor baroh. Ki ksiang na baroh arliang ki ia kren shuwa ban ia phylliew lang ia ka kiad jong ka kynthei bad u shynrang, ha khmat kata ka jingialang.

Pyntang pynpung : Kaba pynsum pynsleh ban pynkyntang da ka um khuid um sangam ia ka jingkñia shuwa ban pyniap.

(u) Peh sylli (pam shiwait) : U speh uba la thaw na u kynja kdait u ba eh ; u briew uba stad, uba nep bad iohi jngai ; u briew uba stad ka nia ka jutang.

(ka) Pyngrei : Ka jinglehniam ha kaba ki pyniapoikha ha ka por shiteng synnia, ia ki mynsiem jong kiba iap samla, kynthei bad shynrang, shuwa ban leit buh ia ki shyieng, jong ki sha ka mawbah.

(u) Rang-iarkhad : U khraw jutang ; u Khun Ka Blei. Ia une u syiar ki da tim bad pynkit halor jong u ia ka pap ka sang u briew baroh, shuwa ba kin kñia. Ynda u la iap ruh ki da lehsat haduh katta katta. Ki pied ia ka kpoh, ki sei ia ki snier bad u dohnud jong u shabar. Ki

peit ia ka jingkhuid u *rwieng* bad u *dohnud* jong u. Ki ong, la hikai ia u briew ban khad syiar ha khmat kata ka *Dorbar Bneng*, ha ka por ba ka Sngi bad u Bnai ki la buhrieh la ka khmat na ka pyrthei shipor bad ba ki phet sha ka *Krem Lamet ka Krem Latang*. Ia uta u syiar ba la khad nyngkong la pynim bad pynbha pat ha khmat kata ka Dorbar, namar la shem ba u long uba hok uba khuid. Ynda u la ialam ia ki laiphew jingthaw sha ka pyrthei u sa leit shaw pat ia ka Sngi Kyllung ia u 'Nai Kyllung. Sa shai sa suk pat ka pyrthei baroh phar.

(Kren) Ramia : Kren khlem da tip briew ; kren ia kaba ma u hi um tip ; kren rngai.

Ramshaki : Ki suloi knyndew ; ki suloi hyndai.

Ramshandi : Ka 'lei thrang snam.

(u) Ren : U Thlen Duriaw ; u mard thawsha uba shong ha ki *Sohmyndur*.

Ring kongor : Hyndai haba ki la mon ia uno uno ban long u kynja kpa ha ki pyrsa ne ki kur u syiem, ki ju ring ia u da ka bor, la u mon ne um mon, kam pher eiei ruh. Ki ong, ki ju ring wat da u briew uba la don khun don kti shawei, bad uba ki la iohi ia ka rukom ri rukom sumar bha jong u ia kata ka ïng. Haba la mon la bit ki tymmen ki san, ki lam la ka lam jubor ia u.

Ring sai phla : Ia kylli ne iabud dien ter shi ter haduh ban da lap ia ka jingshisha ; ia kylli ne ia kren mar khmat ban shem ia ki ktien ki thyllieid kiba shisha.

Ri-raij : Ka hima ne ka raij ha kaba ki khun ki hajar ki shong bad ki rep ki riang katba ki donkam bad ki lah ; '*ka ri um snam*'. Ia ka khyndew kaba u briew um rep ne sumar shuh lai snem lynter, u duh noh la ka bok, bad ka sah noh ka khyndew ha ka raij ne ka hima : uno uno u lah ban dakhol bad pyndonkam ia ka hadien kata ka por, namar ka dei '*ka ri um snam*'.

Ruwai Myllung : Ka jingruwai sngewsynei ; ki sur bad ki ktien ba pynlung mynsiem.

(u) **Rynkew u Basa** : Ki blei ki dken kiba sumar ia ka shnong ka thaw. U *Ryngkew* u dei u Nongsharai bad u *Basa u* dei U Rangbah Lyngdoh.

(ki) **Rsham** : Ki tiar jingkñia u nongkñia : u klong, u khaw, ka sapoh, ka laliar, etc., ba la buh ha khmat ka duwan dupat.

Sapa : Ban ia kot ban ia pur lem ; ban pynjem ban pynsuk.

Syat : U briew uba kyrni palat lok eh ia kano kano ka kam kaba sniew.

(Sati) **Sharyngkuid** : Ka sati kaba pynioh ia kano kano ka jingkwah ha kata hi ka khyllipmat. Kane ka sati, ki oṅg ha ki jingiathuhkhana hyndai, ka don ha ka tdong jong u *egjakor* uba peit bad sngi bad miet. Ki khun syiem bad kiba khraw ha ki puriskam ki leit wad ia ka ban knieh ia ka na u.

(ka) **Saw ka sian** : Hapdeng ka jingkhluit bad jingshit ka kam, ne, jingialeh, ym lap kynmaw ne iohsngew, eiei.

Sew bna lat : U 'riewpoh uba leit sha ka khawai ki briew, khlem da wer ki trai; u briew uba ia dait ia kajia ha ka lat jong kiwei.

Shad noh kjat : Ka sngi nyngkong jong ka jingshad lamphrang ki rangbah nongpyniaid kam.

Shad Sohtyngker : Ka jingiashad ksohkti lang bad iaid tawiar sawdong sawdong kynthei bad shynrang.

Shanduwa : Ka jain tap ha khlieh ka jingthang ba la teh shalor ha ki shken.

(ka) **Shapuloit** : Ka sim rit kaba pdem ia ki pylleng kbeit ; ka kmie kaba sheptieng bad rit mynsiem ha khmat ki khun kiba byrngem shoh byrngem dat ia ka. Ka kmie shapuloit haba ka wan ai jingbam ia ki khun kbeit, ka shu pynhap na jngai na jngai, namar ka sheptieng ioh ki tiguid ia ka ba heh eh ka shyntur jong ki.

(ka) **Shaton** : Ka tupia da sngi.

Shi khrum ka bneng : Baroh shi pyrthei ; u bynriew shi tyllup ; shi snieh pyrthei.

Shi khrum ka maw ka nar : Baroh shi jaid shi kpoh kiba la thep hapoh ka maw. Ki shyieng jong kito baroh kiba la iap, bad ba la leit hapoh ka mawniam.

(im) Shong prah (shong shang) : Im tymmen eh ; im slem haduh ban da shong ha ki syrwiang, bad ban bam sa tang da ka kait bad ki jingbam jem.

Shong synri : Ka jingwan shong ksaw ka jingsniw ha ka Ing ka sem ; ka jingwan hiar ka raibi ba sniew.

Shun thlong mluh (thlong sying) : Ka jingshun ka bym lah map shuh ; ka jingbuhnud kaba kwah ban pynhiar kput.

(ka) Shnong ka lawpaw : Ka ri jong ka jingiap. Hyndai ha u Lum ka lawpaw uba ha ka hima Maharam, ka shong ka kynja ksuid kaba pyniap ia ki briew kiba rung shapoh ka khlaw jong ka. Kiba la rung shapoh kim ju wan phai kylla shuh.

(ka) Shwar : Ka ksuid kaba pynpang ring. Ki ngeit ba don ki briew kiba ri ia kane ha ki Ing ki sem jong ki ; ka nongleh myntro.

(u) Sieij 'liarngot : U sieij uba la khein kliar naduh ba u dang lung ; u briew uba la pynjot ia lade naduh ba u dang samla. Ki ju khein ba une u sieij um long uba leit siew shuh ha kano kano ka kam, u shroin bad um shah slem.

Siat phlang : Ka jingpang kaba ki khyllung ki ioh na ka pui-pui jong ki dieng ki sieij. Katba ym pat lait ia, kim ju bah ia ki khyllung shabar mynmiet myniong, namar ki tieng ia kane ka jingpang. Bunsien ki khunlung ki iap haba ki ioh ia kane ka jingpang.

(ka) Shympet : Ka jingpang thung kaba bam ia ka doh bad aibih ia ka snam.

(ka) Shikia : Ka kynja syrwiang, ne ruh ha kaba ki pynshong ia ki briew ban hiar ia ki riat. Haba ki pom lynti ha ki jaka riat ki ju pynhiar ia ki nongtrei ha kine.

Siar nongkha : Ka jingshet kylla ia la ki kynja kpa ; ka jingshet kylla kaba sang ia la ki nongkha.

(ka) Siar ka lait kylla : Ka jingsniew kaba kyrtoh lyndet ban pynjot ia ka ïng ka sem. U • nongkñia, haba um lap ia ka daw ba pynsah teng ki longshuwa, bad haba um nang ban bud ia ka dak ka shin ba lam ma ka, u pynphalang ia ka nia ka juta ng. Kumta sa ioh daw u ksuid u khrei ban pynjot ia ka longïng longsem.

Siaw mawiang : Ka jingshah sneng tyngeh ; ka jingleh tyngeh ; iam sha rieh, ne sha bym iohi.

(tem) 'Sing dymphong : Ka kynja ksing ba la thaw da ki tyndong bad ba la tem ha ki sai sieij. Ki khlong ia ki sai sieij na pdeng ka pung jong u sieij bad ki syngkhien da ki lyngknot rit haduh ban da pyrkhing.

(u) Simsong : U briew uba hok uba kren ia ka jingshisha ; uba kren da ki 'tien sbun 'tien ieit suda naduh la ka dohnud.

(u) Simpah u Simkaro. U briew uba pynshai ha ka pyrthei ia ka jingbha ba la buh u Blei ; u briew u bym buhrieh buit, ne khwan myntoi ia lade.

(im u) Siar u shan : Ka im bad ka hiar ka raibi ba sniew jong u thawlang shukor.

(i) Sim lai dieng : Ka briew ka bym neh shong ïng bad kaba kyntiap tyngkong ban iathuh khana lorni ia ka kam ki briew.

(i) Sim Tyngwieng (die kmie) : U sim phud wah uba don i jingthoh lieh na ka shynrong khlieh ; u briew uba spong kynthrung bad uba im sngi tang ka riam ka beit ; u briew u bym kheiñ kor ia ka um syep ki kmie ki kpa ; u nongsiar muluk, ne u nongdie ri. Hyndai, ha ka lympung shad ki laiphew sim une u sim, namar ba um don jain spong, u la leit buh bynda da la ka kmie ha ïng ki syndakor. U kwah ban idonburom ha khmat ki lok ki jor ; Ynda la wai ka lat, u klet ban leit siewspah pat ia la ka kmie, bad u kynmaw sngi tang ia la ka iain spong itynnad.

(u) Soh Amirphor : U soh uba mih hapdeng ka kper ki puri. U syntiew jong u, u long uba iwbih tam na ki para syntiew baroh ha ka pyrthei. Ha ki *Puriskam* bad ki *Purinam* baroh, ki khun syiem bad ki ba khraw ba tri ki pha la ka jingim ban ioh ia u. U long uba rem bad kordor katta katta. In une ki ong ba u ap u *Egjakor* ia u bad sngi bad miet.

(wai) Sohlaper pep iew : U kwai uba rit khria-khria uba shu long hi, ia une kim ju leit die ha ïew ; u briew uba buh teng ia ka kam haduh ban da dier bad ban da pep artat.

. **Sorjamin :** Kaba leit tohkit bad khmih ha shen ia kano kano ka jingiakajia ; kaba leit khmih leit thew ia ka khyndew ka shyiap.

Spar : Ka jingrjam ryntieh-khnam ha ki khat iaid mrad sharud lyngkha , u kynja kdait.

Syndakor : Ki nongkhaï mawlynnai : ki mahajon rangbah.

Syngkai bamon : U 'lei wad daw wad nia : u 'lei ia kyntoi : u 'lei iakajia.

Suh synri : Ka jingpang suh kaba mih na ka pla khun.

(ka) Sung : Ka jaka ki ñiur-ñiur ba lang pung bad ba shong ksuid ; ka jaka shong ki laiphew ksuid bad ki jingpang.

Suidnia : U kni rangbah uba la leit nyngkong eh sha ka Mawbah. U sumar ma u ia ki para ki pyrsa baroh kiba la iap, bad kiba ka mynsiem jong ki ka la poi sha kata kawei pat ka pyrthei. Ryngkat bad u ka don ka Iawbei.

Tyngshop : Ka ruh sieij ba la thain bad pynriam kum u rangbah. Ki thaw ia une ha ka por Thep Mawbah. Ki pynmih rong ia une kum ka syrngiew u '*Suidnia*'.

(u) Tangon u lymban : Ka jingpyniap ia u nongai ksuid bad u nongshohnoh briew. Hyndai ki shu tied· ki shu shoh kum ia u ksew lammir bad ki pynban da ki dieng tangon ha ka met iap jong u bad ki ai ding artat ha shen khlem khar shyieng.

Tan Ding : Ynda la buh ia ki shieng jong ki nongiap hapoh ka maw, ki thang da ka ding baroh sawdong ka mawtap. Ki leh ia kane khnang ban nym don mano mano ba lah ban wan plie bad ban pynkhih thala ia ki shyieng jong ki da ki nongshun, ne kino kino ki briew.

Tap kpoh : Ka jingkñia haba dang pun ia i khynlung, khnang ban kha bha kha miat.

Tap iawbei : Ka jingkñia baiadei shaphang ka mynsiem ki kiaw tymmen kiba la leit sha ka mawniam.

Tap Lubri : Ka jinglehniam ban pynskhem kyrteng ia i khynlung. Lada la suk la mynjur u *'Lei Long Kyrteng*, ryngkat bad ka meinah meisan kaba la leit sha ka maw, ki pynneh pynskhem da kata ka kyrteng jer ia i khynlung. Ki ai ha kata ka por ia u shynrang da ka *jymphong* bad ia ka kynthei da ka *jain kyrshah*. Hynrei, lada i khynnah i ring swai bad i khrew, ki ju pynkylla kyrteng noh ha kata ka por da ka jong ka meinah meisan, ne u knï kiba la iap namar ka pyni ba u Lei Long Kyrteng bad ki kmienah kmiesan *kim suk kim raji* ia kata ka kyrteng. Kumta ngi shem ba don ki briew kiba don ar kyrteng.

Tap rngiew : Ka jingkñia ban eh pat la ka bok, bad ban ksan la ka rngiew ha kano kano ka kam ka jam.

Tap thawlang : Ka jingkñia ha u 'lei thawlang, buh bynriew thaw bynriew. Ia kane ki kñia khnang ban roi parum pareh ha ïng ha sem.

(ka) Taro : Ka kynja ksuid ba ri ki briew, khamtam shaphang Pnar. Kane ka pynshitom ia kiba ai daw, kiba shim ram shim shah, ne kiba bam ba dih ia ka kamai kajih jong ki trai. Ynda ki la bret ha khmat jingkhang ia ki tyngka ki peisa mynmiet, bad ki leit nam leit ud ha ki trai, ki sa koit sa bha pat.

Thangkher : Ka jingthang donburom da ka hima, ne ki paitbah ia uno uno u briew uba la leh ia kano kano ka kam ba bha jong u paitbah ne ka hima. Ia ka lut ka sep baroh ki kit ki bah hi kiba khraw bad ka hima.

Thang ram : Ka jingthang ne wiang ding ia ki khlaw khnang ban rep.

(Pathaw) Tiew-eit, ne, Tiew-Pathaw : U syntiew Pathaw uba khlem don soh ; u briew uba shu shim tang ia ka nam, khlem trei ia ka kam.

'Tiew Pathai-khubor : U syntiew uba ring bad sieng ka jingiwbih katba nang jngai ; u briew uba ka pyrthei ka pyrto ynda um don shuh.

'Tiew Dohmaw, laiphew 'na ar Jingmut : U kynja tiew-sla uba proh itynnad ki jingthoh ha ki sla jong u ; u khraw pyrkhat : u riew khraw uba kham rieh na ka pyrthei : u proh jabieng.

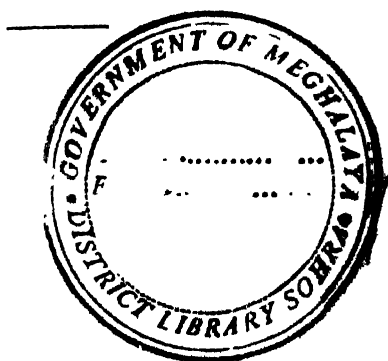
Tihar : Ka jingpang suh kaba kynsan bad kaba jur.

Thynrei : U ksuid phoi lian, bad uba pynngam ia ka jingpang shapoh. Ki don ki jaid jingpang kiba ym bit ban pynthut ba ioh ki thynrei.

(ka) Trang : Ka ïng thiah miet ki smala shynrang ; ka ïng shong ïng sah ki samla kaba kyrpang ; ka *hostel.*

Wang bam im : Ka wang ka bym buid; u briew uba luilui bad jemnud palat, kat haduh bym don ba khein briew shuh ia u.

Ym lap lieng : Ka jingkyrkieh kum bym don por ne lap briew shuh ; ka jingsheptieng ba ioh shah iehnoh bym lap kem shuh ia ka lieng.

Ia kine ki KOT KHASI na ka bynta ki Skul ha kylleng ka Ri lah ban ioh na i :—

Mrs. E Gatphoh, Jaiaw Laugsning, Shillong-2

PRIMARY BAD BASIC SCHOOL

1. Ka Kot Nyngkong: "KI KHLUR RIT" (Pre-Primer) (Primrose Gatphoh)		1	00
2. Ka Khasi Primer; "KI SIM RIT" .. (Primrose Gatphoh)	—	1	50
3. Khasi Reader: "TUTA AI KHAW" Klas "I" (Primrose Gatphoh)	—	2	00
4. Khasi Reader: "U NONGREP" Klas II (Primrose Gatphoh)	—	2	00
5. KI KHASI NURSERY RHYMES & KI POETRY RIT Classes I, II, III & IV (Primrose Gatphoh)		2	00
6. KI SARA HYGIENE Classes I, II & III (Primrose Gatphoh)		2	00
7. Ka "ANGLO-KHASI PRIMER" Classes II & III (Mondon Bareh)	—	3	00

MIDDLE ENGLISH & HIGH SCHOOLS

8. Ka Jingim U Trai Jong Ngi (Soso Tham) (For translation)		1	10
9. Ka "DUITARA KSIAR" (Khasi Poetry) (Soso Tham)		4	00
10. Ki "PHAWER U AESOP" (Soso Tham)	–	6	00
11. Ka "HYGIENE" na ka bynta ki Middle English (Dr. D. Hynniewta & P. Gatphoh)	–	3	25
12 Ki UMJER KSIAR (P. Gatphoh)	–	6	00
13. Ki KHANATANG & U SIER LAPALANG (Primrose Gatphoh)	—	6	00

COLLEGES

14. KI SNGI BA RIM U HYNNIEW TREP (S. Tham)	—	4	00
15. SAWDONG KA LYNGWIAR DPEI (P. Gatphoh)	—	4	00
16. KA JINGRUWAI SHAPHANG U SIER LAPALANG (For College Students) & Ki Note –	–	—	

KIWEI PAT

17. KA KOT KOUT (Primrose Gatphoh)	–	—	
18. U Lain pa U Lain Part I. (Rev. L. Gatphoh) (Na ka bynta ki Sunday School bad jingai Prize)	–	4	00